

О СР 821.163.41-1
АКШИЋ Ћ.
ела Ћуре Јакшћ

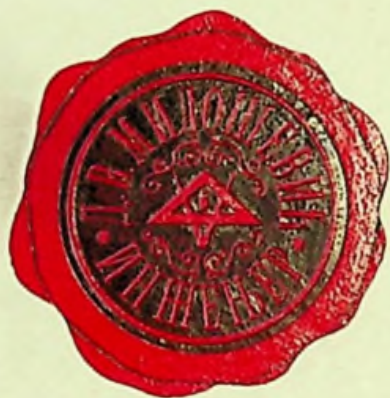
ПЕСКОВАЦ

00000157

COBISS a

Д Е Л А
ЋУРЕ ЈАКШИЋА

Сигнатура

Презиме и име

a/157

Јакшић

821.163.41-14

- 1 Звуча

НАСЛОВ ДЕЛА

Дела - ширске чести

Место и год. издања књ. I Београд, 1882

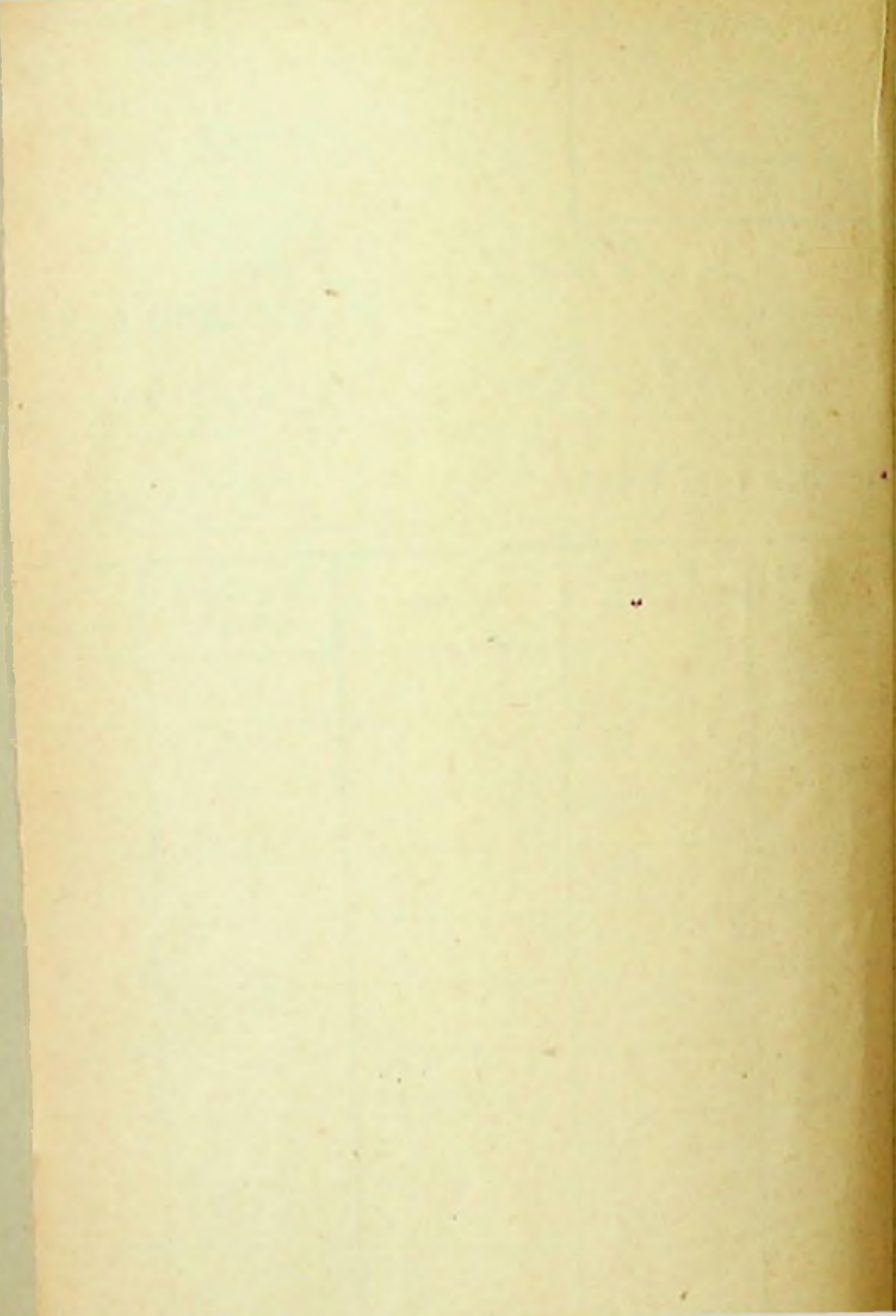
Број карте
читаоца

Датум
враћања

Примедба

Број карте
читаоца

Датум
враћања

Аста В. Мануела
Сенцова.

В. Мануела
Сенцова

Portrait of J. A. Knapp, 1880

J. A. Knapp

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ЛЕСКОВАЦ

ДЕЛА

БУРЕ ЈАКШИЋА

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ЛЕСКОВЦА

Бр. 22.818
КЊИГА 1
Струка 886-1

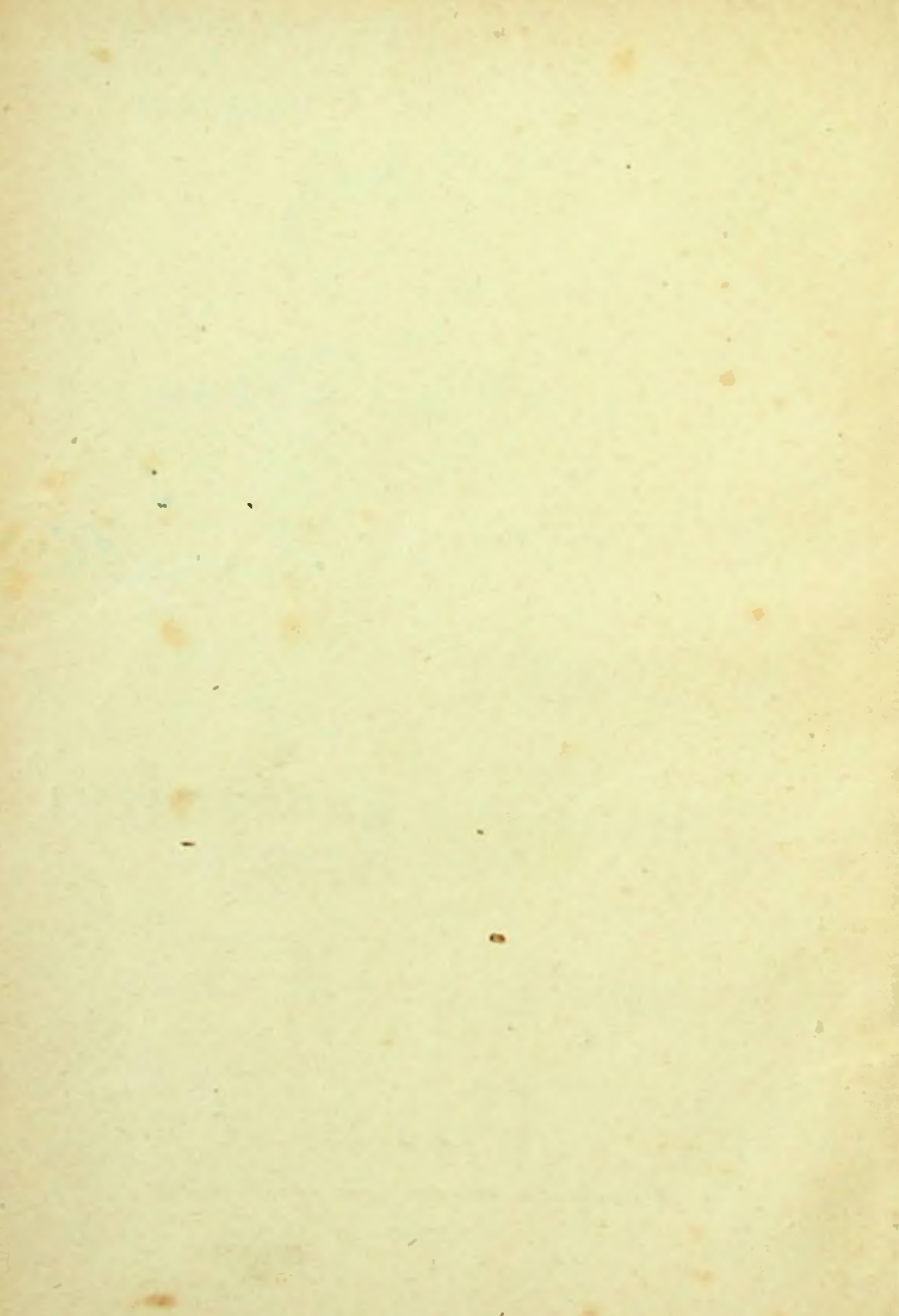
ПЕСМЕ ЛИРСКЕ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ЛЕСКОВЦА

Бр. 13.100
Одељење Б Струка 4/11

У БЕОГРАДУ

У краљевско-српској држ. штампарији

ЈДЕ ЈЕ ШТО.

СТРАНА

I

Ал' ми сада	21
Божји дар	47
Бојна песма	85
Вече	25
Где ја	12
Госпођици Л	19
Грешник	34
Друг	37
Да л' то	88
Две заставе	89
Херцеговачка бојна песма	95
Земља	109
За што ме	18
Из делаонице	13
Једној госпођици у спомен	5
Још	21
Ја	45
Ја сам стена	49
Европи	84
Једној несташној девојци	103
Косово	35
Кад кад	38
Кроз поноћ	69

бруара 1878	167
На гробу кнеза Михаила	146
На дан рођења кнеза Милоша	141
Повратак кнеза Милоша у Србију	136
Првозвани Андрија	129
12 Децембар 1858 у Београду	131
С Богом 1858ој години	133
Спомен Ђ. Хорватовићу и његовим јунацима на Тре- сибаби	163

III

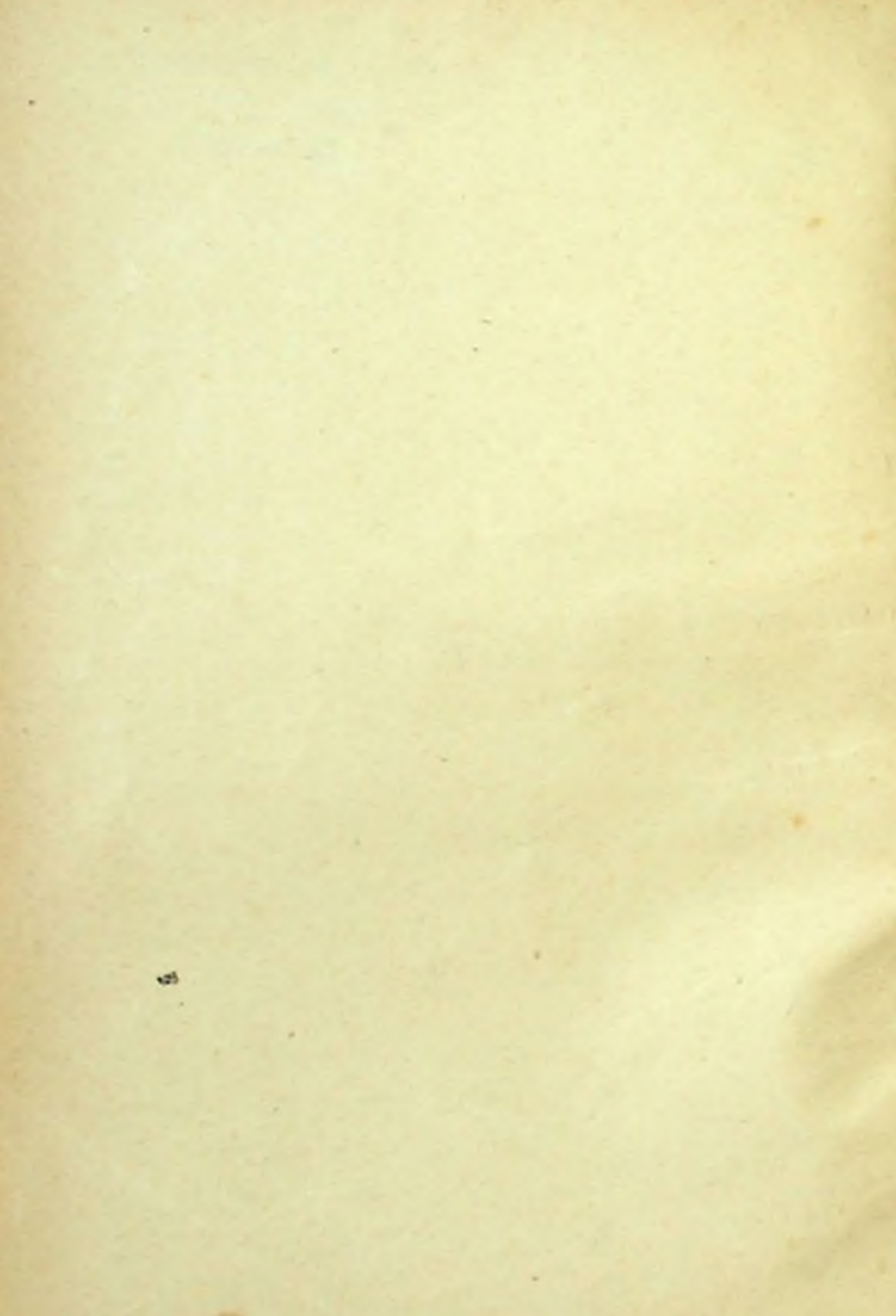
Грциња	173
Европски мир	176
Жалост где А	175
Једној васпитатељици	173
Код нас	172
На ново лето	171
Надгробни натписи	180
Отац и син	179
При подизању «Вилажа»	181
Све и сва	178
Стара госпођа	174
Чинвутека невесте	174
Штампетика	178

**Песме са * нису до сад биле никде штампане.*

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ"
ПЕСКОВАЦ

*Radost Domanić
Pescovac*

I

БУРА ЈАЌШИЋ

песник и сликар

(1832 † 1878)

У свету, брале, нема љубави.

Мишљење човеково о живу човеку врло је непостојано. Ту вреди оно: „Чојек чојку тајна је највиша“. Прилике донесу, те нам и мно пријатељ често ради друкчије, него што би ми хтели, или него што би ми мислили да треба, да радн; разиђемо се у мишљењу; час нам се чини, да је добар, уман — час да није; час га хвалимо — час кудимо; дали би све за њега, помажемо му и кад не треба — и онет смо често немарни према њему, и кад му се треба у невољи наћи нема нас; међамо своје мишљење о њему међајући се сами — и никад не умемо казати, шта на чисто мислимо о њему. Али кад умре пријатељ, у сузама жалости растопе се светски и земски интереси и над гробом његовим засине сјајна зрака чисте љубави, пријатељства и истине; и оно, што се помисли о

весела, здрава дечица, одлично грађанство, мирно стечена наука, ведро воља, здрав желудац — то је супротни пол песничкој души. Песник је човек од срца, а срце је најнесрећнији другар у животу. Благо сиромашнима срцем !

I

* Породица Ђуре Јакшића настанала се прошлога века у Банату, у садашњем кикиндском диштрикту, у месту Карлову на Тиси ; а старином је из Бачке, из Аде, одакле се иселила са још много народа онога краја, кад се војничка крајина тамо раскрајинила ¹. Од Карлова је три сахата хода

* Извори за биографски део ове студије били су ми : посмртна архива пок. Ђуре ; грађа биографска, коју ми је послао брат његов Макса, свештеник у Т. Хиђошу ; казивање и белешке удовице покојникове ; казивање Ђ. Поповића и писма, која је Ђура њему писао ; казивање Ј. Јовановића песника ; грађа биографска, коју ми послаше Новак Радоњић, сликар, и Жив. Ковачевић, телеграфиста ; казивања Јов. Бошковића, проф., Стев. Тодоровића и других познаника и пријатеља покојникових ; белешке из архива министарства просвете о службовању Ђурину ; белешчице растурене по некролозима и биографским покушајима ; моје познанство и друговање с пок. Ђуром.

¹. По једном приватном, али доста вероватом, гласу као да породица Јакшићева носи историско презиме

српска Црња. Ту беше свештеник Ђурин отац Дина (Дионисије), који прими ту парохију од свога стрица Лазе, који га беше посвратио. Ту се роди Ђура 27 јулија 1832 године. Седам синова и две кћери имао је отац Ђурин, а Ђура му је био најстарији. Мајци Ђуриној било је име Христина, а она је била кћи свештеничка. — Умрла је 1846 г. оставивши за собом седморо ситне деце.

Буквар, часловац, псалтир — то је било прво школовање Ђурино код куће у селу. Дед, који га је од све упучади највише волео, намерно му је био, чим се родно, да буде пош — После те школе је ишао у оближњу немачку школу. 1842 г. је учио у Сегедину српску школу, а 1843 први разред гимназије. Било нас је — вели брат Ђурин, који је заједно с Ђуром у школу ишао — неких 140 ђака у првом разреду; и на крају школске године Ђура је био међу последњима. Особито ништа није могао „на памет“ да научи. Кад отац то види, да га, о школском одмору, у оближњу варош Хацфед у трговину. Ђура пристаје радо, само да не буде ђак. Али после три дана побегне и дође кући и замоли оца, да га опет пошаље у школу, на ње се боље учити. Године 1844 учио је у Сегедину II раз. гимназије.

Београдских Јакшића. Ако би то било, онда би било значајно, да је први песник од те породице проживео последње дане своје, написао највише списа и умро у граду својих дедова. —

И онет је био међу последњима. О школском одмору те године дође кући и каже оцу, да више не може да буде ђак : не може да учи „на памет“, а неће да седи у последњој скамји с најгорим ђацима. Тада га отац намести у једној трговачкој кући у Кикинди. После три недеље Ђура и онет побегне из трговине и дође кући ; и како му је отац био љут, зло би прошао, да се нису случајно неки гости код куће били десили. Сад се обећа још свечаније, да ће учити. 1845. г. дође онет у Сегедин и упише се у III раз. гимназије, а отац му изрази, да не мора седети у последњој скамји.

У ово време била је у Сегедину школа цртања. У њој је учио неки нијарист. И Ђура се упише и после школских часова ишао је редовно и учио се цртању. На крају школске године донесе кући рђаву сведоџбу гимназиску и пуно лених цртежа : цвећа, глава, руку, очију, ушију. Кад отац то види, буде му мило, што се Ђура једном добар показа, ма у чему, и с јесени те -- 1846 -- године одведе га у Темнишвар, да само цртање учи. Ђуријој радости није било краја, кад је чуо, да не мора бити ни гимназист ни шегрт. Темнишварска школа цртања била је прилично на гласу. Имала је до 500 ученика. Учитељ је цртања био Дунајски. Код њега је Ђура и на стану био. На крају школске године, на годишњој

изложби. добије Ђура од владике Лоповића две награде — у архитектури и у слободноручном цртању — и темишварски немачки лист похвали га као најбољег ученика. Те се године у кући Дунајскога и у немачком језику доста упутно. Оцу је Ђурино било мило, што је погодно дар у свога детета; зато га одмах с јесени 1841. пошаље у Пешту. Ђура се упише у академију уметности, где је учитељ цртања био сликар Марастони, Талијанац. И овде је брзо напредовао; и Марастони је говорио, да му је он најбољи ученик. С пролећа 1843 г., због револуције, врати се кући. Да не би даугубио, одведе га отац у Вел. Бечкерек чувеном сликару Костадићу Данијелу. Код њега је Ђура био и на стану. Ту се много и у немачком језику користно, јер су Данијел и жена му говорили добро немачки. Ту је почео читати и класична дела песничка на немачком језику. У сликању је пак тако напредовао, да је Данијел оцу његову најлепше паде улевао. У сред зовеке оружја седео је Ђура у мирној уметничкој кући Данијеловој све до дубоке зиме 1848 г. Али се тада већ морао кући вратити. Пламен револуције беше захватио и последњу колибу. И на питоמו село Ђурино, и на мирну кућу оца његова навукосе се тешки облаци.... Кад српска војска — прича брат Ђурин — у пролеће 1849 поче

узмицати с Мориша и Тисе, стаде бежати к Дунаву сав народ оних крајева; а за трагом помаћућег непријатеља, који наступаше и гоњаше, сипаше пламен и крв. У „народном ополченију“ код Мокрина, под Лазом Зубаном, бораше се и шеснајестогодишњи Ђура. Али у заман беше борба. Наша војска узмицаше. Све живо побеже. Само отац Ђурин не хтеде остављати своје куће са седморо своје дејачи. Али Немци црњански, компаније његове и баш пријатељи његови, који су се често гостили у кући његовој и које је он умео заклонити од српских чета, оптуже га Маџарима, да је у цркви говорио народу бунтовне беседе и т. д. На ову тужбу пошљу Маџари од предње своје војске чету коњаника, који га изненада шченају и одведу — у пролеће 1849 — а општини оставе писмен налог, да му се сва добра конфискују. Одмах сутра дан — вели брат Ђурин — преко све забране оставио ми нашу кућу, потоварио на кола што смо могли..... али на Тамишу наша војска западе за собом мост и ми морадосмо вратити кући кола с млађом браћом, поверивши их слугама; а ми — бојећи, се да нас Маџари не уврсте у хонвиде — пређемо на чуну Тамиш и, под Сурдуком, Дунав и дођемо у Београд.

У Београду и Земуну делила се у то време

државна помоћ бегунцима. Ђура не доби ни паре. У невољи — тако је причао неким својим пријатељима — морао је у Београду на некој грађевини носити малтер под падицу; а после стане у најам у неком селу близу Београда. Ово бављење у Србији, колико мало о њему знамо, било је врло кратко. Ђура пређе Саву и упише се као добровољац у легију Диштрикћана. Био је у походу Банову у Бачкој, и после несрећне битке код Киш-Хеђеша, где умало није ропства донао што није могао узнати, једва се склопи, те се врати опет у Београд. Није имао још ни пуних седамнајест година, а био је ослабео и изнемогао од напрезања. У то и Руси учине крај револуцији и Ђура се врати кући, где затече оца, кога су Руси били тамнице опростили, бабу и млађу браћу — све живе и здраве, али у празној кући.

О своме животу писао је Ђура само један фрагмент¹ и тај је из ових година. Писао га је после двадесет и две године, али у њему дркће глас младачкога узбуђења.

“ Још се сећам „злочинства„ — прича он у том свом фрагменту — са кога ми добри отац беше на смрт осуђен; на често у но ноћи,

¹ Успомене другу Јов. Јовановићу, Дела Ђ. Јакш. књ. IV.

кад се мисао удуби у сиву маглу далеке прошлости, ништа више не бих пожелео, но да ми нико у роду са другог злочина не буде осуђен...

Беше велики четвртак 1848 године.

Народ се исукуно на бденије и побожним срцем ишчекиваше, да се молитва са свећеникових усана захори... Двери се отворише; а из њих лаганим и озбиљним кораком ступи мој отац. Још му у оно доба беше црна брада, црна као она одјежда, коју је као православни свећеник страсне недеље облачио. У руци је држао златан крст. У црним очима светлео му је огањ, чело му беше бледо, образи румени — светли пламен побожности и одушевљења преобразно је био све, што обично беше у створу његову. Задрхташе му усне. У сухој руци затрента светлост златнога крста. Глас му је стренео :

— Синови православне цркве! Синови народа! Синови слободе!... Вашу браћу потискоше душмани народа нашега: обале Бегеја, Мориша и Тисе црвене се од крви њихове — Книћанин је побеђен, Микло је погинуо!.. Ах страсна је недеља! Изгубе цвет народа нашега!

На велики петак освањуло је пет стотина косача мрка погледа, чврсте деснице — ма који снахија у земљи мађарској обрадовао би се овакој

мобн — али сад стрепљаше; јер то не беше гомила жетелаца, него чета дивљих осветника, која не тражаше богате њиве да их покоси, него да их својом и душманском крвљу ороси¹...

1850 године преседео је Ђура код куће, сликајући и по нешто читајући. Кад му се отац имањем мало опоравио, пошаље га у Беч. У Бечу је био од 1851 до 1853 г. и за све то време — као што сам прича — није походно „ни академију, ни другу како школу“. А један друг његов онога времена вели: „Академију није походно, а није ишао ни код приватног каквог професора, него је понајвише учео гледањем старих мајстора у бечким галеријама и удубљивањем у начин радње нових сликара, који су своје производе у бечку изложбу малли“. Сликао је, тако самоучки, иконе и портрета. Често је код гостионичара свога — у дружинској гостионици код Белведера — залагао слике за дуг, док му паре не стигну. Али је сваки дуг вазда поштево плаћао: а zaloжену слику по искад би поклонио.

Између 1851 и 1853 пронао је, извесно, у Ђури Ђенијалан сликар. Прави моменат за шко-

¹ Види Дела Ђ. Јакшића књ. IV. Успомене другу Јов. Јовановићу.

ловање и усавршавање био је пропуштен, а допинији покушаји и успљавања не могаоше помоћи.

Али где је несреће, ту и среће има. Таленат уметнички, загушен на првом свом извиру, пробије с друге стране. Ђура — пронева. Све нас је изненадно — вели брат његов — који смо знали какав је ђак био. — Велики туђински град Беч одавно је пул српских ђака. У друштву њихову протичало је Ђури весело ово време његова живота. Од његових вршњака бејаху онда у Бечу: Јов. Јовановић, Ђока Поповић, Полит, Јов. Бошковић, Стева Тодоровић, Новак Радоњић и др.; од старијих Брајко и Ђ. Даничић. Јов. Јовановић је у оно доба већ доста лено и вешто певао. На Ђуру, који се с њиме братски био дружио, морало је утицати то његово певање. А песничко му није било непознато. Још код Данијела почео је био читати класична дела песничка на немачком језику, а читао је и 1850 г. код куће. Још пре Беча био му је познат Вајрон, као што прича да је по њему онда слике сликао. У Бечу је проводио махом у друшту, јер у школу није ишао; а дружина му је живела бурно, поетски, у неотској сфери онога времена, коју је зачињавао мирис Брајкове поезије. Сви су готово његови другови били свршене гимназисте, те су га могли унудити у правилима поетским; а озбиљан разго-

вор дружински у оно време морао се врсти највише око поезије. Осим Бранкових песама читао је Ђура у такој околини у Бечу и песме осталих српских песника, а и старе дубровачке песнике. Од Гуцудлићевих *Суза сина разметнога* знао је још у последње време читаве строфе на памет. Дружина га је упутила и на Шекспира, Гетеа и Шилера. Али му најмилији песник беше — Петефи. Уз њега је и сам пропевао. Велике сличности ипаче нема у певању њихову; али га је можда привукла к њему нека сличност карактера и судбине. Петефи је у мађарској револуцији погинуо за слободу свога народа; а у истој борби борно се и Ђура за слободу свога народа. Песме Петефијеве читао је Ђура први пут тада у Бечу и књигу је добио од Јов. Јовановића. После неког времена опазимо ми — вели Ј. Јовановић — да Ђура нешто пише, а све крије хартију у књигу. — Море Ђуро, ти пишеш песме, повичемо ми. Али он то није хтео никако признати. Један пут га ухватимо на писању и отмемо му хартију. Хтео се бити с нама. После се смири, особито кад му песме похвалимо. Али су му, по казивању већине другара његових онога времена, те првице биле доста слабе, што сведоче и прве штампање његове песме у *Српском Летопису* за 1853 г. I. под именом „Првенчад од Ђ. Јакшића.“ Уопште

му је приправно поетско знање било тада још врло малено, и ту му је парочито Јов. Јовановић био учитељ готово од аз-буки. Тако је почео певати, а у томе почетку особито га охрабри то, што му се песме примше у *Летопису*, које је онда много значило.

1853 г. морао се Ђура вратити кући, да одговори војничкој дужности. И сад се отац побрине за њега. Плати откупну суму у 1000 фор. и ослободи га; па га још исте године пошаље у Минхен, да сликарство продужи. У Минхену је био врло уредан и марљив ђак сликарске школе и у доцнијим годинама често се хвалио тим школовањем; а ни песме није остављао. Али је ово школовање трајало свега по године. Материјално напрезање исцрпило је било дохотке оца његова. На њега је трошило много, а и остала му деца већ бејаху за школу дорасла, па је требало и на њих трошити. У то се деси још нешто, што поред очеве немаштине, реши судбу Ђури. Тражио се сликар, да слика нову цркву у Ђуриној дедовини, у Карлову. Отац Ђурини мишљаше, да ту цркву Ђура узме и да што заради, па да иде у Рим, куда је увек жудно. И тако он па позив очев дође 1854 г. из Минхена кући, пристане па очев план и весело затражи, да слика цркву карловску. Уз понуду за радњу преда, као па углед, велику и лепу икону из по-

вог завета, како Исус диже из мртвих Јанрову кћер. По ондашњем општинском уређењу одсудан је био глас против кад се така радња давала. Прота велико-кичкидски Влаховић — и ако је захвалиошћу пријатељском дуговао оцу Ђурићу, и ако није било надмашнијега конкурента — не даде свога гласа за Ђуру, већ за сликара Алексића¹. Сад је Ђура морао остати сасвим код куће.

И тако се разбију лени снови Ђурићини и скрши први идеал и најселишја младача жудња његова. Био је остављен сам себи. Није хтео више ни код куће бити оцу на досади, већ се реши да живи

Сам на свету, самац без помоћи — —

ао што је певао одмах после тога удара. Очева кућа — вели брат његов — била му је отворена, али он већ није више марно за село; долазио је, истина, кући, али се увек мало задржавао. --

С јесени 1855 г. дошао је у Вел. Кичинду и остао у њој скоро до краја 1856. Сликао је и од тога живео. Сиомеи свога сликарскога рада од тога времена оставио је у песми *Из делаонице*,

1 Како се Ђура осветио после за ову неправду, види приповетку његову *Сирота Банаћанка. Дела Ђ. Јанчића књ. V*

Зарада је била врло слаба. Од оца мора да није добијао помоћи. Као да се с њиме није био најбоље ни растао. Можда се наљутно био на њега што га није онст куд на науку послао. Живео је врло мучно и оскудно. Песме које је тада штампу *Седмици* — то су биле прве песме после „Првенчади“ — суморне су и тужне, или јетке, оштре и громовите. Ведријих има само неколико, али су оне све вишеске и неколико љубавних, али се по њима види, да му ни љубав није ружама цветала. Под тим песмама потписано је име Теорин, које је и доцније понекад узимао. Инак је у овом тешком времену имао добрих и пријатеља и другара, као што је био на пр. Х. Јовановић, секретар барона Сине, који му је тада и доцније помагао, и Ђ. Поповић, пот. уредник *Даница*, који га је писмама тешко и на рад храбрио.

На *Првенчади* Ђуриној—Летон. 1853—познаје се одиста, да су првине песничке. Тешко би човек у њима назрео песника. У овом другом јеку песама, почетом 1855 г., онажа се песничка спага; али ни ове песме исправа не привлаче на се особите пажње поред песама Ј. С. Поповића, Ј. Јовановића, Ј. Илића, Љ. Ненадовића, Ст. Каћанског, с којима су у једно време и у једном листу излазиле. А није их много ни било — свега пет-

најестина, и то лирских мањих, за две године, 1855 и 1856. Ђура их је непевао више, али их је само оvolико могао одабрати пријатељ његов Ђ. Поповић, преко кога их је слао у *Седмичу*.

При крају 1856 г., дође у Нови Сад. Некадашњи његови бечки другари били су скоро сви тамо; неки при редакцији *Седмиче* и *Дневника*. Нови Сад је био онда средиште српске интелигенције. Све је то мамило Ђуру, а и пријатељи га тамо позиваху, мислећи да ће му тамо за живот боље бити. У Н. Саду је Ђура сликао, певао, пио, љубав проводио и — пије се навршила ии година дапа, а изгубише паду за њега и његови пријатељи и он сам. На послетку га неки пријатељи саветоваху, да иде у калуђере; а други. да пређе у Србију, да тамо срећу потражи. Ђура оде пајире у Крушедол, да огледа тамо калуђерски живот; али тај живот не беше за њега — јер кад.

Мантија зашустити... неми цвркут тига.
Тих додиркај само чујеш бројаница

И: Дође време!.. цветак, несма, чедо бело,
Шева, слапуј, дуга — лето их донело,
Дође ве'со пастир зелених ливада —
Ал' на двору тамо вечна туга влада,
— — — У одаји тамо боно момче веде

И на платно боје слаже растрвене —
 — — — Сад му ваља поћи, да с' одрече свега —

Тако пева он у песми *Искушеник*, у којој је сачувао спомен на овај час свога живота.

У пролеће 1857 дође у Београд с препорукама од новосадских пријатеља. На те препоруке добије — учитељство у Подгорцу, селу у окр. црпоречком. На молбу буде исте године у августу премештен у Сумраковац, село истог округа. Романтична тишина сумраковачка, дивља лепота сеоске околине, што је потпуно хармонирало с песничком жњцом његовом — све је то било добро дошло после живота у Кикинди и Н. Саду као лек узрујањој души његовој. И он се овде одиста окренуо Коло песама његових овога времена знатно се одваја од раицјих му песама. Овога су времена понајлепше песме његове: *Пут у Горњак*, *Ноћ у Горњак*, *Вече*, *На Ноћништу*, *Шта ће у лепом врту*, *Искушеник*; а и много је више певао него пре и, у опште, више радно. У песмама овим има већ више прибраности, мисли су у њима ведрије, озбиљне и јуначке, покашто и елегиске и суморне, али чвршће као и снага, којом су исказиване; и све су песме веће и дуже од пређашњих, и ако су још све лирске.

Али на брзо обузме Ђуру у селу суморност и туга. Почетком априла 1858 пошаље оставку на

учитељство. Министар просвете му одговори, „да се строго своје дужности придржава“ до краја школске године. И Ђура послуша и остане у Сумраковцу до Петрова дне 1858. Тада му је било 25 година и био је сам. А доцније, кад је имао жену и 3—4 деце, остављао је одмах место, које му се није миљило, и не чекајући одговара на оставку. Али 1-ог јула те године већ није био више учитељ. Био је у Београду, без службе, без новаца, без рада. Цео јулије проведе кореспондујући са својим пријатељима о себи и тражећи рада. Хтео је ићи у Мајине у Боку Которску с неким пош Филипом, али немаде путнога трошка. Познаници му београдски бејаху збуњени ондашњим политичким приликама у Србији, а није их много ни имао. Још при крају 1857 г., кад је послао био једну песму у *Српске Новине*, писао му је уредник тих новина Милош Поповић, да дође у Београд, где ће код њега добити 240 талира годишње, да му буде преводник у редакцији, а поред тога да врши и експедицију и да му учи децу. Како је сад био у Београду, а без посла и без трошка, пријави се М. Поповићу. Место плате добијао је храну, а само је учио децу. Али дуго пису били заједно. У Августу 1858 постане учитељ цртања у једној приватној женској школи у Београду. Плата му је била

6 дуката месечно, а морао је радити пајире 5, а после 7 сах. дневно. Тако га затеку и догађаји светоандрејске скупштине на измаку 1858. Песме његове у *Сри. Новинама* народној скупштини и старом кнезу Милошу одјекнуше по свем Српству, а особито по Србији. У једној од тих песама пева:

Вукашин чека на милог сина —
 На правду Урош и домовица,
 Вукашин шапаше за се да чује,
 Ал' Марко рече.... На Урошу је!
 Сад Марка нема ал' народ стоји,
 Ничије силе он се не боји — — —

Од народне скупштине доби за своје певање 10 дуката, а толико му послаше и грађани шабачки с једном адресом, у којој хвале његово одушевљење и „велики поетски дух“ његов. И то беше све. Он оста и даље све до августа 1860 г. приватни учитељ цртања. — Био је већ на гласу песник. Био је познат и као добар сликар. Од 1857 до 1860 у Подгорцу, Сумраковцу и Београду насликао је био до десетак већих слика, од којих неке представљају сцене у Србији од 1858 г. И поред свега гласа једва је зарађивао колико му је за живот требало, радећи по 7 сахата дневно као учитељ, осим другог рада. За то је певао тада:

Ја сам стена —
 О коју се злоба мори,
 Светска чуда и покорн;
 Многи тежак облак, жека.
 Крш громава, огањ, клетва —
 И сто чуда неба, земље
 Разбило се о менека
 Усамљена....

Тада је ухватио клицу болести, од које је и умро. Приповедао је својим пријатељима, да је још 1860 године, у приватној женској школи код Шпачека, пропљувао крв. За то је тада певао:

Смрт ми грозна, немилосна
 Са песницом контузијом,
 Злокобницом ока свога.
 Умирућа часом прети....
 Чекај селe!
 Још не желим ја умрети!
 — — Ја сам стена, ал' крвава!....

У ово доба у литератури српској улазила је поезија у највећи јск. Али од самог књижевног рада, као ни данас још, нико није могао живети. За своје песме у *Седмици*, *Срб. новинама* и *Даници* Ђура је добијао врло мало, па и то више као пријатељску милост. Од сликарске зараде падало је још мање; а што је још горе, што га је веома бо-

лело — он сам није био задовољан својим сликарским знањем. Кајао се све више, што је пропустио године учења. „Само да ми је — писао је у ово време — 200 форината на годину, само за две године, одмах бих отишао у Нидерландску, ил' некуд тамо“! Певање је своје још једнако сматрао као споредан рад; повосно се њиме, али није ни помишљао, да ће му оно име сачувати. За други какав рад није имао спреме. Патио се и сиротовао. А сиромас човек с песничком нарављу чудпа је тица у друштву. У Ђуриној души није могло бити мирно. Из далека су му долазиле хвале, а из близа прекор и посмех. Слављен песник и презрен сиромас! Мека природа клонула би од бола; бујна његова пламтела је гневом:

Ћутите, ћут'те..... с пером у руци
 Стек'о сам себи у роду глас;
 С крвавом сабљом на бојиој муци
 Бољи сам био — бољи од вас!

У ово време нише сам овако: „Кад сам сву наду у помоћ — изгубио, писао сам оцу кући, као не би ли ми он помогао, да моје штудије даље продужим. Одговор мога оца од речи до речи овако гласи: „Ђуро! Луд си, пуст си! Нити ти ја помоћи могу, нити ми долази кући, не сад, него никад!“

А кад је августа 1860 постао учитељ основне школе у Пожаревцу, писао је: „Хеј, мој Ђоко! Онда ћу се ја као учитељ саранити. Још година, па ће се завршити време мога падања. После више нећу да се падам. Онда ћу као Наполеон рећи: „Нећу да идем са овог пустог острва!““

Од августа 1860 па до јуна 1861 молио је једнако преко писама своје новосадске пријатеље, да му помогну да продужи сликарске науке, и у њих се много уздао; а тада пише: „У једанпут сам увидео, да је све пропало. Нестало је наде, нестале поуздања у срећу; а само једно уживање пусте слободе, која мени старом бећару у део наде, без осмеха и униљатог погледа, мислим да је теже него и робија с верним прагноцем.... Сутра идем младом на венчање.... Они је кћи учитеља овдашњег, дакле нема никаквих нара ни мираза, до поштења и скромности“. На овом писму нема датума; а свадба је била 4-ог јунија 1861. И добри му се отац одсрди и дође на свадбу и, као дар првешцу своме на тај дан, обећа му 20 форината у помоћ месечно, да онет учи сликарство. Раздраган Ђура реши се одмах да иде у Беч, и то са жељом, и пише пријатељима да му додаду помоћи. „А неће л' нико — вели — да ми помогне, Бога ми, ма од гладн сканао, хоћу да идем“

10 септембра 1861 крене се са женом у Беч весела срца, без дуга, али готово и без гроша у џепу — само са два обећања, од свога оца и од свога пријатеља Ђ. Поповића. Уз пут сврате очевој кући и добије путни трошак и обећану помоћ. 16. септ. стигне у Беч, а мало за тим стигне пријатељска помоћ. Тура јој се одзове узбуђеном захвалношћу, обећавши „колико толико“ одуживати то радом у *Даници*, листу свога пријатеља

Чим дође у Беч упише се у сликарску академију у одсек историјски (*im Fache der Historienmalerei*). Сад је био најнапљивнији и најуреднији ученик. У школи је био по вас дан, а у вече је читао књиге, које је из једне приватне библиотеке узимао. „Истина — вели — да још не знам као што треба ни бирати, али само кад сам се докопао књига, а онд друго ће и само доћи.“ Поред тога је певао ведрије и више него икад. Осим помоћи очеве и пријатељске зарађивао је још и сликањем. Стари пријатељ његов Харитон Јовановић, који тада бежаше у Бечу, обећа му наћи добра кунца свакој слици, коју изради. Живео је оскудно, али срећно и задовољно. У писмима својим, кад нема новчане невоље — једина невоља, на коју се тада тужно — ћерета врло много, весело, безбрижно, безазлено; светује свога пријатеља и одмах га моли

да му за то опрости; често критикује, али вазда љубазно и благо; хвали се својом вредношћом, својом срећом., Жени се — вели своме пријатељу — пак ћеш бити задовољнији и срећнији“ и учи га како да се жени, па да буде срећан Тада је певао :

Поток жубори, шума шумори,
А срце дркће к'о врти клас.
— — — А славуј пева, пева припева
Рајског певања најлепши пој —
Јеси ли срећан? питао сам се.
Срећан сам! срећан!.. О Боже мој!

Одиста је ово срећна година песниковог живота. Ко му је читао песме овога времена, не знајући му историје живота, морао се задивити тој питомој долини духа његова усред горостасних дивљих пламина и љутих кршева. Кад је после неког времева, пошто је у Беч дошао, одвео жепу очевој кући и сам се у Беч вратио, овитио је растанак свој венцем најлепших љубавних песама (*Љубав*). А круна ове његове срећне године беше, кад му од куће стиге глас, да је добио сина.

Црне веје, црне очи,
А не чујеш плач;
А када би заплакало.

За шарен би мач...
 — — Е тако је српско дете,
 Бре, турчине, бре? — —

тако је певао од милости сину, кога још не беше видео.

Од 1860 г. почео је писати и епске песме и приповетке. 1862 г., одушевљен за рад, латио се најтежега поетскога посла — драме. Тада је написао прву своју драму *Слобу Србаља*. Ове је године написао и 2 — 3 приповетке, велики број лирских песама и најзнатније своје епске песме: *Мученицу Братоубицу*, *Невесту Писљанина Баје*, *Барјактаровиће*. Ово је најплоднија година песничкова живота.

У Бечу је био до јулија 1862 године; а тада га остави за свагда. Свакојачко га је ова година упанредила и у сликарском и у песничком раду. Његови другови сликари веле, да се овом годином учења није много помогао. Али то стоји, да је на крају ове године он сам потпуно сазнао свој положај. Није имао средстава за даље школовање. Ушао је већ био у године, у којима се никака наука не почиње из основа; а њему је требало у његовој сликарској радњи много што шта из основа почети. Код куће га је чекала жена и дете и тиха кућевна срећа; а у души му није било онако очајно као пре, те да се на немогућности

решава... Ведром душом остави Беч и дође у Нови Сад, да са онолико знања и среће, колико му судбина даде, кући кућу и тече славу у јавном раду. Огласи у новинама, да се као сликар настанно у Новом Саду и да ће по наруџбини израђивати слике историске. Срећна је била радња с почетка. Др. Ј. Андрејевић и Ј. Ђорђевић заузму се, те му *Сеоба Србаља од Матице* буде примљена и награђена са 100 дуката. Слике израђене у Бечу прода врло добро, а бејаше доста и наруџбина. Зарађујући тако добро у почетку, није имао повчане невоље, па му је претицало и за веселу друштину, које је онда у Новом Саду довољно било. Тако му се у неколико понове бечки данн од 1851 и 1852 године. Он није умео никад штедити; а мало по мало понестане рада, а домаће потребе притегну и — он се пађе опет на старом путу. За то у мају 1863 остави Нови Сад и пође опет у Србију, да у њој за свагда остане. Исте године у августу поставе учитељ основне школе у Пожаревцу, а у октобру учитељ цртања у гимназији крагујевачкој са 300 талира годишње плате.

Живот у малој вароши — тако званн „палачки“ живот — није никако за уметника. Особито су чудна маловарошка друштва младих народа, нових држава — ни патријархална ни цивилизована,

ни идилична ни покварена, — нека средина, за коју се може рећи свашта, само не „златна.“ У такој средини сваки духом виши човек, а нарочито песник, ако је здравог телесног састава, постаје — сатирик. Најлепши нам пример за то даје стара Абдера са својим Демокритом. Али нам овај пример и то показује, да се сатира у таким друштвима најмање трин. Најнетолерантнији је према сатрири онај, који еј најсмешнији. А тешко сатирику, ако је сиромаш! У такој је средини живео сиромашни песник Ђура пре осамнајест година. Успомене своје овога времена изнео је у својим сатиричним приповеткама *Чича Тима, Комадић швајцарског сира* и т. д. Борба, за њега непробитачна, морала се замесити; а да буде љућа и жешћа, пришла је још и једна црта направи његове о којој се у једном писму исповеда сам овако: „Ја сам увидео, да не могу никад до оног уважања доћи, које бих може бити желео или заслужио — не знам због чега, али све држим да је са мје направи, која је доста нехармонично у мене смештена: ја не могу бити солидан ни или развратан, ни пак понизан мекушац, да ми је и самом гадно. Видео сам, да су ме и пријатељи и други људи више уважавали и љубили, кад сам од њих удаљено живео. А и ја сам волим некако међу непознатима, међу људима, који нити

знају шта је на мени добра, ни шта је зла : дођем у друштво — нико ме и не примети, отидем ли — такође ; а то је тамаи за мене. Јер кад ме ко хвали и уздиже, морам признати да се занесем ; ако ме пак вређа и задиркује, такођер се у љутини занесим.“

Ђура се стане свађати и мразити с људма. И бујно врело дубоких лирских осећања тргне и уступи место оштрој сатирн свакидашње борбе. Од 1863 до 1865 испевао је свега две песме : *Причест* и једну малу лирску у којој грми :

На колена ! . . Богу се молите,
Да оглуви и човек и Бог,
Несретници ! та чуће вас Бог !

А и како би могао певати ? Био је облагиван, оптуживан, премештан са службом, кажњиван, истериван из службе ; а породица му је постајала све већа и сиромаштво све теже. Ево у кратко његове службене каријере. 1865 г. постављен је био од учитеља цртања у крагујевачкој гимназији за учитеља основне школе X. (пајинже) класе у селу Сабанци, окр. јагодинског. 1866 премештен одатле за учитеља исте класе у Пожеревац, по молби. 1868 премештен за казну с истом класом (100 тал. плате годишње) и још као привремени учитељ у Рачу окр. крагу-

јевачког. Ту се свадн са среским начелником, који га осуди на затвор и тужи министру. 1869 буде постављен за привременог учитега красноица и пртања у јагодинској гимназијској реалци. Тада је хтео, да живи само од књижевног рада и тражио је дозвољене да издаје књижеван лист — *Шумадију*, али га није добио. 1871 буде отпуштен из службе „због непристојног владања.“ Годину дана проведе мучан живот у Јагодини живећи само од свога сликарског рада, нестачећи често ради посла по најгорем снегу од Јагодине до Ћуприје, од Ћуприје до Параћина, од манастира до манастира. Тек 1872 г. прекине низ страдања његових једна моћна рука, која га је од тада све до смрти добротворно помагала и штитила. 17 новембра 1872 добије службу коректора државне штампарије с платом од 250 талира годишње. 1873 г. буде му повишена ова плата на 300 талира, а после два месеца на 400 талира. У том звању и с том платом је и умро. Последње унапређење било му је у томе, што му се ово звање, дотле несуказно, начинило указно и тиме му се породици осигурала пензија после смрти његове. Ово последње унапређење, колико је благодетно било за његову породицу, пало му је врло тешко; јер по закону о пензијама чиновничких породица, добивши указно звање после четрдесете

године, морао је да уложи одмах у пензијони фонд велику новчану суму, од прилике половину своје годишње плате. А он је био вазда сиромах и имао је доста и дугова и подужница, Ипак је радо пристао и 1876 г., на две године пред смрт, постао је указним чиновник.

До 1862 г. било је Ђури сликарство прво, а поезија друго; од 1862 постала му је поезија прво, а сликарство друго. Али после плодне 1862 године настаје у поезији његовој повећа, скоро трогодишња, пауза. Дошавши у Сабанту у другој половини 1865 г., проневао је онет. Занимљиво је како је на њега благотворио утицала чиста сеоска природа и самоћа. Најлепше и најнежније лирске песме његове испеване су у Подгорцу, Сумраковцу и Сабанти. У доцније време није се никад хвалио својим живовањем у Крагујевцу, Пожаревцу и Јагодини, а врло је често причао како је у Сабанти пријатио и сискојно проживео. Ни у Подгорцу ни у Сумраковцу ни у Сабанти није се завађао с људима. И песме које је певао у овакој околини, дубље су осећањем, нежније изразом, без јеткости и сатиричне жаоке. Оне су прави преставници песничког дара његова. По њима треба о њему судити. По њима видимо, шта нам је он могао бити — да је среће било. Особито су лепе две лирске песме,

које је испевао у Сабанци 1866. Ја ћу им пропричати генозу онако, како је мени сам песник причао.

Једна се песма зове *На Лишару*.. Била је красна мајска ноћ осута звездама, обасјана месечином. Ђура је лежао у авлији школској на трави. Био је сам — сви су му у кући спаваили. Тих поветарац доносио му је мирис од липа и цвећа и хладно му вреле груди. Све је било чаробно, мило и он је осећао сласт од те милине — и онет му је било на срцу тако тешко, да је хтео плакати. Нису то била осећања, која чине успомене путем рефлекса, већ су се скунила била непосредно сама осећања од успомена без успомена. Већ је било близу по ноћи... Тада уједанпут заневају славуји из оближњег гаја. А песниково се срце отвори и у бојом миљу удеси овај дует са славујима.

Јесте ли ми род, сврочићи мали?
 Или су и вас, можда, јади отровали?
 Или вас је, слабе, прогодио свет?
 На дођоште само, да, кад људе знамо —
 Да се и ми мало боље упознамо.
 У двојеву тужном певајући сест..

Ми смо мале
 Али смо знале,
 Да нас неће.
 Нико хтеи

Нико смети
 Тако волети
 Као ти —
 Бијући !

Моје тигце лене, једини другари,
 У новоме стану познаница стари,
 Срце вам је добро, песма вам је мед —
 Али моје срце, али моје груди.
 Леденом су љубом разбијали људи.
 Па се место срца ухватио лед.

С белом булом,
 Са зумбулом
 Парен — рајем,
 Рајским мајем,
 Цвећем, миром,
 Са лентиром,
 Летимо ти ми
 Срца топити —
 Бијући !

Моје тигце мале, јадни сиротачи !
 Прошли су ме дано моји лени дани,
 Увело је цвеће, одбег'о ме мај ;
 А на души оста к'о скрхана биљка,
 Ил' к'о тужан мирис увела босиљка,
 Једна тешка рана, тежак уздицај,

Друга се песма зове *Поноћ*.... У глуво доба
 ноћн песник је будан у својој соби. Мисли су му

расгерале сав. Али то није права будућња. То је неко чудно стање, у коме уморена телесна машина одишта снава. нити је воља кадра да је подигне и покрене, али мисли бујно струје и распињу се, као да би хтеле разбити свој телесни ковчег. У један мах се учини песнику, као да чује нешто. Све је иначе мртво, све мирује, — само се тај један шум привлачи

По тамном крилу неме ноћњи,
К'о грдан талас један једини
Да се по морској паља пучини —
Лагано хуји — к'о да умире,
Ил' да из црне земље измире

Шта је то ? пита се песник. Можда то дуси земљи зборе ? Или земља сама себе купе ? Или небо бежи, да не чује клетву његову ?.. Све је ближе. Да л' је то тихи ход ноћњи ? „Ни ваздух тако тихо не газн.“ Да није љубав ? Злоба ?

Можда се краде, да нам попије
И ову једну чашу радости...

„Врата шкрипнуше.“.. Ко је... Једина безмерна, бескорисна, беспритворна љубав, коју је песник у животу зазнао — мајка песникова долази с овог света, да види сина —

О душе! О мила сени,
 О мајко моја! о благо мени!
 Много је дана, много година,
 Много је горких било истина;
 Много ми пута дркташе груди,
 Много ми срце ценаше људи.
 Много сам кај'о, много грешно
 И хладном смрћу себе тешио.
 Многу сам горку чашу попио,
 Многи сам комад сузом топио —
 О мајко, мајко, о мила сени!
 Од кад те, мајко, нисам видео,
 Никака добра нисам видео....
 Па' можда мислиш: „Та добро му је,
 Кад оно тихо ткање не чује,
 Што наук везе жицом тапаном
 Над оним нашим приим таваном —
 Међу људма си, међу ближињима“.
 Ал' зајо је, мајко, бити међ њима — —

Такав је био кратак попоћни сан наћеног песника.

Од 1866 године испевао је врло мало лирских
 песама, тако, да ће једно на друго бити једва по
 три песме на годину. И што има лирских песама
 после те године — а има их и врло лених — ни
 једна се не може испоредити с овим песмама и
 песмама његовим од 1857 и 1858. А, као што ћемо
 видети, ове се доцније песме и мислима доста раз-
 ликују од ранијих.

Још 1863 био је начинио план за друго своје дело драмско, трагедију *Јелисавету*, коју је у први мах хтео да назове *Последњи Пројесвићи*. 1868 године била је *Јелисавета* готова и предата *Фонду Коларчеву*. У октобру 1868 године књижевни одбр тога фонда врати дело писцу, што не пађе да заслужије, да га фонд награди. Онда га Ђура изда исте године сам. Занимљиво је видети у писмима његовим, како се, пре него што је почео писати ову најбољу своју трагедију, дуго време живо договарао с ученијим својим пријатељима о плану, о карактеру својих јунака, о самој изradi и т. д.

Кад је готово био пресахнуо извор лирске поезије Ђурине и кад се чинило да је уопште малаксала песничка снага његова, онда се у један пут показа та снага у свој пређашњој лепоти својој и потече бујним бистрим врелом — приповедака. Од 1874 до 1878 — све до смрти — приповетка му је била главни рад песнички. Тих последњих пет година песничкова живота јесу године ведре, неуморна рада. Последњи мах крила песничких не уступа готово ни брзином ни лепотом млађаноме лету. У свима књижевним листовима и алманасима овога времена било је његових приповедака — у *Отаџбини*, *Јавору*, *Српској Зори*, *Србадији*,

Орлу, Соколу, Ратнику, — а поред тога је сам у свешћенима издавао по неколико својих старих приповедака, додајући им и по коју нову пре цештаману. И још би плоднија била његова радња, да му нису сметале и такве прилике, које бих волео не помињати, али које не могу прећутати. Нема сумње да је и награда за рад књижевни, која је у нас у неколико регулисана тек од десетак година, потпомола продуктивност Ђурину последњих година. Али ево како је било с том наградом код њега. Било је уредника, који су му казали : платиће ти се од табака толико и толико, али да заринеш приповетку од толико и толико листа — већу не. Да је Ђура био богат, можда не би ни узимао на ум тих речи. Али су му оне у његовој сиротињи биле грче од чемера: осећао је, да то, што се зове књижевна награда, није захвалан дар песнику у повцу, место старинског лаврова венца, већ да му њоме хладни кунац срце на драм куњује. Било је уредника, који су му послану приповетку враћали, пишући му : како им је жао, што тако лепа приповетка неће изаћи у њихову листу; али је не могу штампати, јер је не могу наградити, пошто су већ исцрпели буџет за то, наградивши приповетку Јашину и т. д., на га упућују другом уреднику. У оскудици Ђура је и то чинио — слао

је приповетку и другом уреднику, на је и од другог добијао такав исти одговор. И то се све догађало, не пре 20—30 година него, од 1875 до 1878. И опет су за то у том времену пицали сваки дан нови књиж листови, да чине конкуренцију старим и да обећавају златна брда и писцима и читаоцима. Литература нама последњих година много личи на вашар, на коме има доста вике и граје, доста света, доста назара, али мало добра сисана и солидна рада.

Неке лирске песме Ђурине преведене су на руски језик. Превео их је, чини ми се, пок. Ф. Милер. Приповетке су му, колико ја знам, превеђене на францески, чешки и талијански. На францески преводио их је још 1875 Шарл Арен, проф. фран. језика и књижевности у вел. школи у Београду, на талијански превео је приповетку *Ране* — ник Марко Јов Цар из Херцег-Новога у млетачки лист *Il Movimento*; на чешки у лист *Slavia* превео је приповетку *Чича Тима* неки Венцел Пок.

Последње песме Ђурине штампане су у *Стражи*, а последње веће дело његово беше *Станоје Главан*, трећа и последња његова трагедија. Није доживео, да га поправи и за штампу приреди. Престављено је у Београду неколико недеља пред смрт његову. Он је био на представи.

Од 1847 године живео је Ђура једнако у Србији, изузевши неко време живљења у Бечу и Новом Саду. И у тој земљи, у којој му је можда дедовина била, у којој је за толико време свога живовања стекао доста и пријатеља и хвалилаца и поштовалаца, којој је оневао и прославио све знатанје савремене догађаје и покрете народне, био је, по сили закона, тринајест година — странак. Тек 30 марта 1870 године постао је тако зваши „прирођени сажитељ српски“, т. ј. постао је поданик српске државе. Ђура се слабо разумевао у законодавству. Он је знао да је Србини и да је дошао међу Србе; а за друго није марио. Али од 1866 године почпу му говорити пријатељи, да му, по уверавању „надлежних“, много смета унапређењу у служби државној то, што није српски поданик. Тада Ђура увиди, да и то јест нешто и затражи поданство најпростијим путем. Али ипсу биле испуњене све формалности (Ђура их сам не би умео никад ни испунити) и око њих се проведе четири године.

Од 1872 почео је спокојније живети. 1873 издао је скупљене своје дотадашње лирске и епске песме и посветио их добротвору своме „Кнезу Српском Милану М. Обреновићу IV.“ У посвети жалостиво прича, како му је дотле било.

... Ах, све ми оде, све ме остави!
 Не беше за ме руке помоћне —
 Једино само тиге помоћне
 Шантаху тужно крили гарави;
 „ -- У свету, брале, нема љубави!

А од како се — вели — добротворно срце
 из палата сјајних подиже, „да јаде људске на
 извиру“ упозна, да „утешн боног, бедног избави“ —

Од онда нестa вере дивије.
 Као да нема више љубави.
 Ох има, има наша Светлости
 — — Има љубави, има милости!

Али баш онда, кад се чинило да му је до-
 шао крај патњама, био му се примакао и крај
 животу. Као што тешки рањеници на пољу жуде
 сахатима и данима најсловитијом жудњом за кап-
 љу воде, на кад је окусе сврше и с мукама и с
 животом — тако је и Ђурић живот у борби с не-
 вољом само дотле показивао отпорне снаге давно
 захваћеној бољци, док је невоље било. Од 1874
 године чешће је пљувао крв и боловао, особито
 с пролећа; али никад није хтео лећи у постељу.

С пролећа 1878 године почну га ноге најпре
 болети, па онда отицти. Тако су му биле отекле,
 да је једва ишао. Ипак је био весео и ведар.

Али је тада можда први пут упитао лекара за савет. И послушао је што му је речено и лечио се. Живео је врло уредно. Преко лета ове године било му је врло добро. Кад је настала јесен видело се, да је болан, и ако се није ништа тужно. Био је сасвим променио нарав: сама благост и мекота. Пријатеље његовове текнуло је у срце, чим су га таког видели. Волели би да им је остао стари Ђура, који је у злој вољи свакога шибао а у доброј вољи свакога задиркивао. Но он није о смрти ни мислио. Снажна његова природа можда би га одиста још за коју годину одржала. Али се ове године десило нешто, што му је смрт убрзало. Знаменита за српски народ 1876 година раздрагала га је силно и ако је већ био доста болан. Из његова се пера изли читав низ одушевљених песама: ратне слике, поздрав народној војсци, бојне песме, поздрав браћи Русима и т. д. 6 августа 1876 добије „објаву“, да може гћи у стан дринској војсци, да види бојиште српске слободе. Неко време проведе у српском стану, па се онда врати кући. После примирја и мира написао је, у низу ратних песама и приповедака, и приповетку *Рањеник*.¹ У тој приповеци је насликао кратким али оштрим

¹ Д. Ђ. Јакшића књ. VII

потезима тамне и светле стране дрињског бојништа, како су се њему учиниле. У тој слици је била та-
мним бојама насликана главна личност дрињске
војске. Приповедач буде оптужен за увреду штабног
и осуђен на неколико дана затвора. Пронес га је
овај јако потресао. Никад дотле можда није био
пред судом. Узео је био и адвоката. И ако је казна
била врло малена, ипак га је силно тиштала. Толико
је био потресен и поплашен, да се није хтео жа-
лити вишем суду противу пресуде првога суда.
Али казне није издржао. После те пресуде нагло
се разболео и умро некажњен. Хитајући у суд на
дан претреса и јурећи да нађе свога адвоката,
озноји се и озебе, и од тога дана му позли. Није
дуго у постељи боловао. Изненадно је смрћу своје
пријатеље. Док год није издахнуо, походно га је
и лечио га пријатељ му и друг из младости Јован
Јовановић, песник. Умро је 16 новембра 1878 го-
дине у 6 сахата у јутру.

Ђура је био лена, осредњег раста, а кренка
снажна састава. Лице му је било правилно, округ-
ло, средње величине; чело умерено високо; нос
прав; бркови густе, повећи, пали, а брада умерено

дуга, густа ; коса црна и обрве, а брада и бркови нариџи ; очи граорасто-зелене, а поглед пуи осећања ; стас прав : кретање тихо, поуздано, слободно ; врат кратак ; мишићи развијени, чврсти ; лице румено, мирно ; пуноћа вазда умерена. Говор му је био тих мелодичан баритон. Кад је био ведар и миран, говорио је тихо и развлачећи ; а при сваком узбуђењу замуцкивао је, употребајући сваки час узречицу *знаш* (тако акцентујући) овај. Никад није био расејан, меланхоличан или сентименталан. Обично је био озбиљан, миран, суморан ; а из тог обичног расположења о час је могао планути гневом или срџбом, постати једак или зловољан, ударити у смех и шалу, прећи у кавгу и бој — али готово никад у тугу. То најслабије и најмекше, али можда и најленше, људско осећање чувао је само за себе — да ужива њиме кад га нико не види ; али га у друштву нико није видео тужна. Осећање, које је толико пута дивно испевао, мрзео је кад се јавно показивало ; мрзео је меке људе који су се у друштву растуживали, и није волео да се говори ни о тужним песмама његовим. Могао се смејати слатко као дете ; а смејао се и кад би кога задпркивао, или кад би га ко задпркивао — само онда не сасвим гласно. Кад би се

јетко осмехнуо, подигла би му се више доња усна, која му је иначе било мало подигнута, и после таквог осмеха кадар је био одмах приметити кавгу.

У непознату друштву, и на званичним и обичајним забавама, био је стидљив и ћутљив; а у доброј дружини врло разговоран и пријатан. Разговор му је био пуни духа и досетке; ма о чему говорио, милина га је било увек слушати. Али му се ведро шала за час могла окренути у муњевиту сатиру; и онда тешко околити, ако је ма чим могла привући електричне варијанце пјене. — Волео је музику, особито песму, и у веселу друштву — које је радо походио — помагао би кашто тихо кад би се певало: али сам није певао и смејао се свом музичком дару.

Пред пријатељима и у добру друштву никад се није хвалио. Али пред људима поношљивим, пред људима сујетним а с манама, пред људима, који су га омаловажавали, смевали и гонили — пред људима, које није волео, био је вазда охол. Отуда су о њему једно мислили његови пријатељи, а друго други. — Мало је било људи, које је волео и поштовао; али је ту малину волео и поштовао тако, да га нико није могао у том потрести. Људе од рада, људе добре и поштене особито је што-

вао ; али се није дружно с њима, ако поред тога нису још биле чиме налик на њега. Није волео бити у друштву врло финих људи, великих кнцоша, лакоумника себичњака и мудрица. Добар пријатељ му је могао на леп начин, или у шали, рећи што је хтео ; али на укочене мудричке савете мрзео је као на ђавола.

Штедити није умео. Док је млађи био — прича један његов друг — што је данас имао, то је све са својом браћом потрошио, на сутра како било. Такав је био и у доцнијим годинама. За то је био вазда сиромах. А свет је говорио да је лакоуман, да је немаран према својој породици и т. д. Немаран према својој породици није био. Али то је истина, да то није умео : бринути се само о себи и о својој породици. Пристајао је за сваки напредни народни и друштвени покретом тако искрено, да никад није промишљао хоће ли због тога гладовати са својом породицом ; а кад би му се то десило, односно би мушки и вишта му не би било мрзивије, него кад би га ко корео што није себе гледао. Одарен је био кренким хумором и сатиром и тим је оружјем тукао своју невољу пред светом. Овај свој дар изнео је мало у својим лирским песмама, много више у приповеци, а највише у живој речи.

У овом свету не може се ни замислити човек без мана. И Ђура је имао мана. Пре него што сам се упознао с њиме, слушао сам доста о једној његовој мани, о једној паклопости, о којој га писам чуо никад да похвално говори, о којој је врло мало и певао, а једном овако :

Пијем нијем... ал' у нићу
Још се никад не осмену —
Као да је рујним вином
Бог полио хладну степену.

Посрне л' ми кад кад нога.
Дружина се луда смије —
Ал' се брзо смеа трза
К'о од једа љуте змије — — —

И познао сам се с њиме и видео сам ту ману. Она је код њега била мања него код многих обичних људи, код којих се никако не прича. Нарав је његова била ведрa и тиха, али непритворна и осетљива. Није умео чувати тајне ни своје ни туђе; а готов је био ударити у мах на оно, што му се чинило да не ваља. Патње у животу и супротности научише га, да устеже своје срце и свој језик; али једва чаша више ослобођавала би их обоје. Тада је чинио грехе, које би и без тога чинио да није био паћеник и сиромах — реч му је тада

киднсавала на све, што му је срце говорило да не
 вала. Да није био спремао, напао би на људске
 грехе, а не на сиљне грешнике, и у том боју не
 би уступао, као што је често морао уступати. Кад
 би нашао после једне чаше више на таког грешника,
 одмах би се осула његова љута сатира; и тада
 код њега није било другог изласка, него — поразити
 или бити поражен. Ако би се нападути жестоко
 одупро, ма и на штету његову, он би прекидао
 бој поштујући противника који се тако брани и
 држећи да је његов напад био или мало неуместан
 или претеран. Победивши био би охол, али би че-
 сто и прекидао бој у најљепши час. Једном је седео
 до неко доба ноћи и весело се с два друга. Један је
 њих био официр. У разговору почне он задрки-
 ти онога другог. Дође до круних речи; и онај
 стане и оде из друштва. Остане сам Ђура с офи-
 цром и мало после пођу обојица кући. Ево како
 о томе он сам прича у „изјашњењу,“ које је после
 дао због овог догађаја: „У путу се препрасмо.
 Он ми свом својом речитошћу доказиваше, да сам
 луд.. и на послетку да је његов земљак (онај други
 друг) имао право, што је рекао, да смо ми... бастар-
 ди. Кад сам га на то онсовао, он ме најпре по-
 зове својој кући на дуел; и кад ја не хтедох, почне
 ме вући за рукав; а кад ја ни онда не хтедох,

називаше ме бабом, лолом и цео мој са јунаштва поносни народ грђаше. Ја сам био без оружја — ни прутинџа не имађах при себи; али не могах отриети поругу. — Удри! рекох ја — Он направи сву параду, што је при дуелу нужна, и голом сабљом јурне на мене без оружја... Трипут ме је ударио и на десној руци ми је пресекао капут и месо скоро до костију. Ја без сваке параде, која је при дуелу неопходно нужна, голим рукама дочекам г. Ј. III.... оборим га у неку брљу, отнем му сабљу, али му не хтедох никаквa зла чинити, викнем патролу и сасвим великодушно, као што Србину а не бастарду приличи, на очи глед патроле, предам му у руке сабљу. Шта више, знајући да ће ујутру на параду морати, позовем га мојој кући да се умије и очисти — али он не хте пошуду моју примити.“

Хумор његов, који му у приповеци блиста понегде класичном леном, претварао му се у дружевном животу врло често у задиркивање, особито при чаши вина. Тада је било право јунаштво приступити његову друштву. То није било обично задиркивање, коме се на обичан начин може доскочити, већ бујно, неуморно, а пуно духа. Задиркујући друге није ни себе штедно; за то му је још теже било доскочити. И за то су тада обилазили далеко око њега и они, који су га иначе волели, ако су

се само бојали да им се кака мана не додирне. За то су у последње време у таким приликама другови његови били младе небојше, махом ђаци, који су га волели и кад их је дирао и које је он волео !

Веома му је тешко било показивати се друкчији него што је. Волео је, да му се виде и мане, него да ради по савету и упутствима. Волео је да му се виде и мане, само да му се не казују, јер их је он сам осећао. Ко би га овде даруо, даруо би га у живац. Како није био срећан да се у свом раду тако образује, да буде потпуно самосталац, болело га је кад би му се рад ма најмање покудно или поправљао. Примедбу, ако се тицала какве ситнице, није хтео готово никад примити. Али ако се примедба тицала целог каквог рада његовог, и ако је он у себи признао да је она ма у чем умесна, онда је тај свој рад — одмах кварио и цепао, ма било у њему иначе Бог зна колико лепоте. Јов. Ђорђевић ми је причао, да је код њега 1862. г. у Новом Саду видео једну слику историску у пола израђењу. Неко ће рећи, да би група лица могла бити боља — така и така. Ђура саслуша, поћути мало, па онда премаже сву слику. Била је — вели Ј. Ђорђевић — у тој групи једна

особито лепа глава, па га замолим да бар њу не дира; а он ми јетко смешећи се одговори: начинићу ја таквих истих глава колико хоћеш. А Нов. Радоњић вели: — „ако је когод најмању каку погрешку или недостатак на његовом послу приметно, тога је тако јако коснуло, да је с места целу ствар пожем исекао; те тако, који су му нарав познавали, чували су се ђаволски од немилних примедба, знајући да ће тим уништити један душевни производ, који при свим својим манама увек има своје историско-уметничке вредности“.

Због ових мана Ђуру су, док је био жив, многи корили и мислили, да су му оне у животу насмеле. И сад их још има, који тако мисле. Истина је свакојако, да су му ове мане намножиле и увећале патње у животу; али само због њих, одиста, он не би био патник. Колпко има људи, који су много срећније пролазили, и који много срећније пролазе у свету, поред много више и већих мана!... А и ово је истина: човеку се помињу, броје и рачунају мане само онда, ако у борби животној буде побеђен; остане ли победник, онда му се мане или никако не помињу, или му се још додају слави, да је умноже. А можда би оне мане Ђурине много блаже биле, да су му биле срећније прилике у животу. Можда се све пишу ии развиле

из природе његове, већ му их живот на њу нака-
 ламио. Занимљиво је ово, што ми је причао песник
 наш Јов. Јовановић о свом познанству с Ђуром у
 Бечу око 1852. „Седели смо — вели — у једном
 стању и живели као браћа. С нама је свакад био
 и за све је био несказан друг — само није могао
 с нама да није. Кад би га силом терали да више
 није, молио би нас, молио, да га не терамо; а кад
 му то не би помогло, нио би, али кроз плач“....
 Био је прво дете у имућна оца, маза дедова и
 мајчина, љубимче природе. До десете године жи-
 вот му је био игра и мажење. После се одвојио
 од свега тога и дошао у туђ свет, да се учи. И
 најсавршеније школе имају — само један начин,
 један пут учења, којим улевају знање у стотине
 најразличнијих глава. За које тај начин најбоље
 пристане, зову се најбољи ђаци. Али најбољи ђаци
 нису у животу увек и најумнији људи, а обично
 нису најбољи људи. Ако још поделимо таленте
 људске на уметничке и знанствене — а ту нам деобу
 живот сваки час показује — онда можемо поуздано
 рећи, да ће ретко кад ове обичне школе, намењене
 поглавито знанственом образовању, годити умет-
 ничким талентима. На старинске школе по 140
 ђака у једном разреду и недантни учитељи. Ко се
 год сећа „учења на намет“, неће му бити мила

успомена. Па онда ово јогупство, које доноси на свет свака кренка природа и које се показује после неуспеха.... Ђура је био рђав ђак — веће би чудо било, да је добар био. Али унижавање у школи, љутња очева и његово оштро поступање с њим, одмах иза година милоште и мажења, оставиле траг у души његовој. Можда још онда изниклоше у души његовој клице пакости, јеткости, јогупства и суморности. После су се неко време престале развијати, кад му се таленту пут отвори. Иза унижења дошло је хваљење, а то је изазвало нову клицу у души његовој — сујету. Дошавши у Беч 1851 г. да сликарске науке продужи, он је — као што признају сами другари његови — већ тако лепо цртао, да је своје другаре надмашао и у неким захтевима сликарске вештине већ готов био. Другари су га хвалили и дивили му се, звали су га већ „никтор“ — и њему је то годило. Уз то је тада први пут био потпуно слободан, без надзора и сам свој. Ради свега тога чинило му се, да је већ развијен човек и да му више не треба учити. За то му сликарска академија у Бечу није била по вољи, јер је тамо — ипак требало учити, и то по нешто из темеља. Дружина му је развијала сујету и уверавала га, да њему и не треба више да учи, већ само да се усавршава и да то може постићи самим

гледањем слика : а с друге стране одмамљивао га је од учења шарени Беч, весела дружина и младост његова жудна весеља и уживања. Тако су пропале праве године учења. С истоњим годинама дође намет и кајање, али беше касно. Даровити сликар осећао је, да је остао богаљ. Поезија га је тешила, али сликарске славе није могао никад прегорети. И мало по мало, с неприликама и патњама у животу, развише се оне нежне кланце мана његових у жбуње и високо дрвеће, које му у поезији даде доста хлада и романтике, а у животу доста јада и чемера

Своју породицу је Ђура нежно љубио. Милина је било видети, како се круто, суморно и намрштено лице његово преображавало и облевало благошћу кад би долазећи кући својој видео своју малу кћер да му на сусрет иде. Од своје сиромаштине плаћао је учитеља синовима својим, кад је видео да у школи не напредују. А како је био радостан, кад је опазио сликарски дар у свог млађег сина Белуша¹. Сиротињу своју представљао је сам, али није волео да му ко види породицу у сиротињи. За то

¹ Учио цртање у Београду код Стеве Тодоровића. Показао дара и за песму. Умро у 18 година прошле јесени у Београду. Старији му син, Милош, ради занат-

је слабо водио своје пријатеље кући својој 1878 г. дође Јов. Јовановић у Београд, где је био добио место драматурга у нар. позоришту. Он се нађе с с Ђуром у једној гостионици, поздрави се с њиме и упита га где станује, да дође да се разговоре. — Ја Јоно, знаш, долазим сваки дан у ову механу у то и то доба — одговори Ђура. Ама ја хоћу да ти дођем кући, кажи ми где станујеш — рекне му Јовановић. Не можеш ти то наћи — одговори онет Ђура — далеко је, а кућа нема броја. И тако се још погађао и једва му казао стаи свој — Отац, кога је веома штовао и љубио, умро му је на неколико месеци пре њега. Смрт га је очева врло ожалостила. Као да је слутно, да ће обојица умрети једне године, нише ону те — 1878 — године, да ће му доћи у госте о феријама и замоли га, да му дозволи да понесе свој сликарски алат да га слика. Отац му одговори: „Драги мој Ђуро!... Ти можеш у свако време у гости доћи Нам ал' твој алат молераја остави, јер ја нећу да ме потрирам никако — “

Рукопис је Ђурин по лепоти средњи, округласт, врло читак, покрупнији и карактеран тако, да би се у хиљаду рукописа одмах познао. На концентима има прилично много поправака. Врло су ориџинални концентри његових приповедака. Превућући његове хартије налазите по три четири кон-

цента од једне исте приповетке : један од листа, други мало већи, трећи још већи — а сви чисти и без поправака. Кад уђете у тајну, а ви видите, да је у једном почео приповетку, у другом преписао то исто и унео неколике поправке и т. д.—док није ушао у такав. Можда ће му то бити приповетке, око којих се више мучно ; а можда му је то оно, што је говорио једном пријатељу, да је најтеже писати приповетку. При сликању -- вели. Нов. Радоњић — „радио је обично са малко отворени усти ; а то је знак, да није био го занација, него да је своју душу у свој посао улевао. Баш знам кад је једну Матер божичју за црњанску цркву довршивао — где му је детиња глава по вољи испала — да је једва дочекао да се боја осуши, како би могао малога Христа пољубити.“ Да је и у поезији био прави уметник, показује и то, што није могао увек да пева. Ако је започео био каку већу песму, поред најбоље воље да је што пре сврши, често је није могао свршити за неколико месеца. Кад се на завршетак једне његове приповетке подуже чекало и кад су га неки упитали што је не довршује, одговорно је шаљиво, да нема прилике за лумновање да је доврши, јер најрадије нише, кад се после по ноћи од друштва растаје, па не може да спава.

О религији и о божанским стварима није никад

говорио. Међу лирским песмама његовим нема песама чисто побожних, нема ни једне химне. У рукописима, који су остали после смрти његове, нађена је једна лирска песма побожне садржине написана по теми библиској, а можда и превод. Инак му је неколико пута у најлепшим лирским песмама задрхтао глас и овим осећањем, а у приповеткама на више места. У песми *Пут у Горњак* пева како је, изнемогао од пута, у један пут угледао манастирску кулу. На онда

Једно се је звоно с беле куле чуло.

У моме је срцу три пут одјекнуло.

— — — Ено ми дворишта, ено дворских врата

Примиће ме у двор страна, непозната,

Одмор ће ми дати, то ми само треба —

А благослов на нас Бог шаље са неба.

Пријатељу његову Ж. К. умре набрзо једно за другим троје деце Ђура никад није јавно беседио. Али за децу свога пријатеља написао је две надгробне беседе, које су ђаци говорили. Беседа на гробу трећег детета значајна је по својој оригиналности у хришћанском беседништву. Ево је целе од речи до речи :

„Бог све види!

И он је за кратко време два пут у једним грудима бол и очајање, сузу и тугу увезених

родитеља гледао видео је он њихове погледе, који су се пуле вере, пуни хришћанске паде до престола Свемогућег подизали — чуо је и молитву очајних родитеља : — Господе ! Једини, Свемогући и Свемилостиви — не више ! Од троје само нам једно, јединче, остави !.. Али —

Бог је свемогућ !

Путови су му тајни, а његова воља непостижна. У ликовима анђела небесних можда му је најлепше лице недостајало — те посла анђела смрти грешноме свету у жалостиве походе. И он тихо величанственим летом облеташе палате и ворове, градове и села .. и при освитку јучерашњег дана при отвореном прозорју румене зоре, леда утеху родитеља својих, најљубазније лице Љубомирово, и заогриувши га копреном сунчевих зракова, однесе бесмртну чест у дворе бесмртија...
Али —

Бог је најмилостиивији !

О, верујте господо и ви упцељени родитељи Љубомирови — верујте у милост Свемилостивог ! Он, који вас је тугом походио, походиће вас и радошћу. Он, који вам је најмилије овога света одузео, најмилијим ће вас наградити ! О верујте,

да је Бог Једини, Свевидећи, Свемогући, Свемилости-
ви ! Молите се њему за вечан живот душе Љубомиро-
ве ! Вечна му памет ! “

Весело друштво, бурно весеље, вино, љубав, плавање, шетња у пољу — то су биле радости и забаве младих година Ђурићих. У најлепшој мушкој забави — у боју уживао је још у седамнајестој години. Последњих година тражио је још весело друштво и то махом младих људи, али га је рано с вечери остављао. Дуван је до смрти страсно пушио. Смејући се причао је о томе оваку анегдоту. Једном му, кад је био учитељ, нестане и дувана и пара. Онда он уђе у школу, начини се озбиљани љут и каже својим ђацима : како је дознао да их међу њима који пуше, како је то штетно за њихово здравље и ружно за њихове године : како ће он то строго казнити ; него нека они који пуше признаду то сад пред њим, нека се обећају да то више неће чинити и нека му покажу дуван што га код себе имају — па ће им опростити. И одиста се покаже, да у школи има неколико кутија дуванских и у њима дувана колико је њему доста било за неколико дана. Дуван — вели —

попушним ја, а кутије вратим родитељима ђачким и посаветујем их да боље пазе на своју децу — те тако учиним добро и себи и њима. — Играо је радо пикета и преферанса и љутно се кад би играчи навлаш губили да он добије. — Вазда му је једно од најмилијих уживања било гледање слика. У томе је показивао и оцењивачког дара и непристрасности. Један млад српски сликар, који се још учи у сликарској академији, чије је слике он похвалио и не познавајући га, има доста њему да захвали за своју сликарску будућност. — Шетња у пољу била му је врло драга забава. Кад је био учитељ у Сумраковцу, или Подгорцу, тумарајући по планини наиђе на леп гинс и од њега изреже разне ликове и на школу их неприлепљује. Последње време учио је мало и дрворез. У прилози му се будила воља к раду и мишљењу. Говорио је, да би најволео живети у пољу и корео је младе људе, што се само у мекани веселе. Живећи у Београду последњих година одлазио је, радо, кад је год могао, у виноград свога шефа. Ст. Рајичевића, управника држ. штампарије, којим се вазда хвалио и који му је ваљда био први старешина, с којим није имао никаквих неприлика. О јесени 1878, кад је већ био оболео, није могао ићи у бербу, на коју је био зван. У хартијама

његовим пађепо је ово недовршено писмо у стиховима своме шефу и пријатељу, којим му је хтео јавити да не може доћи у бербу :

Дош'о бих ти Стево, тако ми живота!
 На' мислиш да не знам шта је то дивота,
 Да не знам шта ј' ружа, да не знам шта ј' цвеће —
 Да ми стара душа ни ваздуха неће?
 Засео бих онде у твој винограду,
 У дебелу хладу,
 Окреп'о бих леђа чемеру и јаду,
 Гледао бих доле пољем и хатаром —
 А то би ми срцу угодило старом —
 Пустно бих поглед, па нека залута —
 И овде ми душа не зна права пута :
 Пошао бих тамо, да тужим и желим,
 На' да пијем, певам и да се песелим,
 Како жела хоће, тако неск се води —
 Та онде би била у правој слободи.....

16 новембра 1878 године београ се некупио слав свет у једној понајспрошавнијој улици београдској. Беху ту високи државници, велики и мали чиновници, професори и научници, војници, ђаци, трговци, занатлије и сиромашни радници. Све беше упрло очи у једну кућу. То беше стан Ђуре Јакшића. Преминулога песника повеше вечној кући.

Становници његове спроматне улице чуђаху се необичној пратњи и почасти и питаху се : зар овај наш сусед беше тако велики господин ? — Јест велики, рече неко, тако велики, да од њега не беше већег у свој овој пратњи. — На народном позоришту никоме се тужно велика црна застава. Цела варош бејаше као у неку свечању тугу обучена. Путем до вазнесенске цркве расла је пратња непрестано : неки не бејаху још чули ; а неки, чувши тек тада ко беше тај што је умро, с поштом и побожношћу придруживаху се жалосној свити, у којој не бејаху само сродници, пријатељи, другови, знанци и поштоваоци песникови, већ и они, који га за живота не вољаху и не штоваху, они који га вређаху и они које он вређаше.... Дан беше као оно последњи лени јесењи дан, хладовит и оштар, али сунчан и мло ; по крајевима неба скупљаху се густе облаци, али не заклањаху сунца ; у ваздуху као да се спремаше бура, а на земљи беше тихо.... беше то дан с ведрим небеским осмехом, благим и топлим сунчаним погледом, тихим ваздушним ромором и облачним борама бурног гнева — баш као што беше душа поезије Јакшићеве.

Сумрак се хватао, кад на двору пред вазнесенском црквом уставеше земске остатке песничникове, опојане по обичају хришћанском — да се

чује прва јавна посмртна реч. И тек што је беседник прозборно, навукоше се сурни облаци изнад тужног збора, ветар захуја у висини, а из облака се зачу бурно-суморан шум. Можда је природа хтела рећи: Станите! ја хоћу да говорим хвалу љубимцу своме! А чинише се као да је зајуборила душа несникова, која се горе узнела; јер то беше онај исти кренки, драгосни глас, глас тајне буре, којим говораше поезија његова.*

II.

Поезија је уметност народна. Одело јој је реч; а речи имају своје успомене, свој завичај, своју климу, — свој народ. Сликарество и све друге уметности, пеке мање неке више, козмополитске су уметности. Можда и у овом има узрока, што Ђура не поста велики сликар. Тек то стоји: несник се разви, а сликар закржља. Сам пак Ђура више је

* По смрти несниковој састао се у Београду од пријатеља и поштовалаца његових одбор за потпомагање породице његове и за издавање његових дела. Прилогима скупљени новац издат је под интерес, који ужива породица покојникова.

Одбор је решио, да одмах, чим престане издавање Испаније Јовановићеве, приступи издавању дела Ђурићих.

мазно свој сликарски дар ; те и ту се показа, да су мажена чеда горе среће.

О сликарском раду Ђурићу овако говори друг његов Новак Радоњић :

„Ја нисам Данијела лично познавао, али ми је Ђура приповедао, да је код њега учио и да му је Данијел због његова дара велику будућност прорицао ; а и осим тога видело му се већ по радњи, да је Данијелово мешање боја — које се у љубичасто прелевало — и целу његову маниру присвојно, премда у цртању јоште није свога мајстора био достигао, а и у драперијама се често тако патно, да је скоро падао у очајање.

Данијел је био велики вештак у законима оптике, те тако јо и Ђура од њега све регуле преламања, осећавања и спојавања боја схватио и у томе погледу готов у Беч дошао.

Главе је још онда врло лепо сликао, само што је имао неки рђав обичај — кога се дуго није могао опростити — а тај је био, да је својим ликовима кратке, тумнасте носове давао, те су због тога на гледаоца непријатан утисак чинили.

Он није знао анатомије, те се за то у цртању — у коме је и онако слаб био — никад није могао бар колико толико усавршити. Но осећајући у себи

урођеног извапредног дара, тежно је да је погрешке и сакатости полу-тамом — Halbdunkel — прикрије; и то је учинило, да су му горње осветлене партије, чрез загаситост доњих делова, особити ефекат производиле.

Због своје суморне душевне особености, а нешто мало и због оскудице у вештини цртања, бирао је себи таке мајсторе за урнек, који су те исте слабости и та ниста красна својства имали, и у њих се заљубљивао, а између свију њих Рембрант му је тако добро дошао, као да га је код стругара наручио.

Од старих мајстора Рембрант, а од новијих Павле Деларош из Париза, и Гале из Брисла — то су му обрасци и љубимци били.

Ми смо сви, овамо од Беча, мање више полу-азијати, т. ј. немамо стриљења и издржљивости у студијама; но Ђура нас је када у том погледу све ђутуре превазишао.

Он је био врло сујетан и толико је много држао на своју генијалност, да му је то такође сметало бацити се на озбиљно учење и надржавање техничких тешкоћа у сликарству; а без тога сасвим је наравно, да се није могао изравнати са оним великанима, који се нису једино на свога генија ослањали.

Рубенса је поштовао као творачког генија, али му његово моделирање и осећавање није по вољи било. Рафаела је презирао, јамачно за то, што није од њега ништа лепше видео до оне мадоне у Белведру, која је посао из његових млађаних година. Павле Веронезе му је годно, ма да су им правци сасвим противни били. Вандика је волео, особито пак његове скице, где су боје набацане и патрпане. Кореџио му је такођер био по ђуди, премда му и он није задоста многогредне партије у помрчину завијао. Једини је дакле Рембрант био, кога је он међу старим мајсторима потпуно обожавао, а то због тога, што је он својом изванредном дрскошћу у вођењу кичице све остале надмашио, што је својом пенојмљивом бравуром у драпању и слагању боја — које су се са природом надметале — најобмашљивију живост својим сликама давао, и најпосле и због тога, што је и Рембрант, као и Ђура, које услед своје суморности, које због слабог цртања, постао неки револуционар у уметности, те је тежио, да погрешне форме својих фигура сеновима забашури, а у једно такав ефекат својом вештином изведе, који ће морати гледаоца толико занети, да неће имати каде и његове слабије стране оназити.

Ето, то је била и код једног и код другог

тежња ; а то су били и мотиви њихове тежње. Рембрант је велики, јединствен и непостижан у својој струци својом вредноћом постао, макар да му је нарав проста — *gemein* — била, те је тако рећи, у простим и ружним формама уживала ; Ђура пак, као поста од најлепшег укуса, био је много племенитији и у форми и у осећању и неколико је врло лепих комада створио, у којима се види драмска радња и за онај моменат доста сходни психолошки изражаји — али, као што рекох, оскудевала му је она дурашност, која је и генијима потребна: те тако није могао у своме правцу до оне славе доћи, до које је Рембрант са простијим склопостима дотерао.

Кад сам ја први пут к њему у стан у Ландштрасе дошао, имао је у радњи *Прелазак* *пок. кнеза Михаила*. Ова је слика показивала дара али се јоште није могао из ње онај таленат Ђурић предвидети, који ће се доцније развити. Имао је уз то и неколико портрета, која су се при свем вештом моделирању нешто сувише у морасту боју прелевала.

Не знам ко му је препоручио, да чита френологију и физиогномику од Лаветера ; а пошто је уз то јоште имао и урођенога дара за посматрање и разумевање црта, које човека карактеришу, то

га је ова књига здраво у сликарској уметности потпомогла; а и у обичном свакидашњем животу ретко га је могао први утисак једне личности преварити.

У Црњи, код своје куће — од 1854 до 1855 — малао је више портрета тамошњих простих људи, које је после у Нови Сад донео. Ово су биле саме студије, у којима се видело, да је натрананом и вабацаном бојом себе у бравури радње усавршавао, а уједно тежио да природу у маниру Рембранта и Вандика подражава. Слике су биле за познаваоца од велике важности, премда су се ланци због њихове хрпанавости слабо на њих освртали. Кад је у Србију отишао, све су, мислим, код Чакре остале.¹ Шта је даље с њима било, није ми познато.

Међу тим сликама била је и једна историјска и престављала је Смрт краља Дечанског. Лице мртвога Стевана било је врло лено и меко израђено, ефекат целог необичан, само што му неке фигуре нису по вољи испале, те их је замрљао или избрисао и тако после не знам је ли у Н. Саду остала, или је пренео у Србију.

За г. Данила Медаковића малао је Цара Душана и Краљевића Марка, слике врло карактерис-

¹ Остале су, одиста, по казивању самог Ђуре Писак.

тичне, у виду портрета до појаса Сад су код Ђуре Вукићевића, новосадског адвоката.

Професору Лазићу у Карловцима малао је икоњу *Св. Ђурђа*, а кнезу Радовановићу *Христа* под тр-
вим венцем — обе слике од велике вредности.

У Н. Саду има један *Св. Јован Крститељ*, који је код Радослава Манојловића, варош. капетана. Сликао је и *Св. Јована главу одсечену*, за коју не знам код кога је и т. д.“

Још једна слика рапија *Усекновање главе Св. Јована* налази се код владике немачког Чајага. Слика *Исус диже Јаирову кћер из мртвих*, остала је у проте в. кикиндског. 1851 г. сликао је у Бечу за црњанску цркву слику *Мајка божја*, која је тамо и данас.

И још ће бити по манастирима, црквама и код приватних људи доста икона и библијских слика његових. И ма да међу њима има и слика — по мишљењу зналаца — „од велике вредности“, чнак му је иконопис био махом рад за невољу. У једном писму пише свом пријатељу Ђ. Ц. о том овако: „Ваљда ми верујеш — а то ће ти моје штудије и скице још из пређашњег времена доста осведочити — да сам у тој нади одавно живео, да са историјских икона славу и част а и живљење осигурам. Ја сам у томе још тврд — а

управо ја не умем себи да преставим : како је од прилике изгледао Св Алмпије ; а на против живо гледам Обилића, Страхинића, Старину Новака, Пивљанина Вају и т д.“ За то су много важније његове историске слике и портрета. Поменућу овде оне, које су знатније — колико их ја знам.

Код куће у Црњи 1850 сликао је — поред других слика — *Сужње шилонске* по Бајрону. Успоменом на ову слику одушевљава се он после 22 године. Тада је сликао и *Пад Сентомаша* и др Све су ове слике — као што вели сам Ђура — „до сад већ упропашћене“.

У песми *Из делаболице* спомиње неколико својих малих слика рађених у В. Ђикинди 1856. Ту је била слика једне „лепе девојнице“. Али ову слику као да није довршио :

То, Бога ми, дочер' нећу !
Нит' бих могао, кад бих хтео —
Кад бих могао не бих смео --
Овај цветак у пролећу.

Овај осмех лица бела,
Лаки покрет нитог створа,
Заслужује за мајстора
И великог Рафајела !

Ту је била и слика *Косовске девојке* такође недовршена и т. д.

Врло се мало зна о сликама његовим, које је радио у Бечу од 1851. до 1853, у Мнихену, у Н. Саду до преласка у Србију и у Србији до 1860. Све су растурене — распродане и распоклањане; а међу њима ће бити, по свој прилици, и лепих и карактерних. У читаоници београдској има слика његова, рађена 1858 или 1859 г. како *Народни посланици и грађани с бакљама проносе слику кнеза Милоша кроз Стамбол-капију*. У ово је време насликао, као што сам помиње, и једну слику из *Устаника српског на дахије*, и слику *Ђула*, за које не знам где су.

1861 и 1862 г. у Бечу и Новом Саду израдио је више историских слика, од којих су знатније: *Старина Новак*, *Гајазитови дарови*, *Милева*, *Смрт Карађорева*.

Од 1863 до 1878 насликао је у Србији доста портрета, историских слика и икона. Слике се те налазе највише у Београду; на онда: у Пожаревцу, Крагујевцу, Курији, Јагодници, Рачи, у манастиру Раваници, Враћевинци и т. д. Толико се о њима уопште зна. Портрета и иконе радио је раније, док се више патно и сиротовао; а историске слике доцније. Од 1876 до 1878 насликао је неколико ратних слика. Из целог овог времена поменућу само ове слике (уздајући се, да ће ко други по-

пунити све празнине овога нацрта): Црногорски барјактар, Одмор после боја — не знам где су. — Ноћ у болници — код пуковника Ђуре Хрватовића — Смрт војводе Максима Бачевића — код дра. Владана Ђорђевића — Таковски устанак — у беогр. народ. музеју. —

Бар још пет пута оvolико биће осталих, овде неспоменутих, слика његових са студијама и недорвршеним сликама. Мени се чини, да је продуктивност његова на овом пољу, према свему оном што знамо о животу његову, толика, да би се и по њој познао даровит сликар — и да није кичица његова оставила трагова и знакова, који ће њему чувати име уметничко, а нама казивати не само шта нам је он био, него и шта нам је могао бити.

У поезији је Ђура почео лирском песмом, па онда се јавно оним облицима епске поезије, што су ближе лирици, па епским песмама; за тим је почео писати приповетке и па послетку драме. За двадесет и пет година написао је око 150 лирских и епских песама, 29 приповедака и 3 трагедије. У посмртним његовим хартијама нађено је почетака и одломака од још неколико приповедака и од једне веселе игре. Али би се готово за сав овај остатак

могло рећи Бранковим речима, да га је у трајама отац оставио. Негде је изгубљен или исцепан лист из средине, негде нема почетка, негде је готово почето само неколико редова — а махом се види, да се рука песникова, пошто је први пут ове остатке написала била, није више никако на њих повраћала.

Између сто и педесет лирских и епских песама свега има две или три мале — од четири, пет стихова; остале су све по величини средње, а има песама и од четири стотине стихова. У свима тим песмама биће од прилике око шест хиљада стихова. Близу два пут толико стихова биће у његовим драмама. Кад се сетимо живота Ђурина, кад се сетимо да је умро кад му је било 46 година, кад се сетимо његова сликарскога рада — онда можемо слободно рећи, да му је песнички рад био плодан. За живота је често био прекореван због лењости. Можда је суморна његова нарав и нагињала мало овоме греху. Али је, доиста, већи грех био за то га прекоревати.

Не само хронолошки, него и по карактеру своје, дели се поезија Ђурина на три кола, онако као што напред поменух — на песме лирске и епске, приповетке и драме. Да је и прегледамо по овим колима.

У првом колу поезије Јакшићеве нема ни једног ведрога осмеха, ни једне безбрижне, благошале, непомућене радости, поносна благовања. Узамањ ћете ослушкивати гласе с анкреонске лире, или гласе веселе сатире. Нема ни тихог, озбиљног дидактичног мудровања. И сами љубавни гласи срећне љубави дркћу од стрепње, ..

Бура, гнев, срџба, громка клетва, дивље јунаштво, презирање, поноситост, буран подсмех, тама, магла ... то вас срета у овим песмама: а тихи пропласци у овој мркој, суморној плавини јесу -- нежна сета, дубока туга и љубав пуна бола или пуна стрепње. То су основне боје, дах ових песама. Разгледајући их пак по садржини, наћи ћемо, да им је круг доста мален, да је мало предмета, који се оневају. Песник је сам себи предмет у прилично великом броју песама. Ово су му и најлепше песме. Одмах за овим песмама, и по лепоти и по броју, долазе песме, у којима песника одушевљава његов народ, слобода и јунаштво. За овима долазе песме љубавне. То су управо три главна предмета овога кола песама. После има неколико ода, једна двајестина сатира и епиграма, две три — свега — винске песме и десетак пет-

најест несама различите садржине. Све су песме оријиналне ; само је у посмртним хартијама песниковим нађена једна мала љубавна песма преведена с немачког и једна, као, химна, по свој прилици превод или по туђој мисли.

Најлепше су песме овога кола оне, у којима је песник сам себи предмет. Али ово није она уска болесна, хајнеовска субјективност, или она субјективност што јој је сујета извор, где име песниково долази у сваком стиху, где се његови јадни или радости намећу целом свету на жаљење или на уживање, где се, тако рећи, осећа субјективна тенденцијозност. Јакшићеве су субјективне песме постале пенамерно и осећања, која се у њима исказују, не долазе нам као туђа и наметнута, него их осећамо као своја, па нам за то нису ни досадна. Једна од најлепших несама његових јесте *Пут у Горњак*. Он је хтео оневати лепоту пута до Горњака, а није ни мислио, да ће му у тој песми излити срце и јаде своје. За то нам нису ни мало непријатни ови стихови:

.....Са далеког пута уморан сам сео.
Не би а' санка наш'о сетао, невесео.
Повило се цвеће, полегла је трава.
Али мене санак давно избегава!
Сила се је мисли врзла по памети :

Много ли сам страд'o, кад се срце сети:
 Никад добро јутро, никад добро вече —
 Мени поћца лако никад не протече!...
 У мислима тако уздахн'o сам јако,
 А сузе су текле низ образ полако;
 Од груди се мојих вечан огањ створи,
 Да у њима душа пре рока изгори!
 По големом свету млађан се потуцам —
 Што громовник писам, да на судбу пуцам!...
 Све што ми је било недраго и драго
 Остављат' сам мор'o равно подједнако;
 Па где сад почивам.... о да дивна места!
 Ленша никад није с уресом невеста!
 — Ја и ово место оставити морам!

— — — — —
 Али једно срце, друго судба жели,
 Ја по судби морам што она придели.
 Видиш оно стење, што се небу пење —
 То је воља судбе.... горко придељење!..

Патриотске и јуначке песме Јакшићеве пуне су витешког жара. Полет бујан, колорит жив, пун ефекта — као год и на сликама његовим — реч сплна, громовита; само би се још, можда, могло нешто замерити плахости, која кашто квари сфекат. Али су ипак ове песме слабије од горњих. Читајући их, поред све леноте, осећамо, да им нешто не достаје. То је — идеја. Кад чујемо у почетку песме:

Падајте, браћо, или'те у крви!
 Остав'те села нек гори плам!
 Бацајте сами у огањ децу!
 Стресите с себе ронство и срам!

— онда после тако громког узвика треба нам још само кренка идеја, па да допста оставимо села у пламену и да запливамо у крв. Али ће печак — ефекат престаје с последњим стихом песме.

Јакшићеве песме љубавне разликују се знаменито од свију љубавних песама наше књижевне поезије. И колико му је имитовало у свим другим правцима поезије његове, у овом правцу, па жалост, нема имитација. Љубавне песме свију наших песника одвише су нежне, меке, сентименталне, или разблудне до блутовости. Јакшићеве љубавне песме све су — мушке У највећим низу својих љубавних песама — *Љубав* — он се не подаје само љубавном осећању

Љубим те, љубим, душо —
 Љубим те рају моју!
 А осим тебе никог,
 До само народ свој.

Али и где није љубавно осећање овако разблажено другим осећањем, где је само, опет није мекушно ни женско

— Ој девојко! ој анђеле!
 Одвнј твоје руке беле.
 Мека рука тврдо стече,
 Пољупци ме сагореше.

Плашти лице, срце гори,
 Тебе љубав жарка мори —
 Али мене раскидаше
 Младог срца старе ране.

Ах! клонуше руке бе е,
 Стишаше се груди бајне.
 Медна уста ништ' не веле -
 Али зборе сузе сјајне..

У осталом његова чврста природа и мучан живот заштише доста рано овај извор песама, те их је сразмерно и врло мало.

У опште у свој поезији Јакшићевој мало има сатиричних списа. У лирској поезији има неколико сатиричних песама и ениграма. Сатира му је силна и оштра, али се он њоме више служио у обичном животу. Кренке природе песничке, и ако умеју владати тим оружјем, не маре за њ. Њима је сатира зачин у драми и приповеци, а ретко ће кад обрадити цело осећање на сатиричној основи.

У овом првом колу има једно дванајест епских песама. Догађаји су у њима врло прости. Испричајте их обичним речима, паћи ћете мало ле-

поте. У некима и нема догађаја, те управо и пису епске песме, него само слике, као *Искушеник*, *Братоубица*, *Барјактаровићи*. Што је у овим песмама лено, што нас примамљује и заноси, то је — лирика. Она је у њима често лепша, него у правим лирским песмама песниковим. То је за то, што је код правог песника сваки лирски интермецо у епској песми пехотичан, природан. Осећање се ту не исказује као у лирској песми — свесно, намерно; не мора се родити — јер епска песма може бити и без њега — а ако се роди, рађа се без муке. За то је лено онако исто као сладак природан смех као пехотичан грациозан покрет и т. д. Особито су лене слике у овим песмама. На њима се позиваје двострука уметничка природа Јакшићева. У опште је у свој поезији његовој сликар често помагао песнику. Вели се, да је највиша уметност поезија покупила у себе све уметности. У Јакшићевој поезији све ти друге уметности задају страх: реторство му је вихар, музика водопад и грмљава, архитектура пирамиде мисирске. . само сликарска уметност долази нежно с благим бојама —

Ноћ је тамна. Седи Радомире
У пустињи свога самостана
Седећ' ниско на дрвену столу,
Што га ј' самац окрес'о у лугу.

С камака бисер-перо се вије,
 Панцири сјајни, злаћене жице,
 Буздови перни, јуначко лице,
 По издијама ђемацке пруге —
 То тада само бејаху слуге !

Жубор поточића тумачи песник овако :

И' онда жубор поточића,
 Што капама суза својих
 Кам целује горе чарне,
 А шапатам уцвелелим
 Вечитости, збогом, тужно
 Посестрими тврдој збори ;
 Тужи, тече и жубори :
 Збогом ! збогом !

Самотна старца описује овако :

Само једна унука га двори,
 Мила душа порода умрлог,
 Чедо суза, љубави и среће,
 К'о цветак се подиже на гробљу,
 Да по тужном ноћу замирише.

Причајући како „син пророков живот греје,
 насилничким уживањем, вели :

Са отровним пољацима
 Жар румене руже гаси.
 Живот кида у пунољуку —

Зрева прса зимогрезно стара
 На пламену божијега дара.
 Брада му се по грудима вије —
 Прамен свиле меко рашчешљане
 Што се тихо по зраку таласа —
 Бела брада пала до појаса.
 Очи тамне дубоко у глави.
 Гледале су стотину пролећа
 Са ружицом рузмарином, крином,
 Сто јесени са боном тишином,
 Где са грања поскидају листак
 И, са мразном погазивши ногом
 Жарког лета породицу бајну,
 У вечитост одлазе бескрајну.

Све су ове песме испеване најбогатијим троп-
 ским стилем. Језик је песнику вазда на услузи.
 Куд се год макне осећање, прати га сјајна, богато
 окићена свита речи. Често нас накит зацесе више
 него мисао на којој је.

Пред белим двором коњници сташе —
 То роде српски давно бејаше;
 Многа је суза од тада пала,
 Вај многа мајка је закукала —
 По двору тврди мермер расуше.
 Познаје Марко бабов' чауше.
 Под њима коњи змајевн љути,
 Кадивом, свилом, златом засути;
 А на јунаци?.. лепше, сјајније:

На смирљено жуто цвеће
 Материну крилу даје,
 Да и стара мајка дели
 С јединицом уздицаје.

А понекад му је реч чисто реторска .

На црном челу земље сурване,
 — Кад једном дође, да се подена —
 Читуљи верној векова горких.
 Видеће поглед Свевиђећа
 Безбожно име проклетства свога —
 Турчин....

Дубока осећања, једар израз, дивне слике,
 здрав и перазблудан дах и јакост осећања —
 то су врлине овога кола песама. Оне пакнађују
 узину хоризонта песничког, недостатак идеја и —
 могло би се још рећи — непоузданост у савршено
 правилном и чистом говору.

* * *

Приповетке Јакшићеве по садржини — и гото-
 во и по хронологском реду — могу се поделити
 овако : романтичне, као : *Краљица* — 1860 —
Син седога Гамзе — 1861 -- *Сужан* — 1861 — *Не-*
веста — 1861 — *Неверна Тијана* — 1862 — *Упла-*
нини 1862 — *Мати* — ? пађена у хартијама — *Два*

престола — тако исто — *Гурицум* — 1874 ; сатиричне : *Комадић швајцарског сира* — 1871 — *Моја љубав, писмо пок. цензури* — 1871 — *Чича Тима* — 1876 ; г. — приповетке о животу Срба у Угарској : *Сиахија* — први одломак 1867, други 1871, још неки нађени у рукописима — *Успомене другу Јов. Јовановићу*, као аутобиографски фрагмент — 1871 — *Сирота Банаћанка* — 1874 — *Пола Тихомир* — 1875 — *Милан* — 1875 — *Чобанче* — 1878 — ; сеоске приповетке из Србије : *Сељаци* — 1875 — *Бела кућица* — 1875 — *Једна ноћ* — 1875 — *Кривосечка механа* — 1878 — приповетке ратнога времена : *На мртвој стражи* — 1876 — *Чича Митар* — 1876 — *Ускок* 1876 — *Кадетан Михаило Илић* — 1877 — *Рускиња* — 1877 — *Кадетанов гроб* — 1878 — *Рањеник* — 1878 —

Поезија наше нове књижевности почела се класицизмом и романтизмом. Класицизам се гасно полако од Л. Мушицког до Вранка, а тада се сасвим угасно. Романтизам се гасно полако од М. Видаковића до данас и још се није сасвим угасно. Утицај нове европске приповетке, а особито руске — која се у нашој књижевности врло много преводила последњих десет петнајест година — зададе му јак удар и изазва „приповетку из народног живота“ Што га инак још има и у најбољим нашим

приповеткама — то показује да је код нас нашао врло згодно земљиште и сродну климу. И одиста, као пролазан литерарац појав, био је те ретке среће, да потера и други цвет. То му је друго цветање било између 1858 и 1868 године.

Најчувеније приповетке овога времена: *Ђурађ Бранковић*, *Манзор* и *Џемила*, *Крв за род* — Ј. Игњатовића; *Махараџа*, *Чедо Вилино* — Л. Костића; *Хајдучки живот* — Јокс. Новића; *Кочина крајина* — Влад. Ђорђевића; *Спомени из Срема* — Ч. Мијатовића и т. д. — све су сама романтика. Особито је романтична била историјска приповетка; али и у друштвеној приповести беше врло мало перомантичних изузетака. Друкчије није могло ни бити. Друштвени живот наш ни данас не даје праве грађе за приповетку, а камо ли пре двадесет година. Морала је доћи романтика, да га зачини. Историјска пак приповетка само је така могла и бити. И са данашњим знањем наше старије прошлости имао би историјски приповедач грдне муке. И опет би морао романтирати све оно, што чини крв и месо приповетке. А колико би имао муке приповедач, да сазна српску прошлост онако, како може да се зна данас. Знање о њој растурено је у стотине монографија, белешака, књижевних старина и т. д. А још горе беше пре двадесет година

За историску приповетку треба у опште много ступовања, много труда и вредноће — а тим се врлинама приповедачи наши овога времена мало одликоваху — а на послетку она остаје опет вештачки створ, хладна научна формула без практичне примене, мртва слика без свог ориџинала, којој се никад не можете веома дивити, јер је не можете никад с ориџиналом споредити. Додајмо ка свему овоме још то, да се романтизам у приповеци врло радо јавља онде где нема реалног знања; да тога знања у опште није било код наших приповедача овога времена; да романтизам лежи у крви младих народа — особито јужних — и да је органска болест младих литература која се мора одболовати; да та болест у нас Видаковићем и првим његовим последницима можда није била сасвим одболована — и онда ћемо разумети ово обновљење романтизма у приповеци између 1858 и 1868, које стоји као фаза у историји нове наше књижевности и кад му не би овим, што досле казах, били узроци погођени.

Отпочевши писати приповетке у ово време и у оваквим приликама и образовањем, којим није био кадар дати нов правац у овој врсти поезије, Јакшић је морао ударити у романтику. Можда он да је био потпуно сувремено образован, не би ни

писао приповедака.... јер силан таленаг, кад га не води познање, хоће да се огледа и у ономе, што је немогућно ; па је можда тако радио и Јакшић у приповеци.

Јакшићеве су романтичне приповетке скоро све из скоришње или давишње историјске прошлости. Али он не квари историје као Видаковић, нити удара у тои просте народне приповетке као Јоксим Новић, нити стоји у средини између ове двојице као Јаша Пгиатовић — он је у овим својим приповеткама онакав исти какав је као сликар у својим сликама. Осећа где је слаб и сакрива своје незнање онако исто као и у сликању — историју, баца у сенку, а осветљава карактере, лица и места својих приповедака. Као прави уметник осећао је да се с романтиком не може ни у савременом животу, па је отишао у прошлост ; а тамо се опет бојао да не окужи романтиком истину историјску, да не учини оно што уметнику не доликује — те историјских догађаја и лица или никако нема, или се спомињу само толико, да приповетка добије фирму историјску. Да је одиста са страхом упадао у поље историјско, казује и сам у једном свом писму. У приповеци *Син седога Гамзе* прича, како је млади племић Радиша волео кћер Немањину Кркину. Пославши ту приповетку својем пријатељу, уреднику *Данице*, пише му овако : „Управо, да ти кажем

гледао сам у српској историји, ал' нигде не падох да је први Немања имао ћерку, па већ хтедох написати да му је Кринка била као нека рођака — ал' ми се срамота учини: три славна сина, а ни једне кћери.“ Разуме се, да је овај страх долазио и отуда, што је песник врло слабо познавао српску историју, што се види и по његовим историјским драмама.

Јакшићеве су романтичне приповетке прости, без радње, без заплета. Можете их читати два три пут, и сваки пут пријатно и уживајући, и онет после кратког времена не знати о чему причаху. Њихова лепота није у лепоти и смислености догађаја. Мотиви су им обични, познати, толико пута чувени; а техничко извођење не показује никакве оригиналности. Оно што је у њима лепо, што нас је очаравало при читању — то су описи и слике. Чини нам се као да смо гледали ђенијалне скице и запамтили само неколико појава и ликова особите лепоте, али све мрких, тужних, страховито — величанствених, грозних. Ево ради примера једне слике из приповетке *Сужањ*:

„Ноћ је нема и тамна. Запад се црвени, а ветар са муклим хуком преко пусте и непрегледне равнице носи облаке дима и праха, кроз који пла-

мен са хиљаду уснијаних швигара небо и земљу
шиба. Хуји и грми. Стрениш да васељена не горн.
Земља се љуља, као да се окупана човечијом
крвљу сама у своју пронаст сурвава... Хуји и грми.

... Сама Кикинда горн. Не чујеш уздаха —
сама уздише. Не чујеш кистве — сама куне себе и
људе, Бога и свет,...

Пуста самоћа... Грозно позорје...

Месец не може да гледа, а Бог је окренуо лице
да не види дело јарости своје...

Само се један витез на црвеноме западу
указао. Стас му је ломан као она јела, што се
стотину година бури смејала. Чело му је бледо и
суморно. Црне је очи у пламен упро — тужан је
то поглед, који по разореном гробљу својих пра-
дедова блуди... Вранац му копа, рже и страховито
потреса црну гриву, с којом се ветар игра. Три
пут је на њему прелетео преко уснијаних кикинд-
ских сокака; у страховитим боловима три пута
је споменуо једно име. Задрктао је, пао би, изго-
рео би, да га добар коњ изнео није.

.... Сад се полако дркћућом руком за ништољ
маша. Занео му је орлић, а блештећу цев је у
чело упро.

.... Рука му је малаксала и задрктала. Ору-
жје плачу. А врео куршум, не погодивши циља свога
жалосно писну кроз попоћ нему“..

Историске приповетке осталих приповедача овога времена имају све мане Јакшићевих историских приповедака без врлина њихових. Само се још Игњатовићеве приповетке одликују међу њима енском техником. На њих двојицу су се највише и угледали остали историски приповедачи.

Прва приповетка, коју је Јакшић написао после ових романтичних приповедака, била је сатирична приповетка — *Комадић швајцарског сира*¹ Њој је додао доцније још једну — *Чича Тима, приповетка из учитељског живота*.² Обе сликају маловарошки живот у Србији и обе карактеришу врло zgodно прелом у животу песникову, који се догађао после 1862 године. За годинама млађаних снова, жудње, планова о будућности, учења, љубавне среће, вере и наде дошле су године мучног и сиротињског учитељског живота у маловарошком свету — за романтиком младости сатира патњама и гоњењем разочараног зрелијег века. За то није могао песник, а да у обе ове приповетке не унесе и самога себе — у првој још као главно лице. У њој прича једну епизоду свога живота у варошници Ј... у Србији.

На овој се приповецици обистинила ова Шилерова реч, да песник не треба да ствара ништа

¹ Д. Ђ. Јакшића књ. IV

² Д. Ђ. Јакшића књ. VI

под првим утиском свога осећања, да би му про-
дукат био идеалнији и осећање очишћено од страсти
и од обичности. Овде је представљена једна епизода
из маловарошког живота. Идеја је лена, али није
добро изведена. У место дубоког погледа на смешне
стране људске испала је — карикатура. То бива
увек, кад се смешно слика брзо и у истом тре-
нутку кад се гледа; јер се онда не може ни прес-
тавити друкчије, већ у неколико врло оштрих црта.

Воља је приповетка *Чича Тима*. У њој се
сатиричним и комичним начином представља друш-
твени живот вароши Перковца (овако је песник
назвао једну варош сличног имена у Србији) у
низу слика покупљених око догађаја у учитељском
животу. Ни једна слика није измишљена. Све су
коније живих, истинских орђинала. Али као што
се у животу ретко срета савршена, идеална лепота,
снага, јунаштво — тако се исто ретко виђају пот-
пуно комични типови. У уским круговима друшт-
венога живота задовољавамо се онаким представи-
цима лепоте, снаге, смешности и т. д., каке имамо
али у уметности не. Перковчани могу бити задовољни својим портретима — гледајући их сећају се
орђинала, допуњују оно што им недостаје и ужи-
вају на различан начин према различним побудама
— али ће мање бити задовољан остали свет, који
је тражио много више: занимљивије типове и до-

тађаје и уметничко представљање људских мања и смешности. Идеализација и верно представљање природе неће бити узрок што *Чича Тима* није потпуно уметничка творевина. Него кад видимо у овој приповести, како песник смешне људске стране често преувеличава до тривијалности; кад видимо како су му описи понекад врло драстични, како му причање нема оне историске вероватности — чиме приповетка очарава и обмањује — како је неспитивање душевних појава лако, често површно: онда морамо пресудити, да је или грађа била незахвална — локалне лепоте — или да је и у овој врсти поезије таленат Јакшићев морао ударити страну путницом за то, што је морао издирати за непотпуно спрему његову. Али мало више психолошког и општег образовања, мало више студије, марљивости и истрајности — и Јакшић би се на овом пољу суурео, као год у сликарству с Рембрантом, с натуралистом приповедачем Е. Золом, коме се овде много приближује.

Моја љубав је кратка сатира на цензуру у облику „писма покојној госпођи цензури.“ Слабија је од обадве прве.

У рукописима Јакшићевим нађено је још неколико почетака од сатиричних приповедака, члан-

чића и бележака, али тако кратких, да се о њима не може никакав суд изрећи.

У приповеткама о животу угарских Срба песник је сликао у поетске догађаје своје детињске и младачке успомене. У њима се сећа лених, интимних равница свога завичаја и красне браће своје, што на њима живе; сећа се њихових китњастих села, сиретних и чистих станова, њихове љубазности и гостољубља, њихова разговора и јунаштва; сећа се јунака, бујних младића, красивих девојака и честитих жена, крених и разборитих мужева и старца, добрих свештеника; сећа се своје младости и живовања у свом завичају... али се уза све то сећа како се родна поља те лене земље крвавим знојем натапљу, како поред све родности њене вредни синови њени често од глади сканавају, како се невиност газни, како трудбеници народни страдају — како у том рају на земљи не суди праведан суд. Јер како је корист од слободе на хартији, кад брат брату не суди — „Нека пропадне така слобода — узвикује песник обрван племенитим болом — заједно са својим законима, по којима силни до смрти газе слабијега!“... Силна љубав према браћи својој, силна мржња према угнетачима њи-

ховим — то је дах ових приповедака. У свима се износи само живот простог народа, живот сељака и варошке спротније, јер то су патници, а песник љуби само патнике. У овим приповеткама нема ведрих и веселих, сватовских, свечарских и т. д. призора. Све је сетно, суморно, мрко, и угушани би се да још није грмљавине срџбе и гнева. Међу немилим успоменама песниковим најјача је — 1848 година. Где му се она у душу урезала, била је дубока рана, која га је тиштала кад год се сетно завиचाја свога — с којом је и у гроб легао.

Приповетке ове највише паликују на лирске песме песникове. И као што му се у лирској поезији најјаче показала песничка снага његова, тако су му и ово најбоље приповетке. Писало их је само срце „крвљу својом“, а пред таким продукtima застаје с поштом суд критичарев. У њима је песник сневао оно, што је најбоље познавао и највише љубио; а то му је толико накнадило спрему, која му је недостајала за приповетку, да се тај недостатак код њих и не осећа. Само плина мржње и гнева као да по каткад прелази међе природности; али је за то осека туге и бола вазда природна. Можда ће домородац опазити по негде и мане у драперијама догађаја, погрешке и нетачности у описивању места, локалних особина и обичаја и т. д.

али због таквих мапа уметнички производ не губи никад вредности.

Све су ове приповетке подједнако лене као што су све подједнако тужне. За њих се одиста може рећи Берисовим речима, да су писане крвљу срца и соком живаца и да песник није имао увек куражи, да себи ране зада, ни снаге, да бол за дуго издржи ; јер су осим две — *Попа Тихомир* и *Милан* — све недовршене остале. Али од свију најтужнија је *Српско чобанче*. Ни ова прича није довршена. Штампана је у засебној књижици оне године, кад је песник умро ; а у рукописима његовим нађен је кратак недовршен наставак.¹

Све су ове приповетке потпуно оригиналне ; само је у *Попа Тихомиру* у домаћу грађу унет и стари, познати мотив : како добар свештеник уређује и поправља покварено село својом честитошћу и намећу. Јакшић се нехотице дохватио овога мотива, сећајући се јамачно свога доброга оца ; јер *Попа Тихомир* веома личи на оца његова како га је насликао у *Успоменама другу Јов. Јовановићу*. Чини нам се да овај исти глас, који у *Успоменама* зове народ на оружје против угнетача, говори у *Попа Тихомиру* ове речи стаду своме :

¹ Д. Ђ. Јакшића књ. VII

„Храм божји радује се што вас на недра своја пригрлити може, вас, који сте га напустили! Слуга храма овога милином је обузет, што вам може овако скуњенима казати истину, коју сте вашим страстима угушили... Гле! Ваши виноградни су неоконани, ваше њиве су неоплењене -- и ви кажете, да сте Срби, да сте мужевни! Ваше земље, ваше куће купују дошљаци, а ви се с поносом дичите: ми смо Срби! ми смо јунаци! Док ваша говеда жедна и малаксала траже макар и кап воде, ви донде по биртијама харчите тековину ваших дедова. Док ваша деца гола и гологлава као сирочад по сокацима шврљају, донде се њихове мајке и сестрице у свилу облаче. Куће су вам јадне, тамне, опале и неокречене; а на лицу ваших жена и сестара с прста је белила и руменила.. Још вас Бог милује, покварена браћо моја! Враћајте се с пута, који пропасти води...”

Суахија, Чобанче и Сирота Банаћанка као да су недовршени романи. Колико им се може догледати идеја, ови недовршени чине се тек почеци. Што је песник стао? Осим онога узрока, који горе наведох, као да ће још нешто бити узрок. *Сирота Банаћанка* као да је хтела да буде прави социјални роман из савременог друштвеног живота нашег. Јунакињу романа, која сама прича свој живот,

нашао је песник у крајњој бедн. То је красна девојачка душа, чедо честите сиротиње, коју сиромаштво, глад и сила отераше у бели свет, да пропадне физички и морално. Сила створи сиротињу и глад, а глад и сиротиња створише порок — као да је хтело бити основна мисао овој недовршеној приповеци....

Рекох да се чини, као да су неке од ових приповедака недовршени друштвени романи. Можда су за то и остале недовршене; јер у данашњем друштву српском још нема грађе за прави друштвени роман.

У сеоским приповеткама из Србије песник се одужује благодарним осећањем сеоскоме свету и селима у Србији, где у најмучније дане свога живота нађе уточишта, мира, ведрине, љубазности и гостопримства. У приповеци *Једна ноћ* вели сам овако :... „Па за што ми је жао тих (српских) планина? Шта су мени ти Власи подгорачки и ти Срби сумраковачки?.. Ништа друго, него гостољубиви домаћини; а ја бејах њихов гост из далека, примљен и угошћен. А по тим мрким планинама шетао сам се баш као наша господа по парковима — с том само разликом, што мене у мојим мислима никад не узнемириваше музика, или церекање бе-

зобразних варошких женгурина“. Али се на овим приповеткама, и ако по лепоти долазе одмах после приповедака о животу Срба у Угарској, и ако су поетски лепше од свију досадашњих приповедака из нар. живота у Србији, виде јасно све мање поезије Јакшићеве, сви знаци окованог, непотпуног образовањем пометеног силног талента. Епска је израда слаба, епски мотиви обични, познати и у свима приповеткама једини исти тако, да сећајући се онога што смо у њима читали, не знамо у којој смо причи шта читали — да ли у *Сељацима*, или у *Белој кућици*, или у *Кривосечкој механи*. И опет памтимо само слике. Али су те слике тако дивне, да је и најмања кадра значинити највећу приповетку; а у свакој приповеци има их по неколико. Овде онде красне још и по која светла мисао или дубоко осећање; али су те мисли и осећања — све бисер и драго камење. Све иде оном циљу, коме је разда кшла права поезија — истини и моралу.

Песник није познавао живот простог народа у Србији, и за то тога живота мало и има у овим његовим приповеткама. Тајне и лепоте патријархалног живота, психолошки нацрт унутрашњег домаћег живљења, радости, бриге и жалости, мишљења, вере и веровања, анализу обичаја и радног живота — то нам не изнесе ни један приповедач

до данас. А колико их је досле писало приповетке „из народног живота“ у Србији! Али за то много и треба: познавања, студије, љубави и песничког дара. Код досадашњих пак приповедача не бејаше свега тога. А красна грађа поетска пропада сваки дан, села се све више цивилизују — и још мало, па ћемо се сви *сећати* само онога, што смо гледали, слушали и осећали, али не умели забележити за спомен своме потомству.... Јакшић се није родио у селу у Србији, није проживео у њему оно доба, које и јесте најчистије врело поетских успомена — детињство и младост. И доцније је само кратко време у селу провео. За то му ове приповетке и нису као приповетке о животу угарских Срба. За то у њима и није насликаан живот народни, већ само неколики типови, пола сеоски пола варошки, појави које је најчешће виђао, и које је најлакше било студовати: сеоски кметови и њихови помоћници и другари, попови, калуђери, механиције, капетани, ћате и пандури и т. д. Тако су радили и други, па се и Ђура на њих угледао. У осталом он је у опште добро погоднио карактер ових главних преставника својих приповедака из Србије. Али што даље од цркве, школе, суднице и механе, слике су му све непоузданије и неистинитије, а то му јако квари и склон саме при-

поветке и извођење радње. Сеоска му је љубав често варошка кокотерија, а породични живот сеоски налик на живот сиротиње по предграђима варошким. Али ни у цртању оних главних типова није био сасвим поуздан. И овде се показало, како једнаки узроци доводе увек једнаке појаве. Туробна његова нарав и непоуздано знање повели су га и овде оним путем, којим је и у сликарству ударио — гледао је да незнање забашури ефектом. За то су његови кметови и сукметице изелице и сплетице, механиције варалице, поновни другари кметовски и механички и улицице капетанске, капетани праве аге, пандури левеите и т. д. На жалост има доста петине у оваком цртању; али је Ђура ипак много егзажерирао, као и В. Иго, који као да му је често вођ био. Тако су и други чинили, па и он; али су грешили и они и он. Што је најглавније, нису никако мотивовани ови тамни појави народног живота ни код њега ни код других. Мислио би човек, коме тај нар. живот није познат, да су ти кметови, поновни и т. д. неки туђински елеменат, да су то неки осиноци господари, који ма народ као туђинско племе робује. А међу тим су они народу томе не само браћа по језику него и земљаци, кумови, пријатељи, рођаци. Ја на пр. знам једно време, кад су скоро сви чиновници Горњ.

Милановца (у окр. рудничком), од практикапта до председника и начелника, били родом рудничани, који су имали у селима своје задружне куће, браћу, рођаке, пријатеље. Шта се онда мора мислити о карактеру самога народа, кад су му — као што приповедачи веле — интелигентни синови онаки? Колико онда вреди хвала, којом се тај народ обасипље у приповеткама „из народног живота“? То што и добри и лоши приповедачи виде једнако један појав живота народнога, што им је једна страна тога живота тамна и немила, значи, да је одиста тамно на тој страни. Али они гледају површно и — претерују. То површно сликање народнога живота, без студије и испитивања, и учинило је те наше „приповетке из народног живота“ не дејствују ништа на напредни друштвени покрет. Права приповетка мора искрено, нетенденциозно, неспичком топлином и научном дубљином показати и узрок злу, на које прст пружа, не само насликати људе какви су, него и показати за што су онаки какви су.

Рекох, да су све ове приповетке Јакшићеве по садржини готово једнаке. Јунаци су им млади, кршци, честити сеоски момци. Њих гоне, облагују, на суд потржу и лажним сведоџбама у тамницу бацају неваљали кметови и канетани, којима помажу кметовски рођаци и помоћници, сеоске ме-

ханџије и попови Народ се заузима за њих и спасава их, и крај приче је весео. Јунаци се жене добрим девојкама, које су волели и због којих су доста и страдали....

Као што се види, и овде има романтике. Она је проста и управо старинска. Али је једно врло знаменито. Сва је Јакшићева поезија огледало душе његове — сетпа, мрка. Видели смо му лирску поезију кака је; драме су му трагедије; романтичне приповетке и приповетке о животу угарских Срба све су жалостиве. Само се ове приповетке — осим *Једне ноћи* — срећно свршују! Ако би ми се допустило мало слободице тумачити овај проплацак епске поезије Јакшићеве, ја бих рекао ово: песнику се чини ведрији живот у Србији, ведрија будућност ове земље. И у њој има патње и мука; али то долази од злих уредаба и старешина, а народ побеђује и срећно пролази. Још има доста таме, доста корова; али је кренка снага честитог народа и будућност је његова.

Једнолико и просто причање у овим приповеткама Јакшићевим зачињавају топла осећања, понека лена мисао, неколики оригинални типови (као: сеоски трговчић Милadini у *Једној ноћи*, стари учитељ у *Белој кућици*, чича Марко у *Се-*

вацама и г. д.), а нарочито поетски описи, као што је на пр. опис планинског села Каменца:

„... С једне стране камен, с друге камен
голо све! Страх те обузме, кад у то суро стење
коракнеш. Твоје те сопствено мицање плаши. Уз
дахнеш ли, чини ти се да камен уздише. Спот-
кнеш ли се, камен се одрони. А у понорима
јечи и грми, рекао би планине се руше. Кад ду-
бље загазиш у ту пустошну самоћу, чујеш како
човек јауче, чини ти се да и у помоћ призива.
..Ноћ је. Теби се коса диже на глави. Слушаш
боље, шта је. А то буљина вешто подражава глас
човеčји. После чујеш где штекће као ловачки крр,
и теби се чини да већ гледаш из далека ватру,
око које су се ловци скупили. Радујеш се доброј
вечери и мирном уживању... Али је све то пре-
вара. Видиш, да си усред пустоши, а око тебе ноћ.“

„Сироти Каменчани имају само толико поља,
колико би један добар момак за сахат могао обиг-
рати. Па ту са тога простора сабира себи храну
више од две хиљаде душа.“

„Па и онет само да знате, како је и код њих
понекада весело, веселије него ма у којој вароши.
Дође пролеће. И људи и воће и луг и планине —
све је добило веселији изглед. све лепшу, свеча-
нију одећу.... Онамо мирнише планина од здравца,

а долину опет липово цвеће својим дивним мирисом напаја. У планини нева пастир, а уз његов мушки глас одјекује гора и лужина. А у пољу с умилјатим варијацијама весело се патпевају шева и девојка. Кад када се иза неког цбуна укаже и младо ратарче, ал' онда девојче порумени и ућути. А момак, извадивши иза појаса дугу врцу, извија мелодије, каквих није слушао за својом тезгом згурени чивитар“.

„Знам је опет тужно. Путове завеје снег. Планине се умотају у тамну маглу густих облака. Нигде зелене травке, нигде весела лица“.

„Дође ноћ.... У селу чујеш лавез паса — у планини вију курјаци. На пољу мраз — у колибини дим. У томе диму најруменије лице побледи, а најбеље сукио потамни...“

У својим приповеткама ратнога времена повратио се Јакшић сасвим своме староме романтизму. У њима се, истина, причају не само измишљени него и познати бојеви и догађаји, помињу се истинска лица, места и т. д; али осим познатих имена све је друго рад саме маште песникове, — сама романтика. Романтисање јаковиних историјских догађаја, који су нам још свима у памети, врло је

кобна ствар за правог песника и доликује само календарско-фељетонским дилетантима и шпекулантима. Ђура је још у раној младости био мало у боју и то је све. За време знамените српске војне од 1877 — 1878, о којој и причају све ове приповетке, био је само кратко време у дринском стапу, пошто су бојеви на овој страни били већ престали. Ово су му биле последње године живота. Био је оболео и није могао походити и других бојништа, причањем пак других слабо се може користити приповедач, који сам није војник а који је рад да опишеује бој. Ратне приповетке најбоље би могао писати онај, који би био и песник и стручан војник и био у боју; или бар песник, који би био у боју, те би га могао описивати онако како се њему учинио; или, на послетку, онај песник, који је доста о ратним стварима читао, мислио, расни-тивао и бар из близа бој гледао. Код Ђуре тога није било; а овамо га је на писање гоњило одушевљење, познаници новинари и уредници календара. Морао је ударити у романтику, којој је и онако у приповеци много нагињао. Како је пак, уз ово, писао често врло хитно, по наредбини, а можда и по невољи, то су му ове приповетке најслабије приповетке. Романтика ових приповедака није готово ништа утекла од романтике Видаковићеве и у понечему се сасвим слаже с њом. Тако Јакшић

прича овде, како се из Београда за два дана пешнице стиже иза Лима у Херцеговину; како шеснајесто-годишњи српски дечак, ђак универзитетски, који носи наочари, иде у Херцеговину да се бори и како вара бега Аларгића, те га прима за свога ћатина, па још исте ноћи даје знак устаницима, те долазе беговој кули, отимљу је, спаљују и робље избављају — *Ускок*¹; — како богата и образована Рускиња, болничарка за време рата у Србији, полази за српског хајдука, који се у рату храбро борио, и води га у Русију — *Рускиња*¹ — и т. д. Битка се описује или романтички, као што је описују нар. песме, или врло површно. У причању нема свезе, нема јединства, догађаји долазе брзо један за другим, места се брзо прелазе, нове слике замењују старе, које су нас заинтересовале, али о којима више ништа не чујемо. На врху пак свијумана стоји та, што се често потанко говори о животу и карактеру погинулих јунака — не измишљених него историских — које песник није добро познавао. Тако је — по моме знању — сасвим погрешно представљен карактер врлога јунака, тихога и озбиљнога Карановића, као да га је у бој гонила

¹ Д. Ђ. Јакшића књ. V

² Д. Ђ. Јакшића књ. VI

сујета и жудња за већим чином, мисао да буде „полковник или покојник“ — *Капетанов гроб*¹. — И да се није Јакшић овде огрешио о историску истину, огрешио би се о српско јунаштво. И доста је тешко разумети, како то сам није опазио. Иначе се лепота његове епске поезије — описивање, сликање и т. д. — није ни овде сасвим изгубила. Између ових приповедака понајлепше ће бити : *На мртвој стражи*, *Раненик* и *Чича Митар*.

Рекао сам, да за приповетку, осим талента песничког, треба још врло много друге спреме и способности, а за друштвеноу приповетку још и згодно земљиште друштвено. Јакшићеве приповетке нису савршени уметнички производи, а нису могле то ни бити. У нас нема земљишта за друштвеноу приповетку; а Јакшићу је недостојало још и доста приповедачких врлина. За неке приповетке, као што видесмо, недостајало му је потребно знање и познавање саме грађе. Исто се тако мучно осећа у његовим приповеткама недостатак потпуног сувременог, нарочито историског, образовања и уопште његова неначитаност. Ово двоје још је

¹ Д. Ђ. Јакшића књ. VII

оснажило ону карактерну црту његове нарави : несталност, неиздржљивост, нестудовање при раду; јер само онај воли да студује, који уме да студује. За то је смисљање догађаја у његовим приповеткама врло слабо и технички склоп њихов врло примитиван. Али су за то ипак Јакшићеве приповетке најбоље приповетке што их данас има књижевност српска. Оне имају онога, што је приповеци и сваком песничком створу најглавније, а што остале приповетке немају или врло мало имају — имају поезије. Истина се многим чини да се приповетка данас сасвим еманциповала од поезије и да је за њу таленат песнички последња ствар; али није тако. То, што се њима чини еманципованост, није ништа друго, него нов пут, којим је ударила сувремена поезија. Они, који пишу добре приповетке, песници су, па ма се одрицали свога божанског дара као св. Петар свога божанског учитеља. Они пак, који без песничког дара пишу приповетке, дилетанти су, па ма колико се мучили, ма колико способни били.

* * *

Од 1862 до 1878 г. написао је Ђура три трагедије: *Сеоба Србаља* — 1862 — *Јелисавети, кнегињу црногорску* — 1868 — и *Станоја Глигаша* — 1878 — То је сва његова драмска рађа.

Ђура се огледао у свима врстама поезије. То је — кад је све друго ту — знак кренке снаге песничке. Ма да се не може одрећи крепост Ђуриној поезији, онет је овоме појаву код њега био још један, можда и главнији, узрок. Он није познавао добро своју снагу, није познавао карактер, значај и услове поетских грана — лирске, епске и драмске поезије. Према његову образовању песничком може се слободно рећи, да за њега није била драмска поезија. Његове драме најбоље сведоче то. Друго је питање, да ли би његов поетски дар, да се срећније развијао и потпуно образовао, кадар био за драму. Овде се гледа само на то у чему се тај дар, онако како је био образован, могао ајбоље показати.

.... Љубиша. жунап српски VII. века, оставља с једним делом срп. народа стару постојбину Бојку, да се уклони од брата свога Владимира, који га мрзи и гони. После петогодишњег лутања између Бојке и Тесалије, пошто у новим земљама саградиле села и градове, крећу се опет у Бојку. Љубишу вуче срце тамо. Тамо му је остала девојка Лала, коју силно љуби и коју никако не може да заборави. Он и креће народ; а народ га воли и слуша. Дошавши до Саве и Дунава, народ би хтео да остане у леним земљама поред тих река, а

између браће Хрв та и Бугара, тим пре, што се у Бојци боји братскога раздора и ронства аварског. Али Љубиша хоће у Бојку, јер тужи једнако за својом Лалом. Млад је, јуначан, пуц поуздања, зна да га воли народ и да ће свуд за њим. Неки му се главари противе, а особито властољубиви Белуш, који му на слави завиди, који га мрзи и жели да га смакне, па да он дође на жупански престо. Љубиша на то пламти гневом, размеће се својом влашћу, али ипак сазива народ на збор, да сам реши хоће ли остати где је или неће. Сав народ пристаје уз њега. Сам се Белуш, с неколико војвода, противи и замеће кавгу. Народ виче: „Доле с њима, што у Бојку неће!“ Али Љубиша зауставља кавгу и у један пут решава да се остане; а народ опет радосно пристаје на то. Мало за тим Владимир, удруживши се с Аварима, удара на свога брата, да га и у Србији сатре. Љубиша га победи и на мегдану погуби. Али Белуш једнако мисли о том да Љубишу убије и да постане жупан; а на то га гони, уз властољубље, и освета, што га је драга, Босиља, због њега изневерила, и ако Љубиша на њу и не гледа, већ једнако о Лали мисли. Белуша паучи цеваљали му друг Влашко, да паговори свештеника да Љубишу отрује отровним пехаром при жртвовању. Свештеник пристаје, пошто му се обећа

да ће постати првосвештеник кад Белуш постапе жунап. Пре пак, него што се плап извршио, донесу Блашка из боја смртно рањена. На самртном часу исприча он својој љуби Перуници свој грех. Она отрчи и јави то својој другарини Босиљци, која је љубила Љубишу без наде и, готово, без зазора. Али је већ било доцкан. Љубиша је био отрован. Босиљка умире с њим. Свештеник и Белуш гину. А седи војвода Драгош постаје жунап... Ето то је садржина трагедије *Сеоба Србаља*.

..... Ђурђе Црнојевић, Иван-бегов син, узима за жену Латинку девојку, дуждеву кћер Јелисавету, те — као што песник вели — доводи у „Црну Гору црну несрећу.“ Јелисавета је размажено чедо богатих Млетака, презире земљу и народ свога мужа и једнако тужи за леном Венецијом, „невестом сјајном мора зеленог“. Нежна љубав Ђурђева не може да је утеши, не може да јој омили нову отаџбину; она и не воли свога мужа, већ га само трини; — она је, како она мисли и како од прилике и песник представља, жртва политици своје отаџбине — јер је Млечима требало савезништво јуначке Црне Горе — и труди се, да отаџбини својој буде одиета корисна жртва, да јој помогне својом леном, експлоатисањем Ђурђевог љубави. Да је

само то њен грех, да јој је иначе нежно срце и племенита душа, чврст карактер, да има и моралне леноте, да је својој отаџбини жртвовала не само своје угодности и мекан живот у Млецима, него да јој је на пр. у Млецима и срце остало, да јој је жртва скупа и тешка и да пати борећи се са срцем и савешћу — онда би јој, и ако би нам био необичан такав женски карактер, могли можда још и опростити за онај грех, могли би је волети и жалити. Али то није. Она је мекушна, слаба карактера, а, што је још горе, и неваљала. Она мрзи свога витешкога девера Станишу, презире јуначке синове Црне Горе, охола је према своме мужу и постаје му неверна подајући се неваљаломе Ђурашку, не из љубави но да јој помогне победити. Њена је борба неплеменита, а оружје јој је грех и сплетка. — Син јуначкога Ивањ-беге, кнез Црне Горе, Ђурђе, права је слаботиња. Љубав га опија и он не види неверство своје жене, не опажа несрећу, у коју она целу земљу вуче. За њену љубав прогони из земље мудре саветнике и јунаке, завађа се с браћом и буни јуначко срце слободних синова. Станиша се турчи — и с њиме пола Црне Горе — и удара с војском на брата. Тада тек долази Ђурђу намет. Каје се и оставља Црну Гору с аманетом, да у њој више не суди кнез него вла-

дика, да не би борбе око престола опет земљу у несрећу доводиле. И тада управо он још не види, шта је био прави узрок несрећи, већ мисли да је крива била братска завист и жудња за престолом. За то и не мрзи Јелисавету; она му је још једнако највећа брига, и последњим речима још је зове „сунце“, „птица“, „чедо“. Неваљали Ђурашко остаје некажњен. Цвет црногорских јунака гине, а у земљи остају потурченици, који као по некој судбини хоће да остану.

.....У овој вери, у коју нас је
 Лукаство грешно грдне тазбине
У овом кобном часу застало

На послетку полуди Јелисавета — не зна се да ли од страха или од гриже савести — и с лудом љубом одлази Ђурђе у несрећну тазбину. — То је трагедија *Јелисавета*.

.....Стапоје Главаш, чувени хајдук српски од 1804. год. после несрећне 1813. г. остао је у земљи и предао се Турцима. Везир га је, поштујући његово јунаштво, поставио за кр-сердара, да

— — — чува царске друмове,
 Хајдуке вата, тиша побуне. —

Тако је мислио везир. Али је Главаш остао Србину и јунак као што је и био. Живећи у закло-

пре тога састанка ње и не сећа, и не спомиње је. већ говори само о Турцима, о несрећи која земљу снађе, о освети —

...И све се овде у крв створило,
Из крви свака нице мисао,
А свакој мисли смрт је основа !..
(тако се разговара са својим момком,
и, мећући руку на нож, вели :)
Да убијамо Раде !

А кад угледа Спасенију с маћехом код своје колибе, он говори у себи :

Ала је дивна !
У дугу кад кад поглед утоне,
Занесен сјајем боје њезине,
На тајну куша лене природе :
Ко ли је створи тако дивотиу !

И по тим речима мислили би, да је не позваје и да се диви незнаној лепоти. Али он је њу познао — као што се одмах за тим види — а ове речи, којима је прави смисао дивљење лепоти, једина су накнада за све оно, што нам је тај трепутак требало да да : Главашево изненађење и радост, његову тугу и правдање и рачун о ономе, што је било од њихова верења догле. Спасенија пак, погледајући у Станоја, вели у себи :

Те крие очи ја сам видела.
 И глас сам чула... Ох Боже мој,
 Да није он?...

Она га, после годину дана не може да позна!
 А по томе видимо, да од смрти очеве ништа није
 ни знала за њега, да јој се он није ни јављао. . .
 Одавде почиње трагичан заплет. Главаш се каже
 Спасенији и она остаје код њега поред све пре-
 тње и кетве Станине. У колиби хајдучкој срећна
 је и весела неко време; само јој је жао брата од
 маћехе, Бошка, кога је могла, жртвовавши себе,
 избавити. Чудиовато је, да она ту мисао казује и
 у очи своме мужу Главашу, томе витешкоме и пла-
 хом хајдуку – а он је опет мазн и тешн. Он јој обећава
 да ће Бошка избавити, и она се развесели. Али
 неваљала маћеха, гневна, осветна и очајна, иде
 наши у град и казује све како је било. Слаго-
 љубив наша, жудан жртве коју ни видео није, спре-
 ма смрт Главашу. Стана крадом долази колиби
 Главашевој, застаје саму Спасенију, моли је, све-
 тује, наговара, да иде наши у град. Не помогавши
 се враћа се у Београд, да нове сплетке кује. Међу
 тим Главашеви момци избаве Станина сина Бошка
 из градеке тамнице, али то њој не јављају нити
 Бошко иде сестри да се с њом види и да с Главаше

шем у планини слободно живи, већ прелази с осталим бегунцима у Аустрију. Паша поручује муселиму у Х. П. Паланци да му Главаша пошље жива или мртва. Муселим зове Главаша к себи. Главаш му оде с неколико оружаних момака. На молбу муселимову, да врати оружје које је од Турака поузимао и да пошље Спасенију пашу, на да живи мирно у својој колиби, одговара : нека паша дође сам да узме оружје, а Спасенија му је жена и њу ће паша добити с главом његовом

Нек кркле паша !

— И гадна војска силе његове
Нека у смраду куге источне,
Срчући отров гада сопственог,
Што га по тесном граду простире,
У грчевима мучним изгине —
Па издишући нека замоли :
Да види прамен њене косице...
Са бичем бих му мутне зенице
Одморном руком грозно шибао
Вичући силом пашу на ухо :
Ево ти пашо целог курђука !

Муселим ћути. Главаш одлази. Дошавши својој колиби не застаје Спасеније. У колиби леже на земљи разбацане аљине и испуљен пинтољ. Главаш

се досећа јаду. Један му сељак казује, да је видео како Спасенију вуку кроз шуму неки Турци и да с њима иде једна баба. У то се помаља и једна чета Турака, послана да Главаша ухвати. Он шаље момке у потеру, да отму Спасенију од Турака, а сам с једним момком остаје да брани колибу. Турци запале колибу. Главаш после јуначке борбе искаче из пламена и пада пред колибом зрном погођен. Док се Турци отимљу ко ће осећи главу Главашу, долази помоћ. Турци беже. Из далека се чује пуцњава. У то стижу момци Главашеви, што су били у потери. Отели Спасенију и воде везане Турке и Стану. Искупио се народ. Сви се куку, да ће осветити Главаша. Један рудничанин, послан од кнеза Милоша Главашу, јавља да је кнез Милош дигао буну. Спасенија јадикuje и куке Стану. Народ виче : убите је ! Стана клечи :

Милост !

О смилујте се мени грешници !

Завеса пада. — То је трагедија *Станоје Главаш*.

Напред је већ казано, да је *Сеоба Србаља* добила од *Матице Српске* награду од 100 дуката расписану за најбољу историку драму. Референти су Матицини били Јов. Ђорђевић и Јов. Андрејевић. Оба су референта уопште говорила само добро

о овој драми, хвалећи и сам избор предмета, а нарочито лепу лирску дикцију, живост и смелост фацтазије и топлину осећања.

Год 1863 — у полит. листу *Видов-дану* — изађе на ово дело прва критика, од Ђ. Малетића; а 1865 — у књиж. листу *Матици* — и друга, од Г. Гершића. Између ове две критике разлика је само у топу — прва је оштрија, а друга блажа — и у начину излагања — прва се бави и ситнијим манама, на пр. погрешкама граматичним, и мање се побринула за саму своју конструкцију; друга даје општији преглед и у њој је систематичније изложено оно, што се казује у првој. Обе се пак критике слажу у томе: да драма *Скоба Србаља* није историјска драма; да је предмет њен, у колико има свезе с историјским животом народним, епски, а не драмске природе; да је према овоме неспокљон, слободан од историјских окова, могао слободно стварати; да му је склон драме ипак рђав и да не одговара драмским законима, јер: у њој нема једне јасне идеје, драмског јединства; нема драмског мотивовања, и оно, што у драми треба тек да се види, овде је већ готово, као: љубав Љубишића (где се не види ни почетак, ни развијање, ни сам предмет — Лала), мржња Белушева и т. д.

карактер драмског јунака, Љубише, није доследан, није потпуно нацртан, већ у неколико црта — дијалози и монолози, из којих би требало да се он упозна, да се његов рад објасни, махом цесу ништа друго до „испрестано кокетовање са својом љубављу“; главни јунак нема своје воље нема јасне сврхе, не ради, не бори се, дакле не може имати ни трагичне кривице, не може бити трагичан јунак — „поколности више управљају њиме него он њима“, то је више епско него драмско страдање и т. д. Оба критичара хвале красну лирику у овој драми и „нека лена места“, и ако „као оазе одвојена и осамљена“, „нека описивања“ и т. д. Али баш та „лена поетска дикција“ — разложно вели први критичар — овде је често била више од штете, „јер угађајући само њој учинио је невац, те му сва лица једнако говоре“ и т. д.

Живот Јакшићев 1862. већ нам је познат. Његово материјално стање тадашње, као и ваздашње, било је врло оскудно. Референти су били лични пријатељи песникови, људи који су се од тога дара много надали. Ово је, без сумње, био главни разлог њихов, да досуде награду *Сеоби Србаља*. Неки мисле, да Јакшића није требало мазити. Нека би и тако било. Али у овој прилици,

референти су учинили оно, што се увек лако прашта и што би учинили и многи други. А има и још нешто. У оно време оригиналне драмске поезије српске није готово никако било. Ј. С. Поповић је био умро; К. Трифковић није био још почео писати; од драма М. Бана била је, и то по одавно, штампана само *Мејрима*; Ђ. Малетића драме *Хајдуци* и *Цар Михаило* пису још биле угледале света; а на позорницу српску излазиле су највише драме Ј. Суботића, који се тада беше сасвим окренуо драмској поезији. Ко познаје драме Суботићеве, мора признати, ма колико хвално њихову драмску технику, песничку студију и т. д., да им је дикција заморна, хладна, реторично-дидактична. У опште је лирика Суботићева врло слаба; и као што су му ерске песме најбоље ерске песме у срп. књижевности, тако су му лирске песме, испоређене с лирским песмама правих песника, понајгоре. Бујна, тронска лирика *Сеобе Србаља*, потпун контраст Суботићевим, као и толиким другим српским драмама, морала је силно дејствовати у оно време; па није чудо, ако су се њоме и референти занели, као што и сами веле. И данас је још кадра та лирика да забашури крушне техничке мане Јакшићевих драма. То је она силна црта талента Јакшићева, која се показала у сликарству у боји, у лирској

песми у опису, у приповеци у сликању — у коју се Јакшић вазда поуздавао и којом је толико пута издро из неприлика, које му ствараше његово непотпуно образовање. На послетку ја не знам, да ли је *Сеоба Србаља* имала пред *Матицом* кога, и да ли је имала бољег, конкурента; а ако није имала, онда се ни *Матица* ни референти нису ни мало огрешили што су је наградили.*

Ко не познаје из ближе Јакшићеве драме, доста му је да зна у кратко шта има у њима — као што је овде показано — па да види њихове крупније мане. Пре свега сам предмет није ни у једној срећно изабран. У *Јелисавети* и *Станоју Главану* предмет је узет из историје. *Сеоба Србаља*, веле, није историјска драма. Ту је, веле, песник могао бити потпуно слободан. Али то баш и јесте била његова несрећа. Он није знао да се нађе у слободи; и да у *Сеоби Србаља* није било ни мало историјске грађе, он је не би ни писао. Њему је потребна била историјска скица, бар у неколико готов цртеж, да на њега удари боју; и као што се у сликарству мучно и кубурно где се год црта-

* Ако се није огрешила *Матица српска* 1862 г., а она се огрешила 1881 г. На расписан стечај њен за најбољу истор. драму понудила је удовица пок. Јакшића

не постицало, тако се и у драми мучно где је год дошло да сам комбинuje и да саставља делове драмске. За то треба знања, студије и нетрајности, а тога у Ђуре није било. За то он нема ни једне неписториске драме. Бирајући пак предмет из историје, гледао је вазда да нађе тако нешто, што је већ само од себе постично и онет толико непознато и тајно, да се не мора мучити проучавањем и описивањем историских прилика и психолошком студијом познатих историских карактера. А кад је нашао такав предмет, онда оно мало историје, што је у њему било, није умео ни смео мењати; јер да то умео, не би му све драме биле историске. Друштвени живот није драмске грађе, али њу треба уредити; а Ђура би најбоље радио по већ готовом плану. Неколико драмских одломака, где је предмет узет из друштвеног живота, остало је у Ђуриним рукописима и на њима се види при-

Станоја Главаша, која је трагедија још у рукопису. И Матица одговара, да то дело не може примити на преглед за то, што се расписивањем награди побуђују живи књижевници на рад. А Ђура није жив — дакле била би Матица узалуд мука, баш ако би његово дело и заслуживало награду. Овај литерарни проналазак не зна се или је ружнији или оригиналнији! Али је кобан знак, што га је учинило српско књиж. друштво.

митивна драмска техника У историји пак нема готових драмских, а још мање трагедијских костура. У њој има само добре грађе. Ма треба вештак, да је *позна* и да је *тради*. Од Шекспира мало је који песник умео и једно и друго. — За то сам једном рекао, да је историјска драма кушаоница драмског песника. Ђура је из историје бирао за драму епску грађу, јер је она његовој нарави више годила и јер се она у историји боље види; а судбинске црте епских догађаја рушиле су му основу драмску — јединство драмско и слободну радњу драмских јунака. За то у *Сеоби Србаља* Љубиша остаје у Србији, и ако жуди за Бојком, и ако народ пристаје да иде с њим; јер истор. прича вели, да Срби исеу ишли у Бојку, а Ђура није смео да удари на ту причу. За то се у *Јелисавети* Станиша турчи, ма да је имао и другога пута к освети — јер тако вели историја. Занимљиво је, да је предмет, који је Јакшић опевао у *Јелисавети*, спевао још један песник у трагедији — Лаза Костић у *Максиму Црнојевићу*; али је народна песма о истом догађају, *Кенидба Максима Црнојевића*, лепша и природнија од оба ова уметничка производа. Нај-несрећније је пак прошао Ђура са *Станојем Главашем*, избравши сурову хајдучину за љубавника и трагична јунака. Да је Главаш хајдук XV. или

XVI века, још би и којекако било ; али то је, тако рећи, јуче било. Преставити верно историјски хараџашу Хајдук-Велкова — не би било драме ; начинити га драмским јунаком не би било Станоја Главаша. Борба, у којој пропада Главаш, дело је народно, а не Главашево. Он гине за то, што је јуначко чедо бунтовног народа, а не због свога греха. Или је грех то, што има жену и што је не да страсти тиранској ? Хајдуци верују, да хајдука због женске љубави мора несрећа снаћи ; али то је епски, а не драмски мотив — то је веровање у судбину, којој се драма противи. Ђура се мучио, да са познатом историјском катастрофом Главашевом доведе у узрочну драмску свезу предживот његов. Али је та свеза могла бити само епска ; и *Станоје Главаш* је најслабија драма песникова.

Драмском је песнику потребна велика спрема: познавање света, познавање људи, јако историјско знање, психолошка студија, познавање позоришта, тога нераздвајнога друга драмске позе. Ђури је ово махом недостајало. Велики Шекспир био је глумац. Ђура је ишао у позориште врло ретко. Последњих година дошао би кад кад, да види преставу својих драма ; и онда је незадовољно откривао сам своје мане. Млађани Шилер пише драму *Хајдуке* ; али је он поред дара и образовања

снога имао још једно добро: познавао је добро драмску књижевност. Ђура је мало и читао. Па онда трагедија... Нагињући по нарави својој трагичним мотивима и жудећи за оним што је у поезији највише, Ђура је ударио у трагедију — и ту се разбио његов крепки дар на трошном броду његова знања, образовања и начитаости. Трагедија је данас биљка стаклене баште поетске, пренесена из жарке зоне старинског живота, а Ђура је био кренено чедо слободне природе. Трагедија је, вели се, прича о јунаку необичне крености, необична карактера, необичне истрајности у борби који нас заноси а био упућен на добро а на зло и кога горко жалимо кад пропадне -- ако је племенит био за то што је племенит био, а ако је занковац што могао и диван бити да хоћаше — а који пропада за то, што, поред све крености, има неку слабост, страст, којој не може да одоли, јер је она у њега јака онако исто као што су му јаке и врлине, а и што овај сићушни, обични свет, који му на снази завиди, скаче злурадице сав на ову страну. те претеже врлине. И тако пада — шта? Врлина. Не, него мана, слабост; и тиме се задовољава вечна правда, веле естетичари. Чудна контраста! Чудне симболике за рат „душе са тијелом“, ума са срцем, образовања са дивљаштвом! Да ли грешим кад кажем,

да цивилизација иде у поточ трагедији? Да ли грешим кад кажем, да је и Шекспирова „модерна“ трагедија већ остарела? То је бар истина, да у овом модерном веку трагедија слабо успева. Слава вам Аристотело, Шекспире, Лесинже — али мало по мало све ћемо вас мање разумевати, ако човечанство одиста иде напред. Шилерова деца Фердинанд и Лујза данас су нама болешљива, меланхолична створења, онако као и Гетеов Вертер, која нису васпитана за живот и за праву борбу, у којој без живота нема победе. Отело је поштен и јуначан дивљак, Хамлет старински Обломов, Фауст ујетан и болестан научник, Фијеско даровит власљубивац... Хоћемо ли се дивити тим необичнама? Зар крепост мора бити увек настрана? И ар је генијална настраност крепост? Виктор Иго је најјејачија илустрација тога старинског правца. Он је само окренуо наопако старинску трагедију. Где се ова спушта, тамо се његова трагедија подиже. Он је нехотична пародија старинског правца, иза које мора доћи истинити и природни правац...

Ја сам се и нехотице исповедно. Јер нити ми је намера била, да старим естетичарима покажем своје слабо знање у њиховој науци, нити да се популаризуем код естетичнога пленса. Хтео сам само показати, колико је муче морао имати Ђура

с трагедијом. О самим пак његовим трагедијама нисам судио по својој већ по старој теорији, којој је Ђура и хтео бити поданик. Он је пак пој био онако исто слаб поданик, као што је и она чему била слаб ауторитет.

У Ђуриним драмама нема богаства, разноликости и оригиналности у карактерима. Јунаци су му један као и други : храбри и племенити, али плахи и недоследни ; поглавари колебљиви ; неваљалци невешти и глупи. Женски карактери или паввини (*Марта у Јелисавети*), или страсни (*Босиљка у Сеоби Србаља*), или лукави и покварени (*Јелисавета*). Просте, грубе карактере слика врло добро; исто тако старе, мудре људе и јунаке. Такав је на пр карактер старогa сердара Радоша у *Јелисавети*. Седи је витез у младости бранио част и слободу своје земље мачем, у старости је брани речју :

И проклет Бог д'о, проклет сваки тај,
Ко би онамо ни о (Мленима у помоћ) презирућ'
Рођеног брата сузу, уздицај,
Да на олтару лажи мистичке
Слободе српске оклоп разбије...

Али Ђурђе проговори на једну реч женину мудрога сердара. А кнежева је закон староме јунаку, у кога је разум јачи од срца. Радош се по-

корава закочу и обичају земаљском — светињи
јуначкој.

Кнез се, децо, послушати мора —

А синовима, који су ускинели гневом, говори

Лакше децо!

Крв штедите жарку —
За млађано требује вам жиће,
А ја, децо, живот више нисам!
Или можда животом зовете
Онај стари у планини бор,
Што не даје ни гране ни листа.
Само спомен од векова носи
И поноћи немој приповеда
Домлавином суших огранака
Свога срца дуговетни бол —
Ја сам, децо, немоћан и стар...

Неправда кнежева, срамота прогнанства, рас-
танак од деце — то су болови, које само јунак
може поднети мирно. И Радош полази мирно из
свога дома, да се по свету пребија. Али погле-
давши на земљу, у којој се родно, у којој се по-
јно јуначким дахом, за коју је толику крв пролио,
груну сузе на очи староме јунаку.

Сто пута сам из шешане дуге
Са врхова камених планина
Полумесец обара криви

И громним дошкиви гласом :
 За крет, децо, и слободу златну !..
 А данас ми ни гроба не дају
 Тврди кланци, немилосно стење!

Натавни децу своју, која пођоше да се ис-
 турче, више изнемогли старац :

О гнусна часа, бедне старости !
 О подле деце оца Србина !

— — — — —
 О где си снаго, где сте мачеви,
 Којима 'но сам Турке секао.
 Да њима пород срца покољем ?! —

Али видећи их жртве и убијене, цена му се ипак
 срце родитељско и у очајном лудилу мешају се
 сузе за децом са сузама за отаџбином. --

Бошко !.. Богдане !..
 Сирота деца !.
 И сад се боје клетве очине...,
 Нећу вас кести !.. Нећу, Бога ми !
 Каж'те ми ово да се потурчим,
 Понемчим, талијаним, арањим....

(метанаше)

Алах, ил Алах !
 Чујете : а' децо ? !
 Сердар вам седи турски говори.
 И писам Србин... ја сам мусулман.

А и како бих Србом постао,
 Кад су ми деца Турци рођена?
 На ноге, децо, хајд' на ђауре!

Не треба заборавити, да и много људи критичари признају Јакшићевим драмама топлу дикцију, лена описивања, дубока осећања, живост фантазије. Ја ћу к овоме додати још, да у њима има и неколико добрих слика и топлих сцена; а у *Јелисавети* је читав први чин правилно и лепо изведен тако, да се у даљем извођењу тужно осећа песничка неспремност и неистрајност.

И онет велим, да је производ правога песника вазда добит.

Песнике без песничке речи, људе од срца, нежне, осетљиве, вазда заноси и опија песничтво; песник им је загонетка и тајна, а његова реч дар божји. Људима хладним, трезвеним, песнички је дар неко раздрагано нервно стање, а песник човек, који се пати идући кроз живот у том стању. И ови људи, особито који су добри, застану кад кад пред песничким производима, стоје, гледају и диве се, као путници Рајиниу водонаду; али се на посетку сете, да им треба ићи за послом, и онда се праштају с поезијом оних Веберовим речима: ма

за што не иде та река, као и друге поштене реке, без тих генијалних скокова, без те вртоглавице? Само филистри презиру сасвим песничство као силу бесплодну и бескорисну, која им често кварн њихове саможиве рачуне. Кад се узме на ум, да сви ови људи живе једни поред других и једни с другима; да људи прве врсте имају и трезвених, а људи друге врсте и поетичних часова; да се у данашњем плахом веку већ до четрдесете године пређу обе прве скале, а врло често наступи и на трећу; кад се узму на ум људске страсти, сујета, самољубље и т. д. — онда се може знати како је тешко оценили данас: шта је песничство, по чему се познаје ко је песник, какав је ко песник и т. д. Јавно мишљење добрих и честитих људи — плебисцит срдаца — често је поузданије од научно-естетичне пресуде.

Ако је песничка способност једноставна способност, једна клица душевна, која се у различним телесним конституцијама, у различним животним и друштвеним приликама, у различним климатама и расама и т. д. различито развија; ако та способност, као и друга способност, још у клици може бити већа или мања, угледнија или ружнија тако, да спољашње прилике развијају само оно што се у клици налази; ако се основни

облик и величина те способности може познати и кад се клица развије у врло неповољним приликама, кад се т. ј. потпуно не развије, и ако се може погодити како би била да се развијала у друкчијим приликама — ако је све то тако, као што ја мислим : онда је у Ђуре Јакшића био песнички дар првога реда.

Јакшићеве су драме слабе. Њска поезија му је добра. Али лирика ? .. Лирика му је силна као и Његушева. Али нема мисли, веле неки, ни у њега ни у Бранка. Каких мисли ? Нема мисли каквих би можда ми желели; али Јакшић има својих мисли. Његова знанствена и научна ризица врло је сиромашна ; али оно мисли, што је имао, исказао је таком осећајном дубљином, таком песничком снагом, да боље нису исказане ни најсветлије мисли највећих песника. А по томе се и оцењује песник. Оно је највећи песник, рекао је Бајрон, који је најбоље исказао оно што мисли и осећа, на ма у којој грани поетске вештине и на какве му мисли биле.

Друго је питање, колико је дејствовала поезија Јакшићева на своје време, на књижевност. Ту више пије реч о дару. Недаровити вредни радници од веће су користи друштву него генијални трутови. Али Ђура -- као што видесмо — није био

лен, није био неплодан. Само му дар оста нераз-
вијен. Ипак тај дар сија у његовим делима, после
Његуша и Бранка, најсјајнијом светлошћу у новој
срп. књижевности; ипак су песме његове, с песма-
ма Јов. Јовановића, најлепше поетске оазе у не-
сносној поетској пустари, коју отвориле српски
стихотворци од 1856 до 1870 године.

Јакшићева поезија припада школи, којој по-
четници и најбољи преставници бејаху Његуш и
Бранко. После Његуша и Бранка Јакшић и Јов.
Јовановић једини су прави песници те школе. Гле-
дајући на имитанте њихове, који су све сами ди-
летанти, чини се као да ће они и завршити коло,
које поведоше Његуш и Бранко.

Јакшић је био самоук песник, али *потпуно са-*
мосталаан. Да није био самоук, био би можда творац
нове песничке школе српске. Овако сва је прилика,
да ће српска књижевност за дуго још чекати по-
вога Бранка.

Рекох, да је Јакшић *истнуво самосталаан*. У
његовим песмама не може се ухватити ни једна
имитација. Он нема ни једнога превода. Он је мало
и читао. На њега није утицао непосредно ни један
узор, већ цело једно време. Али пре неколико го-
дина чу се у нашој књижевности глас, да Јакшић
слено имитује Бајрону. Ма да не марим за пра-

зне компарације, проговорићу још и о овоме за то, што онај глас дође с доста меродавне стране и што у њему има нешто.

Јакшић одиста наликује на Бајрона, али тако као брат на брата. Од оног времена кад се онај глас чу, пажљиво сам поредио Јакшићева дела с Бајроновим; али не нађох ништа, по чему би се могло рећи, да је Јакшић Бајрону имитовао. Ни једне теме, ни једне мисли, ни једног стиха није Јакшић од Бајрона позајмио. Остаје само наликовање по духу. А то није имитација; то је случај. Јакшић толико наликује на Бајрона животом и карактером, да би чудо било кад не би е песмом наликовао. А као што су по духу били једнаки а по положају и образовању неједнаки, тако су им и песме по духу једнаке, а ипаче различите. Ево неколико паралела:

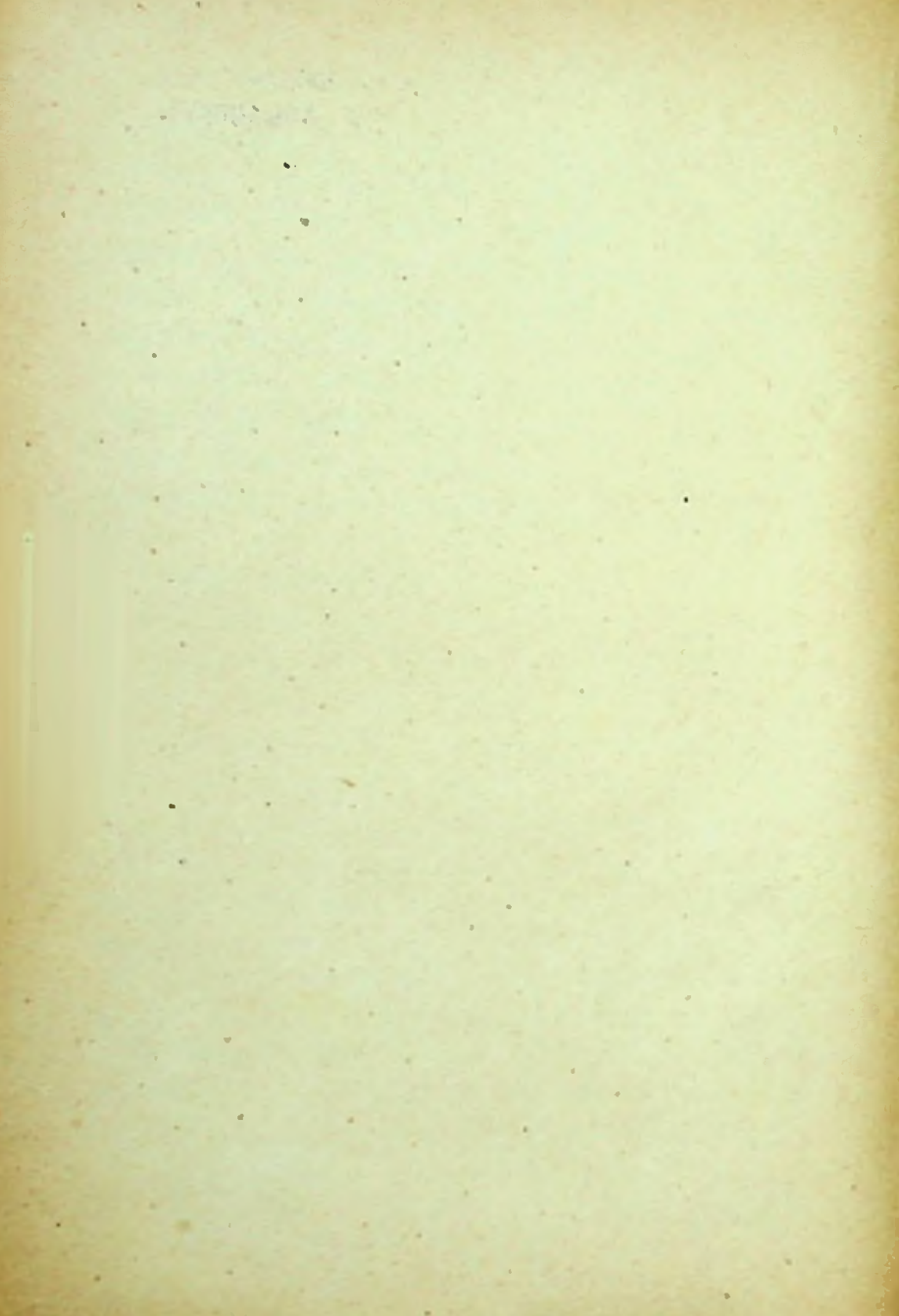
Обојница су били кренкога здравља и кренке, плахе, нарави — тако им је и песничка реч обојници кренка и плаха. Обојница су били суморни — то им се види и у песмама. Обојници страсност и жестина пре времена здравље истрошила. Обојница понекад хвалисави и заједљиви. „Баш ми је све једно шта свет о мени говори или мисли. Ено мојих дела, па нека по њима види какав сам“ — говорио је Бајрон; а тако је мислио и Ђура „Ја љубим

врлину, које немам“ вели Бајрон; а Ђура вели: „моја је нарав нехармонично у мене смештена“ — обојица дакле сами сами себе осуђују. Обојица били мажени и мажење скупо плаћали. Обојица нетрпљиви према критици. Бајрон је морао побећи од својих земљака, да у туђини умре; и Ђура се са својима тако исто живео, само што није од њих бежао. И судбина после смрти једнака им је: обојица су сјајно испраћени до вечне куће. — У поезији су обојица најјачи у лирици. Обојица необично дивно описују. Бајроново чувено дело *Childe Harold* (вitez што лута) није ништа друго до низ најлепших описа — поетски путопис. Обојица су ретори и фразисте. У својим већим песмама, као *Мазепа*, *Бео*, *Сужњи шилонски*, *Опсада Коринта* и т. д. Бајрон трони речи онако исто као Јакшић у *Искушенику*, *Братоубици*, и т. д. Сlike су у обојице мрке, страшне. У обојице су песничке првине слабе. Критика на ђачке песме Бајронове, издане 1807 г., била је тако љута, да би сатрла и најупорнијег дилетанта. Занимљиво је, да су обојица имали и неестетичних, нештампаних песама. Ђура је знао сваку своју песму на намет и готово сваку туђу, која му је годила; а за Бајрона веле: „што је једином написао, могао је после од речи до речи на намет казати, и иначе је ретко заборављао што је једном прочитао.“

Ако су у овоме налик, има доста у чему се и разликују. Ђура није био богат, није био аристократа; није могао имати ни аристократске сујете и мекости. Ђура није био саможив као Бајрон. За то је имао вазда и добрих другова и пријатеља, док Бајрон није имао готово ни једнога. Бајрон је био сујетан на своју леноту и целога века му је чемерило живот то што је мало храмао на једну ногу — Ђуру није никад јела така брига. За то је Ђурин хумор много ведрији од Бајронова. Ђура није био опустео своје перве прекомерним уживањем, и за то није имао ни первозних растуна као Бајрон. Ђура је чедо демократскога народа и, мрзећи своје гоннице, љубио је вазда свој народ — Бајрон је, омрзавши на свој сталеж, омрзао на цео свет; а његово гркофилство било је само последица његових класичних студија и може бити његове мржње на савремени свет. Бајрон није могао наћи мира ни радости ни у својој кући и оставио је жену и дете на јурнуо у бели свет; Ђура је љубио своју породицу и под сиромашним кровом својим кренио се за борбу у свету. Ђура је био прост и неначитан — Бајрон образован и врло начитан. Све се ове разлике виде и у поезији њиховој. Ђурина је поезија љута, а Бајронова очајна.

Велики, потпуно развијени песинци великих срећних народа — то су величанствени паркови : све уређено, правилно, сјајно и богато. Песинци као Ђура су мале мирисне горске ливаде. Онамо одлазимо сваки дан, уживамо, кренимо се и ведре душе враћамо се дома ; овамо нас ретко кад на-несе пут, забавимо се који часак и растајемо се тужна срца с горским станом. Можда срце наше више осећа овде него онамо за то, што онамо нема ништа за жаљење. Можда је тако и мени било.

СВЕТ. ВУЛОВИЋ

П Р В Е Н Ч А Д.

Ала ј' красно летње вече,
Кад га пратниш ти месече,
Па још оне звезде ситне,
Кад мложина од њи блисне,
И кад ветар мало ширне,
Свагом срце моје дирне,
Па још око драгу снази
Где са оног брега слази, —
Душа е' онда с срцем игра,
Хоће срце да надигра,
Да му болном не помажем,
Прси јаке да не стежем,
Срце б' ово искочило,
Ладно тело оставило.

После красне ове кини
Сваког биља биће више,
Свако цвеће ено расти;

О да лене света сласти!
 Свако дете ено с' кити
 Као зора када свити.
 Ја у цвећу биља тражим,
 Где га тражим, не налазим.
 Нема, нема за ме биља,
 Кад ми не да већа сила.
 Боловаћу и умрећу —
 Рани биља паћи нећу.
 Рани мојој нема лека
 Докле траје земног века.
 Драга ј' мени рану дала,
 Небу кад ме горе звала.
 Она оде, а ја оста,
 Болно срце онда поста.
 Али даће, даће река
 Смртна мојој рани лека.

1853.

Н Е Д Е Љ А.

Са тороња недељницу
 Прво звоно кад означи,
 Свака мајка своју децу
 У свечано преобличи.

Друго звоно кад зазвони,
 Мајка с децом у храму је,
 Побожно се моле они —
 И Бог њине молбе чује.

Кад огласи недељницу
 Звоно треће, старац стари
 Слабу води он дечицу,
 Којом туга господари.

Куда старац децу води?
 Куда ли ће за њим млади?
 Иде ћерку да походи
 Са седморо унучади.

Гробљу иде, Бога моли
 Са седморо сирочади
 Себи ћерку да измоли,
 Њима мајку да поврати.

Ту се силна суза рони
 Где се мајка оплакује.
 Побожно се моле они —
 Ал' им молбе Бог не чује

1854.

С П О М Е Н.

Мрачна ми је тесна соба,
Сенка црног гроба.

У собици ништа нема,
До тишина нема.

И још једна тамно гори
Крају свећа скори.

На смрти силно с' бори
Хоће да изгори. —

Спомен то је црне ноћи,
Кад ће гробу ноћи,

На смрти кад је мила
Мајка моја била.

— Кандило би ужежено,
Бледо лице њено

Беше тамно осветљено,
Тело покривено.

Почиваше ко у сану.
Ах, мој бели дану!

Ах, тек што ми дапу, грану,
Већ ме самца ману!!!

Сам на свету, самац без помоћи,
Сам се верем по црнојзи ноћи

И уздишем у тешкојзи злоћи,
Кад ће крајњи — кад ће часак доћи ?

1855

ЈЕДНОЈ ГОСПОЋИЦИ У СПОМЕН.

Многи ме је до сад запиткивао.
Са чега сам срца оболела,
Сад нек' знаде моја дружба цела:
Рана ј' љубав, што сам од њих скрив'о

Тебе љубим чедо поношљиво,
Ти си ране срцу ми нанела.
На што си се од мене понела,
Што ли громом бијеш срце живо ?

Гром је ријеч, којом збориш хола
— Да ме нећеш никада љубити —
К'о Громовник са свог престола.

Верујем ти као творцу своме,
Веруј и ти — да ћу те љубити
Како док је срцу бола ноше.

1855.

НАГРАДА.

За љубав сам, вели Мирза,
Истиниту љубав дав'о,
А мрзост сам ја мрзосту
И осветом награђав'о.

Лепо вели, добро збори,
Понајвише има право;
Јер је само своју Селму,
Није Тинку ни познав'о.

Да је срећом њу упозн'о
Ко ја би је обожав'о,
Њену мрзост, презирање
Љубављу би награђаво.

1855.

ПУТНИК.

Увек на опазу
 Куд човек не броди
 Вирајући стазу,
 Која срећи води?!
 Гледи стазе редом:
 Овом нећу ићи;
 Идем право средом,
 Преху к мети стићи. —
 И полази е Богом
 Путем путник млади,
 Младом, лаком погом
 По цветној ливади.
 Што је другом тешко,
 Лако је за њега,
 Срце му е' витешко
 Не плаши ничега.
 По брегови туђи
 Ко жерав се снја,
 Иде певајући
 А зној га пробија.
 Са јуначким скоком
 Све беде обара,

Пред његовим оком
Све се у рај ствара. —

Много је обич'о
Света преголема,
И дома би ни'о
Али дом нема. —

Мира мени треба,
Снага ми је пала,
А зарадит' хлеба
Рука ј' малаксала.

Ах! баш нигде стапка,
Нигде за менека!
Старост ме пејака,
Старост мене чека!

И са тугом вељом
Ала шта онета,
По не с оном жељом
Упознати света.

Упозна га доста,
Не треба му више,
Све му већ пакости
О груди разбише.

Врѣне њему косе
Посташе сребрне —

Добре ноге носе
— Да у гроб носрне —

Збогом свете бели!

Ја стазу избира,
Душа даље жели
Тело нште мира

И све на оназу
Даље путник ходи,
Радо савди стазу,
Која гробу води.

1855.

СВЕ ЈЕ ПРОШЛО...

Све је прошло, што ми се мило,
Мојих дана приспело је вече;
Чини ми се, у сну ми се снло, —
Сан је био — ал' и сан протече! —

Имах мому, која ме водела —
И данас ми за њом срце вене; —
Душа би ми оставила тела,
Те девојке кад се опомене!

Већ сам с њоме стај'о пред олтаром,
 Да постигнем, што ми срце жуди,
 С пламом срца, са љубавним жаром —
 Ал' смрт њена од сна ме пробуди.

Мислио сам сред мачева љути,
 Где јунаци своме гнесу годе,
 Болном срцу мрку крв просути,
 На бојишту србинске слободе.

Ал' сас оде, ко пролетни снеже,
 Крв не оста срца на бојишту,
 На њем змија к'о да отров леже,
 Прошлости га тако ране тингу! —

1856.

ШТО НЕ ПИЈЕШ...

Што не пијеш вино,
 К'о што си га пио?
 До сад сам га пио,
 Сад сам оставио.

Што си тужно тако
 Забринуто сео?

Јер сам све до јако
Бно превесео. —

Што не играш коло,
Оно ериско лако?
Јер сам ти обол'о,
Врло, врло јако!

Што ти ј' чело младо
У боре сабрато, ...?
Синоћ ми је злато
— Гробници предато ...!

1856 г.

МОЈИ БОЛОВИ.

За што, Боже, срцу моме,
Ти намени терет љути?
За што срцу уморном
Не даш једном оданути ...?

Ах! ил' горке сузе моје
Са земљице ове прле
Више сунца трону твоме
Нису можда још допрле ...?

Кад весело други пева,
Ја пул туге јаде јадам:
Када мирно други снева,
Ја на гробљу гробу падам. —

Кад се драги с драгом грати
Кроз сузе се пита грозне:
Где су твоји? . . . Сви погину!
О судбине немилосне!

Ја имадох мајку своју,
Која ме је миловала;
Ја имадох љубу своју,
Па се с мајком гробу дала. —

Ах! сви што ме оставише,
Није терет то мој прави:
Ја осећам боле више,
Што ме живот не остави. —

1856.

ГДЕ ЈА...

Где ја шећер сијем,
Ту отров израсти;
Где ја неват' мијем,
Ту љу у плач пасти.

Где на друга бројим,
 Ту крвника имам :
 Где ја лавор својим,
 Трнов венац примам . . .

— Свори свећа крају,
 Данак црној поћи —
 Ал' крај моме вају
 Никад неће доћи.

1856 г.

ИЗ ДЕЛА ОНИЦЕ.

I

Још не свршен — у свој боли
 Под теретом крста клечи :
 Овде стоји син човечи
 Без помоћи у невољи. —

На груди му рана љута —
 Место круне нега кити
 Један венац трновити —
 Благодарност свих чинута. —

II

Тамо онет једно лице
Губи скоро црте благе
На зидини грдне влаге —
Моје лене девојчице.

Где како се још осмева,
Блага, кротка, добре н'рави
Мож' мислити у нарави
Какова је лена дева

То бога ми дочет' нећу!
Нит' бих мог'о кад бих хтео —
Кад бих мог'о не бих смео
Овај цветак у пролећу —

Овај осмех лица бела,
Лаки покрет витог створа, .
Заслужује за мајстора
И великог Рафајела. —

III

Гледај тамо Косовкиње,
Рањенике Србе пита,
— Где је глава поносите
Да л' у војзи живот тина?

На јунаке све премеће
Рујним вином те измива;

Не би л' драгог нашла жива....
 Ал' Милоша паћи неће. —

— Ту бих мор'о довршити
 На девојци јошт хаљину,
 После маглу и даљину,
 С маглом крвицу многу скрити.

Ја не радо сузе трошим —
 А када бих све измал'о,
 Србину би тешко пало
 И плако би за Милошим'. —

IV

Там' јединца у матере
 Непомичне леже кости —
 За њим мајка у жалости
 Косе чуна — рухо дере. —

— Што скорије ја да гледам —
 Мајка жури — да не косни —
 Лик јединца — лик жалосни —
 Лик Милана да јој предам. —

— Ах свршићу и то лице
 Ал' ти тужна мајко јадна.
 Нећеш nigде и никада
 Сбрисат' сузе жалоснице —

О С М Е Х.

Волим слушат' морскијех таласа
 Страховиту смртоносну јесу
 И пожева крвожедну секу,
 И лајање неспошљивих паса;

Волим чути грома лелек пусти,
 И урлање лавова свирено:
 Него осмех умерени лено
 С човечијих танких слушат усти.

Море дави, страшно лав уједа,
 Сабља сече, грмећ' гром обара, —
 Аа' толико покора не ствара,
 Као осмех човечијег једа.

1856.

С Т А З Е.

Две преда мном стазе стоје —
 Једна с цвећем, друга с трњем;
 Гвоздене су ноге моје,
 Идем трњу да се врнем...

Ја уступај цвећа стазе,
Којима је нога мека;
Нек по цвећу жене газе,
А трије је за човека! —

1856 г.

Г Л Е К Р А С О Т Е.

Гле красоте, гле дивоте!
Ветар преста, мирно, тно;
Дан данашњи срце м' оте,
Чисто бих га пољубио. —

Ни врућине, зиме није,
Тек најлепше, ладовина:
У ладу се слатко — пије
Дај девојко — дај ми вина!

1856 г.

М О М А.

Кад би мома звезда била:
— Никад не би душа моја
Бела данка зажелела. —

1856 г.

ЗА ШТО МЕ

За што ме не љубиш
 Мог живота рају?
 Без љубави часи
 Што да пропадају?

За што поћи чарне
 У самоћи стојиш?
 Што груди немарне
 Са студеноу гојиш?

Потамнеће лице
 И те очи црне —
 Оладнеће срце
 Кад зима нагрне. —

Све твоје лепоте,
 Миљне и сласти,
 Све што срце хоће
 Достаће пронасти. —

Па за то не губи
 Твог пролећа дане:
 Већ ме грати љуби
 Док нас не сарапе.

ГОСПОЋИЦИ Л...

Мудраци су приносили дара,
 Смирну, злато, цару јудејскоме:
 И ја дарак цару носим своме,
 Ево прими! — несму из недара.

Код тебе се мени рај отвара
 Ти си једна драга срцу моме: —
 На нек судба громке прека гроне,
 Нека облак моје небо шара. —

Ти с' осменеш -- мени сунце сине,
 Ти прозбориш — свете су истине,
 Ти где стојиш — Бог је са висине! —

Па на што ми страх срцу да својим,
 За што да се преке згоде бојим,
 Кад спрам тебе — поред Бога стојим?

1856.

М И Л А.

„Вина, Мило!“ орло се,
 Док је Мила овде била.

Сад се Мила изгубила;
 Туђе руке вино носе,
 Ана точи, Ана служи,
 Ал' за Милом срце тужи.

Нема нама Миле више!
 Оно мало веселости,
 Што имаше добри гости,
 То код Миле оставише.
 Ана точи, Ана служи,
 Ал' за Милом срце тужи.

Из Миланих руку мали,
 — Ма се раст'о бела свега —
 Место чаше од бермета
 Отрова би прогутали. —
 Ана точи, Ана служи
 Ал' за Милом срце тужи.

Ко да игра, ко да пева,
 Ко да жедни, ко да пије,
 Ко ли бригу да разбије . . . ?
 Неста Миле, неста љева!
 Ана точи, Ана служи,
 Ал' за Милом срце тужи!

АЛ' МИ САДА...

Ал' ми сада тешко пада,
Што ја немам ко некада
На пренма златне токе,
Крчмарице црнооке,
И на дому гојне воке. —

Волове сам прод'о лане
И са њима нашу млогу.
Крчмарици леној Јани
Токе дадох у залогу

Ал' још теже мени пада,
Што ја немам ко некада
Младо срце, моћне руке;
Отиш'о бих у хајдуке: —
Стекао бих златне токе,
Крчмарице црнооке,
И на дому гојне воке. —

1856.

Ј О Ш

Један дим још, једну чашу,
Једна песма, једна сека! . . .

Поода збогом, тамбурашу !
Збогом, крчмо за на века !

1856 г.

У ОЧИ НОВЕ ГОДИНЕ

Од када Србни на лета назн —
Четир' стотине ногама газн :
И сво онет ново се јави
Да новом бољом срце кржави !
Спора времена брзо летеше,
Срб што је био то није више ;
Други по телу, други по души,
Лагано време . . . ал' брзо руши !..
— Где су нам сада понос-јунаци ?
Сви скупа вену у једној раци !
Где нам је срце, дух ратоборан ?
Смирено време „слуга покоран ! „
О грешна гласа, проклете душе !
Којим се Марка унуци служе . . .

1856

СТАРО ДОБА

Ој! да ми је ножа пламеногa кона,
 Да прожежем мајку паклених синова
 — Што црвиће рађа, орловиће дави —
 У утроби земље да се закрвави! . . .
 Ој времена мајко! страховита жено!
 Та где ти је старо време разнесено?
 Зар нам један часак не мореш изнети?
 А сво ти за њег' један живот клети!
 Покажи ми само оно доба старо. --
 За час бих се јунак у њему одмар'о
 К'о што ми се деди одмараху седи. . . .

Разастрга стоји нули — рисовица,
 Њима робље служи најбољегa вина;
 Г'еђаху се редом нунани кондирн,
 Док из ока живи огањ не провири,
 А на срце нешто — старог доба — пале . . .
 Пуцају панцира жице усијане,
 Намрди се чело — помрачено небо,
 Под мрким се небом тресак усколеб'о.
 У оку су гњева страховите дуче —
 Јонте који часак. . . гром ће да захуче! . . .
 Ено златан кондир по праху се ваља,
 А десна се маша. . . бриткијех сабаља.

Већ до неба горе прах и јака руши,
 Побегло је сунце да се не угуши!...
 — Оно ј' време било! оно војска врла!
 Хај! проклета мајка, што их је сатрла!
 — Ено напред скаче детић — соко сини!
 Цео око виче: да га Бог поживи!...
 Први пут у веку на борбу излеће
 Ма к'о стапац камен посрнути неће!
 Једва млађан чека онај часак клети,
 Када ће се борба крвава зачети;
 Гојен њого напред стреловито жури,
 А са њега зној и бела пена цури....
 Јунаку се чини, да је љнлан пена;
 А јуначка крвца — ружица румена;
 На је рад са њоме накитит' се чисто.
 Не би ли у војсци још и већма блист'о!

К'о да гледам редом срцем и погледом:
 Комади по земљи скр'аних мачева,
 Скупочено рухо — крвца их одева...
 Тамо мртвог коња грли мека трава,
 А на њему месо још се занграва;
 Онде витез славан куне дане клете,
 Кад на борби слабо обори га дете,
 Диг'о би се с' нова ал' не може више —
 На његово место млад се детић диже...

Силна му се војска и чуди и дивн —
 Цео око виче : да га Бог поживи ! . .
 Већ се дома враћа победитељ млади,
 Зелен шимшир њему бело чело хлади ;
 Већ, о силан Боже ! да велих милина !
 Мајереџија мајка грли свога сина ! . .
 — Ал' збогом, витези, соколови моји !
 Преда мноме са свим друго време стоји . . .

1857 г.

В Е Ч Е

Као златне токе крвљу поканане,
 Доле пада сунце за гору за гране.
 И све немо ћути, не миче се ништа,
 Та најбољи витез паде са бојништа !
 У срцу се живот застрашеном таји,
 Само ветар уји . . . то су уздицаји . . .
 А славуји тихо уз песмицу жале
 Не би ли им ладне стене заплакале.
 Немо поток бежи — ко зна куда тежи ?
 Можда гробу своме — мору лађаноме !
 Све у мртвом сану мрка поноћ нађе,

Све је изумрло — сад месец изађе ! . . .
 Смртно бледа лица горе небу лети
 Погињули витез ено се посвети ! . .

1857.

НА НОЋИШТУ

Студена ме киша шиба
 Већ вас цели дан ;
 Ој прими ме крчмарице
 У твој лени стап !

Саву, Млаву и Мораву
 Пролазећи ја,
 Тебе сам се зажеleo
 И лакога сна.

Наточи ми чашу вина
 Из подрума свог,
 Пољуби ме, загрли ме,
 Помог'о ти Бог !

1857 . .

ПУТ У ГОРЊАК.

Од Великог Села до самога Ждрела
 Како да ј' вила неки љиљим разастрла
 Од зелене траве и свакаке шаре,
 Да себи домами уморне бећаре;
 На доклен ти вила лаког санка бира,
 Лађан поток слабе ноге ти цешира,
 Ветрови ти тихи лени мирне дају,
 Заслађене ране горком уздицају . . .
 Са далеког пута уморан сам сео,
 Не би л' санка наш'о, сетан невесео;
 Повио се цвеће, полегла је трава,
 Али лене санак давно избегава!
 Сила се је мисли врзла по памети; —
 Много ли сам страд'о кад се срце сети:
 Никад добро јутро! Никад добро вече!
 Мени поћца лако никад не протече. . . .
 У мислима тако уздан'о сам јако,
 А сузе су текле низ образ полако;
 Од груди се мојих вечан огањ створи,
 Да у њима душа пре рока изгори!
 По големом свету млађан се потуцам —
 Што громовник писам да на судбу пуцам? . . .
 Све што ми је било подраго и драго,

Остављат' сам мор'о равно подједнако!
 Па где сад почивам. . . о да дивна места!
 Ленша никад није с урессом невеста!
 Извезено цвећем, окићено горам' —
 Ја и ово место оставити морам

— Ено већ се крију сјајног сунца зраци,
 Ка западу златни путују облаци:
 Торбицу сам свез'о, онакак притег'о,
 И ја бих са сунцем некуд даље бег'о:
 Али једно срце, друго судба жели:
 Ја по судби морам што она придели.
 Видни оно стење што се небу пење —
 То је воља судбе горко придељење! . . .

К'о болавог нада небу подигнута
 Подиже се гора од камена љута,
 Вону диже главу а коленом клеца,
 Каменито срце Млава јој просеца:
 Зајазит' се не да, мумла, јечи, стење,
 И у муци тешкој прождире камење;
 На њу грешну сунце никада не сија,
 Само гром је мразну са уком пробија,
 Пламенита муња опали јој лица,
 Да већма потавни срамна проклетница!
 У нечистом недру вечну клетву скрива,
 За то гдегде грми, и немо почива,

Благослов је прокл'о — српски царе Лазо —
 Како би јој и Бог милости указ'о?
 — Поред ње ме бујне тврда стаза води,
 Али куда, куда? куд сам ор'о оди;
 Повише облака, и од неба више,
 Јер у место неба пуст се камен диже
 Не чује се тица, баш никака гласа,
 До вечите уке безбожних таласа
 Не знам даље стазе, ни знам даље пута,
 У 'вакој се гори најлакше залута;
 Ослабеле ноге даље не можеду,
 А и куд' ћу даље, . . . даљу тражит' беду?

Изнемогао тело сурвало се доле
 Поред неке пусте развалине голе.
 Тврдиња је била некад ово стара,
 Чувала је верно свога господара,
 А данаске шта је развалина ова? . . .,
 Постала је гнездо сурџех орлова! . . .
 Слушала је негда бојних труба звуке,
 Шта данаске слуша? . . међеде и вуке!
 Силена је војска овде становала —
 На место је војске маховина пала!
 Под маховом леже старе славе знаци,
 Оружје светло, коњи и јунаци . . .
 Све ту мирно лежи, под стеном страхаге,

Из прашице пшине гуштери се коте . . .
 — На њој данас седим и даљину гледим,
 Ваљда гдегод ближе мираи кров се диже,
 Или добар настир стаду следи белом
 Ал' ништа не беше у околу целом !
 Као да је камен у лутини пук'о
 И у пукот своју све живо повук'о ? . . .

Ал' шта се забеле у горескоме мраку ?
 То је бела кула на цркви *Горњак* !
 Раширила крила лабудова бела,
 Белоћу је снега на себе узела ;
 Крст се на њој блиста, сунцу одговара,
 И по ладној стени златне пруге шара.
 Једно се је звоно с беле куле чуло,
 У моме је срцу три пут одјекинуло ;
 Занојаше тихо калуђери свети —
 Можете л' ме ноге бар донде понети ?
 Ено ми дворипшта, ено дворских врата,
 Примиче ме у двор страна непозната
 Одмор ће ми дати, то ми само треба :
 А благослов на нас Бог шаље са неба ! . . .

1857.

(*Горњак* је манастир, задужбина цара Лазара, лежи у дивљем пределу поред Млаве, на граници између омољског и млавског среза у пожаревачком округу. — *Велико Село* и *Ждрело* места су у истом округу. —

НОЋ У ГОРЊАКУ.

Као бедем тврди црна ноноћ стоји,
 Преко кога прећи нусп се живот боји.
 Побожна обитељ светог манастира
 Грешноме је телу давно нашла мира.
 Опемеше стене што неме бејашу,
 Умукнуше звери у дивнјем страху —
 Не миче се листак, шума не шумори,
 Мрка ноноћ прети мркој пустој гори;
 На и Млава пуста уздише потмуло,
 Да се не би њено уздицање чуло.
 Сама у свом страху природа се грозил.
 Страхоните тајне нема ноноћ носи...
 Уздрма се кула, звоно се занија —
 У цркви се чује молитвица тија.
 Ужегу се саме погашене свеће —
 Кроз немо дворините неки дух пролеће.

Млава је река, која изнад Жагубице у окр. пожаревачком извире и код Костоца у Дунав утиче. Прича се, да с цар Лазар хтео преко ње разговарати се са некаким свецем? ригоријем, који је близу Горњака у гори постио, па, како је Млава онуда текла са великом хуком, да нису могли речи један другом разумети, то је светитељи прокупу и оно се место данас зове *Тишина*, јер одонда увек ћути тамо Млава).

На челу се бледом, где је круна сјала,
 Светитељска светлост дивно заблистала ...
 Тихим одом прође кроз дворану стару,
 Поклони се три пут светоме олтару —
 На ишчезне онет у поноћном мраку...
 Тако царс Лазо доходи Ђорђаку.

1857

Ш Т А Ћ Е

Шта ће у лепом врту
 Увео, бачен цвет ?
 На свету никог немам —
 Треба ли мене свет ?...

Иш'о сам даље, даље,
 Љубави тражећ' лад.
 Да у том ладу умрем
 Чезнећи странац млад.

Многа ми лена мома
 Дарова поглед свој;
 Ал' једна што бејаше —
 О Боже, Боже мој !...

Први је поглед ост'о
 У срцу урезан,
 Млађаних мојих лета
 Ово је био сан.

О њој сам само снев'о,
 Она ми беше све!
 Нека ме она воли
 А свијет презире.

Свет ми је она била,
 Ја небо, сунце њој, —
 Ал' прека судба хтеде —
 О Боже, Боже мој! . .

У ову гору заћох,
 У страни завичај,
 Не гледам њена лица,
 Њенога ока сјај.

Само се сећам раја
 Младог живота свог,
 Сваког пољупца, гласа,
 Погледа њезиног.

Па тихо тужим, венем
 И купем живот свој

У овој пустој гори;
О Боже, Боже мој!!!

1857

ГРЕШНИК.

О тежак грешниче,
И ти се падаш зар?
Из твојих дела ниче
Растрвљен пакла жар!

Вихар, олује шире
Дрмају жара дом, —
Горљиви кревет шире
Путнику пакленом.

Душа срце и уди
Гореће грешнијем;
Пуцаће болом груди!
Ал' ти ћеш остат нем!...

Нећеш с грешних усана
Просинат' речи јед!
К'о после тешког сана
Стојаћеш мртав, блед!...

Ах! у тој мучној тами
 Трајањем греха век!
 На шта ти лицу мами
 Осмех блаженства мек?...

„Опет ме једно теши,
 „— И сад сам грешит' рад --
 „Нешто да Мила згреши,
 „С њоме да горим млад!“

1857.

КОСОВО.

Где преста закон, нестаде греха,
 Не чујеш плача, не чујеш смеха,
 У пуну земљу, у стене голе
 Срце ме зове....

— Камен до кама, стена до стене
 Небу се дижу крвљу појене,
 Раствори над њим' гордо се шире,
 Громовете, муње међ собом мире;
 Тамо развале — раке кржаве
 Негдашње снаге, негдашње славе!

Многих јунака ту кости леже,
Из њих се после ор'о излеже,
И с овог света горе одлета,
Да јаде наше небу докаже.

Под-а-миом поље од крви наше,
На њему паде све што бејаше !
Ту царе Лазо, ту сунце зађе,
Ту девет миле изгину браће,
Ту с' дружбом давно Обилић спава —
Косово равно ! . . . Рано кршава !

Ту наше нема за мирна стада,
Где кости леже многих пљада,
Нит' са њих тече изворна вода,
Крв где је текла целог народа;
Песмицу славуј не пева мали,
Где бесан ајдук џевердар пали;
Тек ветар уји . . . а ти гаврани
У напред гракћу о својој храни

Севају муње, громови уче.
Посред олује ја јунак стојим
Нити се муње ни грома бојим,
Та мене срце на страшно вуче !
Виша су дела мојих очева,
Нег' да уз гусле унуче пева

Глас грозе, страха, грома олује
 Уз песму треба громко да ује,
 Да чује свете, чују нељуди
 Громовну песму србнњских груди!..
 А кад ми старост косе почуна,
 Дркћућа нога већ гробу пође,
 Нека ми човек гроба мимође —
 Глас човека нек вихар заступа.

1857.

Д Р У Г .

Поноћ црна сузе роши,
 Далеко је дан —
 У овако глуво доба
 Шта ми руши сан?

Необично потек ујн,
 Необичан час,
 Покајница, спротица
 Носи тужан глас.

За ким туже јадне кћери,
 Које овај плач?...

Хеј! у гори лежи синак,
С њиме крвав мач!

Заједно су друговали,
К'о са братом брат,
Раздвојит' их није мог'о
Ни крвави рат.

— За њим цвиле меке жене —
А шта чини друг?
Питај поноћ и звезде
И зелени луг!

У руци му сабља сена,
А у оку гром —
Освета се крвна спрема
Другу миленом : ...

1858

НАТНАД.

Када и кад тешко ми је,
Тако боле груди,
Да ми срце једва бије
Живот да разбуди?

Све милине, већ које су,
Што их људи желе,
У том часу таке несу,
Мене да веселе.

Сама љубав најсплија —
Што ка' сунце сија,
Мени тиња — та највећа —
К'о обична свећа.

А што више вина пијем,
То величам јаде:
Скочим каткад да разбијем
Чашу у комаде...

— Тако ми се тужит' стане,
Срце ми се пори —
А каткада пламом пламе,
К'о жив огањ гори.

У том часу љутој муци
Желео бих здраво,
У крвавој с пожем руци,
Бојниште крваво! . . .

МОЈА МИЛНА.

Често пламом плаве лице,
 Зажаре се јагодице,
 Као да ме муче, бију,
 Румен дођем до очију. —

— С отим жаром у образи,
 Да ме нешто Милка снази! —
 За цело би помислила,
 Да се љубав у крв слила.

Заљубљена, умилата,
 Пала би ми око врата;
 Осек'о бих срце њено,
 Како игра раздражено.

А око ме чарно гледа,
 А беле ме руке грле.
 Успице су слатког меда,
 На мојима изумрле. —

— Ој девојко! ој анђеле!
 Одви твоје руке беле —
 Мека рука тврдо стеже —
 Пољупци ме сагореше. —

Пламти лице — срце гори —
 Тебе љубав жарка мори —.

Али мене раскидане
Младог срца старе ране!...

— Ах! клонуше руке беле.
Стишаше се груди бајне,
Медна уста ништ' не веле —
Али зборе сузе сјајне!...

1858.

ПУСТА ЈЕ...

Пуста је гора, кроз коју одим,
Мала је дружба што собом водим:
У срцу горка туга и вада —
Једна се диже, а друга пада.
О срце моје, болано чедо!
Цели сам свијет из тебе глед'о:
Банта је ово пунана цвећем,
Створена за то да по њој шетем;
Гиздаве моме — ружице беле,
Што само мене љубити желе;
Ја јунак вес'о, весело лако,
С' једнога цвета другом сам екак'о.
Таки сам био, тако сам мино,

И, о, у срцу срећан сам био !
 — Ал' једна искра у плам се турн.
 Пунају башту мени разурн :
 Пусте ме жеље морити сташе —
 Од онда свет ми терет бејаше.
 Све пусто, цемо беше за мене,
 Увеле руже и потрвене.
 Најлепше моме и најмилије,
 У којим' небо све своје крије.
 Пред'о сам жару врсију моју,
 Где само неп'о спомена стоји.
 Даље сам пош'о, даље по свету,
 Ал' руже за ме нигде не цвету,
 Земља је пуста, свуд са свих страна
 Ја сува грана сред пустиг стана.

1858

ПОСЛЕ СМРТИ.

Ножеви кад ми срце поделе,
 Над гробом звекне крвави мач,
 Слатке девојке, ружице беле!
 Нећу да чујем ваш горки плач.

Немојте рећи : овде почива
 Љубави наше увели струк !
 Не кун'те земљу, није вам крива —
 Стишајте јада ласкави звук.

Немојте трошит' руже убаве
 Китећи њима мој вечит дом.
 Реците само : доста је славе —
 Веран је био народу свом.

1858

ТИ СИ БИЛА...

Ти си била . . . тебе сам љубио !
 Тебе неста . . . срце ми се нара . . .
 Та сам себи несам више мио !
 Живот ми се у клетву претвара,
 Тебе нема — срце ми се нара.

Несам знао љубави ни зрака —
 Ал' Бог рече да зора заруди:
 Светлост сипу из црног облака,
 „Злато моје — промуцаше груди —
 Сунце јарко ти ми љубав буди!

Пољуби ме, сунце! загрли ме!''
 — А сунце ме моје загрлило,
 И ја сам се загрлило с њиме,
 'Ту изданут' ал' би слатко било!
 А сунце се око мене свило.

Не изданут' — тешко ј' издануће!
 Млађан живот — ох та слатак ми је!
 За њим' чезне срце уздишуће,
 А без тебе живота ми није,
 Љуби злато доклеи срце бије! . .

Тавним гробом вечна попоћ влада,
 У њему је студено и немо! . . .
 Сипи сунце! . . . још си цвет и млада.
 Живи сунце! да се милујемо —
 У гробу је студено и немо.

1858.

С У Н Ц Е.

Једно сунце на западу седа,
 Друго сунце на прозори беше;
 На се сунце у сунцу огледа,
 А оба се на менека смеше —

Ал' мени је само једно сјајло,
 Једно ми је срце разиграло.
 — Југ је тамап забуло главу,
 Сунце паде на зелену траву
 Близу мене испод вите јеле,
 Око м' врата свила руке беле,
 Грлила ме мила, љубила ме
 Од вечери па до зоре саме...
 — Ал' сад сунце не може ми доћи
 Изгуби се у немилој ноћи,
 Па се дуго у тој ноћи бави --
 У вечности да ми се појави . . .

1858.

 Ј А!

Рођен сам Србини —
 Србини сам ја,
 За Српство живим —
 За српство, да !

Па нека дође
 Да гинем ја,
 За Српство Србини
 Гинуће да !

— При зори често
Помислим ја ;
Али шта ? . . нешто
Да зора зна ! . . .

У крв би сјала
Крвава сва —
Знамење ново
Сјајнога дна . . .

Глед'о бих жељан
Душмана ја,
Где стрепи, дркће
Од сриског стра.

— А после опет
Зажелим ја —
Да сам громовник,
Громовник, да !

Тамом бих небо
Обуко ја,
Стресла би с земља
Вихором сва ;

Душман би плак'о,
Плак'о би, да!
Хај само да сам
Громовник ја . . .

Кад поноћ дође
И заспим ја --
Љубав ме диже
Из милог сна:

„Љубави даље ! „
Велим јој ја,
За љубав срце
Нећу да зна.

Једину љубав
Познајем ја :
Србин, слобода
Светиња та.

Њојзи се купем
Верношћу ја:
„Верност до гроба,
До гроба да ! . . „

1858

БОЖЈИ ДАР .

Та зар се један над'о од људи,
Једног је клетва стизала зар ! . . .

Многе су терет носиле груди,
Клетва је, срце, божји дар

Не очајавај, стрпљиво само,
Суђењу своме ступај у коб!
Будућности! ми је не гледамо,
Можда спасења доноси... гроб.

Виш како поток раскидан жури,
Кроз ладну гору, камен и дол;
Смеје се грому, пркоси бури,
На гором мирно проноси бол.

Често над њиме орлови сами
Окрећу тихо лагани лет,
Па тамо горе у вишињој тами
Презиру давно презрени — свет...

Не очајавај, стрпљиво само,
Суђењу своме ступај у коб;
Та ја и ти — ми једно знамо,
Да нам спасења доноси... гроб...

1869

КОГА ДА ЉУБИМ:...

Кога да љубим и шта да волим?
С несреће своје мрзим се сам,

Мрзим на људе, мрзим . . . о, Боже !
 Ја само мрзост у срцу знам !
 А тебе нема — о душо моја !
 Онаку сјајну узе те Бог —
 Да ништа немам лено и мило
 У вечној мржњи живота свог !

1860

ЈА САМ СЕНА . . .

Ја сам стена,
 О коју се злоба мори,
 Светска чуда и покори.
 Многи тежак облак, јека,
 Крии громова, огањ, клетва
 И сто чуда неба земље,
 Разбило се о менека
 Усамљена
 На средини морске пене
 Ценам муње и громове ;
 А таласе рикајуће
 Са рапавим каом груди
 У капице ситне мрвим.
 У поћима смрти страшне

На раме ми тице слећу
 И злослутих гракћу гласом :
 Пакост, злобу и несрећу —
 Што злокобних
 Двајест осам стојим лета,
 Презирући, смејући се
 Пакостима безбожника, —
 Хладна, нема,
 За радости и за злости,
 Неномична, неосетна,
 У којојзи отров-срце,
 Уморена љута змија,
 На узглавку — вечном мраку —
 На камену од увреда,
 Размрскана ћути, спава . . .
 Ја сам стена . . . ал' крвава ! . . .
 Испарана гневом, једом,
 Заљуљана муком, бедом ! . . .
 Смрт ми грозна, немилосна
 Са песницом коштуњавом,
 Злокобницом ока свога,
 Умирућа часом прети . . .
 Чекај селе !
 Још не желим ја умрети !
 Док се земља не затресе,
 Бурно море не зајоше,

Не поцрни сјај звездани,
 И месеца светлост бледа
 Не завије у облаку
 Божје правде и истине,
 Сјајне зоре и вечери
 Зрак црвени не протурн
 У кржаве љуте змије,
 Којима ће дух вечити
 По јауку, болу, иници
 Несрећнога шибат' света —
 Донде — донде!
 Увређено срце моје,
 У вечитом болу гневу,
 Смеха се је зажелело. —
 -- Ха ! ил' можда неће доћи
 Страшног суда глас ужасни ?
 Можда никад неће моћи
 Горкој муци и јауку
 Насмејат' се срце моје ? . . .
 Иди ! . . . иди ! , . .
 Не дирај ме мразном руком !
 Да преживим вечност тужну
 На врлетном моме вису,
 Где ме чуда и отрови
 Злобног света узвишение —
 Ал' одклев ћу сам, по вољи,

Стајат' . . . настн . . . или вечно
 Зла и подлог презирати
 Ледним оком горског лава . . .
 Ја сам стена, ал' крвава ! . . .

1860.

ЋУТИТЕ ЋУТИТЕ! . . .

Ћутите, ћутите ! . . . с пером у руци
 Стек'о сам себи у роду глас :
 С крвавом сабљом на бојној муци
 Бољи сам био — бољи од вас !

Да сте ме вид'ли — то да сте само !
 Ал' онде, знајте, не беше роб !
 Убојне сабље кад потрзамо :
 Победа ! јуриш ! ил' боље гроб !

Звук трубе ујн, нољана јечи,
 Грми и пуца огањ и прах ;
 Ћутећи стојиш, падаш без речи,
 Гинеш за народ, без стра.

Пламен и дим горе нам лице,
 Мрки к'о вуци дођемо сви —

Али где бисте ви кукавице ?
Пудљивци худи ! лажљиви несп ! . . .

1860.

НЕБО МОЈЕ . . .

Небо моје ! сунце моје !
Загрли ме, пољуби ме !
Жељан сам ти пуста раја :
Загрљаја, уздицаја ;
Загрли ме рају мој !
Туде беле руке склопи,
Тако ! чекај ! љуби ! љуби !
Док се терет не изгуби,
А срце се не растони —
Не изгори живот мој !

1860.

ПИЈЕМ . .

Пијем, пијем . . ал' у пићу
Још се никад не осмецу —

Као да је рујним вином
Бог полио ладну стену !

Посрне л' ми кад кад нога,
Дружина се луда смије —
Ал' се брзо смеха трза,
К'о од једа луте смије . . .

А ја пијем, јоште пијем —
У том ми се срце нара —
Кутећи се само играм
Љутим врхом од анцара . . .

1861

С БОГОМ!..

С Богом горо и дубраво.
Тврди кланци мрко стење !
Само једно утешење
Уцвељене душе моје.

Ох, тамо се јоште пружа
У равноме недогледу
Низ рапавих, чариних гора
У суморном своме реду.

Онде Ртањ ледом својим
Пламените муње нара ;
А Малиник грозним смехом
Громовима одговара.

Из даљине учи пена,
Са бисером ладних груди
Мрко стење прскајући ;
Риком лава, или звуком
Ратоборне трубе Тимок
У шарено равно пада.

А кад поглед с Гамзиграда
У равницу цему прце,
Чини му се змија бледа
Од суморног стења преда.

Туде путник вреле капи
Са бледога чела таре,
И у сенци прошлих дана
Заборавља грозу јаву.

А коме је свет неправдом,
Ледом, злбом и отровом
Очајано срце врећ'о —
Тај у тами мрког стења
Срцу тражи утешења.

Глас умире на уснама !
 Само мрачне мисли блуде
 По пустињским планинама,
 Јед и отров скупљајући
 Са дна душе увређене ;
 На кад гневом лава грмне :
 „Харам млеко материно ! „

— Харам ! харам ! — стократно му
 Пусто стење одговара.

Или чело уснјано
 О суморну стену лупа,
 Плаче, куне — ил' већ проклет
 Из недара живот чуна.

С Богом, с Богом, стара славо !
 Мрачна горо и дубраво,
 Горки дани очајања —
 Ја се надам ! . . . С Богом ! С Богом !

1861

ОСИЛИ СЕ...

Осили се тигар љута звери,
 С краја на крај света претрчава,

Кораком га крвавијем мери,
Границе му огњем означава.

У пурпур се челик обукао,
На њему се ситна зрна сију:
Црвен пурпур у крви је ткао,
Ситан бисер ара из очију.

Цвили, ништи, малена пејачи,
Крв косовска тече са пожева;
На мохачком ломиду се мачи,
Већ на Бечу живи огањ сева...

Сад још Гора Црна му остаје,
Њу да крвљу ђаурском ишара —
Силног цара крвав прест'о да је,
Оклен грешну земљу да покара.

Синцир носи робље да окива,
Бритку палу да главе осеца;
Још о робљу црногорском сива,
А о стени слаба нога клеца.

Па где хтеде престола да стече,
Ту се силан на колени гледи;
А где хтеде сабљом да посече,
Свога срца кап потоњу цеди.

А на стени кршевите горе
Орловићи размахују крила,

О крвавим вековима зборе,
Ко је силац, не зна шта је сила!...

1861.

Љ У Б А В...

1

Љубим те, љубим, душо —
Љубим те рају мој!
А осим тебе никог,
До само народ свој.

Он ће са мечем доћи,
Кад куцне један час —
Отет' ће стару славу,
Добиће нови глас.

А ти ћеш, моје сунце —
Сво благо моје — сво!
Ти ћеш ми родит' сина,
Да чува благо то.

2.

Ако ми родиш сина,
Роди ми Милоша;

А буде а' мила ћерка,
Нек буде Милица.

Крваво иде време
Српске освете,
Требаће земља српска
Храбре Милоше.

Ал' био Милош, или
Лена Милица —
Само да српство љуби,
Љуби Србина . . .

3.

Кажи му, кажи, да је
Љубави наше цвет,
Да је у Српству ник'о,
Видео дан и свет.

Певај му српску песму,
Њоме га тишај ти,
Са њоме буди чедо
Бескрајње љубави.

Опомињи га душо,
Славних старина;
А свакад — свакад жарко
Да љуби Србина!

4.

Не треба њему земље
 Међа дедови —
 Са земљом нека суде
 Српски кнезови

А њему бојно коњје,
 Палаш убојан,
 У леву руку барјак,
 Бојан — тробојан.

П'онда му подај ата
 Мамна — номамна,
 На реци: сине! иди,
 Гони душмана!...

5.

На небу нема звезде
 Да сија као ти;
 На баш ни сунце нема
 Таке светлости.

А где је срца, срце!
 Да тако љубит' зна?
 А где је душе, душо!
 Леног анђела?

На нашој земљи нема,
 Ни небо нема тог —
 Та што је лено било,
 Мени је дао Бог.

9.

Често те у сну сивам,
 Моја љубави!
 Често те тако виђам,
 Цвете убави!

Па грлим небо млаво,
 Грлим, уздишем;
 А љубим сунце јарко
 Љубим, издишем.

Ал' ево зора свиће
 И ево прође сан,
 Ал' тебе нема, нема —
 Нема да сване дан!

7.

Па где си, где си душо,
 Где си анђеле?
 Зашто ми кријеш лице
 Ружу румену?

Та да је једно царство
 Да га прегазим,
 Па да на оном крају
 Сунце оназим ;

Ил' да је један Дунав
 Да га препливам,
 Па да на твојим грудма
 Небо уживам.

8.

Али те крије тавна,
 Пуста даљина —
 Далеко ми је Бават
 Црна аљина.

Па ко ће знати душо
 Да л' теби није зло ?
 Можда и тужиш тамо
 Моја дивото !

Ил' још и не знам, сунце,
 За твоје јаде све ? . . .
 Ал ти' да знадеш — да ми
 Срце умире.

9.

Ах, залуду ме дома
 Лено тешкише —
 У срцу ми је тешко,
 К'о да издише.

Чујем му туге неме
 Лагани тужан бој —
 За тобом плаче, душо
 За тобом, рају мој!

Ал' тебе нема -- нема
 Да га утешиш,
 Ил' да ми срце плачно
 Срцу пригралиш.

10.

И рекла си ми писат'
 Многе промене,
 На сваком белом листу
 Златне спомене.

Ал' ево — ево прође
 И овај прии дан,
 К'о једна тавна сенка
 К'о један горки сан;

А писма јоште нема —
 Нема, анђелу!
 Да росом живе душе,
 Ружу увелу.

11,

Ил' можда дркће рука —
 Да неси болна ти?
 Ох, само то да није,
 Моја љубави!

По души можда лебди
 Горак уздицај?
 А можда ми се ледом
 Умива душе рај?

Ох, ћути — ћути, срце!
 Не коби тако ти!
 Та Бог је, Бог и теби —
 Бог је милости!...

12.

И дошао је листак
 Књиге пребеле,
 И писала си мени,
 Мили анђеле!

А листак лебди, дише
 Као душица,
 А душа сија, трепти
 Као росица,

Ил' можда га је суза
 Горка капала?
 Ил' га је можда туга
 Твоја писала?

13

Јеси ли чула, душо,
 Да поноћ уздише,
 Кад јој на крици грудма
 Звезду ранише?

Јеси ли вид'ла, сунце,
 Где славуј умире,
 Када му вихор белу
 Ружу раздире

Онда ћеш знати, чедо,
 Вероват', рају моју!
 Како је срцу моме,
 Души рањеној! . .

14.

Жубор вода шљунком тече,
 Уји шумица,

А на небу звезда трепти,
Звезда давица.

Срце моје игра, бије,
Све се превија —
Чини ми се, моја душо,
Да је Србија!

А од оне звезде сјајне
Чиниш ми се ти,
Нак бих ни'о — нишао бих
Звезде љубити ! . . .

15.

Па баш да умрем, душо,
Да ме сахране,
Па баш и пен'о гроба
Да ми нестане —

Остаће љубав моја,
Веруј остати,
И док је света, века,
Да ће трајати!

Па ако т' срце љубав
Само верује,
Чућеш у немој ноћи
Како тугује. . . .

16.

У леном врту рошен
Цвет је изник'о,
На твојим грудма ношен
Свету с' привик'о

У љубави је нашој
Мирис извео,
При растанку је нашем
Пао — увео.

Па када умрем, душо,
Он ће остати,
Па ће на гробу можда
Опет цветати. . .

17.

Још никако гласа нема
Мени Србину,
Да ми јавља срећу моју,
Твоју судбину.

Да ми каже: драги брате,
Родно се сии!
Да ми каже: да је јунак
Да је Србљанин.

Да нацрта мушко чедо,
 Да опише сој --
 Да је Србин, да је јунак,
 Да је пород мој !

18.

Црне веђе, црне очи,
 А не чујеш плач;
 А када би заплакало,
 За шарен би мач --

Да се пиме игра чедо,
 Да се нашали,
 Ил' срчано од колевке
 Царче одвали.

Е тако је српско дете,
 Бре Турчине бре !
 С голим мачем у свет јури,
 С мачем умире...

КРОЗ ПОНОЋ...

Кроз поноћ нему и густо грање
 Види се звезда тихо трептање,
 Чује се срца силно куцање —
 О лакше само кроз густо грање !

Ту близу поток даљину пара,
 Ту се на цвећу цвеће одмара,
 Ту мене чека ашиковање —
 О лакше само кроз густо грање !

Пашћу, умрећу, душа ми горе,
 Растопиће ме до беле зоре,
 К'о груду снега врело сунчање —
 О лакше, лакше кроз густо грање!

1862.

ПОТОК ЖУБОРИ..

Поток жубори, шума шумори,
 А срце дркће ко вити класе,
 Хеј овим лугом шетајући се
 Арајство сваки беше ми час.

Заборавно сам терет и тугу,
 Мрзост, кајање живота свог —
 Сде ми сваки листак шаптане:
 Надај се, падај! добар је Бог!

А славуј пева, шева припева,
 Рајског певања најлепши пој —
 Јеси ли срећан? . . . питао сам се —
 Срећан сам, срећан! . . . О Боже мој!

1862.

 Р А Ј А.

I.

Ја видим бојно поље,
 Равницу пусту ту --
 Ја гледам браћу моју
 У боју рањену . . .

Душа ми гневом пламти,
 А крв ми кири сва,
 Са голим ножем јурим
 У боју вреву ја.

Громови грме, јече —
 Бритких сабаља лом;
 Ал' јунак не зна шта је
 Ни муња, ни ти гром.

Жерав ми с гриве стреса
 Бео и крвав зној,
 А ја за браћу дајем
 И крв и живот свој.

Шест сам их милих им'о,
 На сви су пали ту —
 На томе светом пољу,
 Светом бојишту.

На нек и седми пада
 У рани крвавој;
 Ах нека, нека, Боже!
 Пашћу за народ мој!

II.

Шта плива гором, долом,
 Те прља бели снег?
 Је л' суза оно, крв ли,
 Из срца печијег?

Узмућен поток јури,
 Цени се реком лед —

А вихар учи, тавних
Гонн облака ред.

Келава стоје брда,
Гологлав раст и бор.
Скрханог грања шуми
Немно разговор

Са чинских стреја капље
Лагано кап по кап --
Друмови пусти, путни
У куту лежи штап

Ал' за то не зна „раја“,
Тежак је јарам њој;
Свако је време мило,
Лено за крвав бој.

III

До врага с плачем --
Док има крви
Нек се пролева!
Не кукај, жено,
Мач нека сева!

О С Е Ћ А М.

Осећам мишцу снажну и јаку,
 У срцу крви, у крви бој —
 Па где је часак ? . . у томе часу
 Да пресе крвца за народ мој.

О гњили свете, трулежи срамна.
 Скапаћеш тако у миру том!
 Ил' ће те неба вихар разорит'
 Ил' божја гнева грмећи гром.

Ил' ће ти Марко -- кад једном дође —
 С топузом жића загатит' тек ? . . .
 Ил' падај мајко свега и људи,
 Ил' рађај људе и рађај век!

1862.

Ш Т О Н И С А М

Што писам онде био,
 Та само једну ноћ —
 Та ону прву, свету.
 Ах ону сјајну ноћ,

С мунаре када оне
 Умуче грешан пој —
 А дуга пушка крикну
 И заче крвав бој . . !

„Еште ђаур ! ђаур ! . . .“
 Иде ти ђаур, да !
 Па чу ли како грми,
 'Баурска освета ! . . .

Као да ланце стреса
 Векова дугих роб ;
 Па' ко да ланцем копа
 Тирану црни гроб . . .

1862.

ЦРНОГОРАЦ ЦРНОГОРКИ .

Раве моје љуто тините,
 Мила, дивна црногорко !
 Моје груди помоћ ништу
 Испаране на бојишту.

Помоћ, помоћ црногорко !
 Потираши ми пушке мале,

Руке су ми малаксале
Секућ' Турке, црногорко!

А кад паднем горски лаве,
Моја лена црногорко,
Тешке ране и краве
Нек замене турске главе!
Ох, свети ме, црногорко,
Не кукањем и са плачем,
Већ крвавим љутим мечем —
У бој, у бој, црногорко!

А на дому храни снике,
Моју наду црногорко,
Оне дивне мушке слике,
Оне храбре осветнике; —
Храни, негуј, црногорко,
И лепи наук казуј њима:
Светити се душманима, —
Моја верна црногорко!

1862.

ПАДАЈТЕ БРАЋО!...

Падајте, браћо! или'те у крви!
Остав'те села, нек гори плам!

Бацајте сами у огањ децу!
Стресите с себе ронство и срам!

Гините, браћо! јунаци! људи!
За пропаст вашу свет ће да зна...
Небо ће плакат' дуго и горко,
Јер неће бити Србина...

Ми несмо браћа, ми Срби несмо!
Или *ви* нисте Немањин сој?
Та да смо Срби, та да смо људи, —
Та да смо браћа — ох Боже мој!...

Та зар би тако с Авале плаве
Гледали ледно у огњен час?
Та зар би тако — ох браћо драга!
Та зар би тако презрели *нас*?...

Презрите браства покор и клетву,
Што небо даде, погаште *ви*!
Та није л' грешно, није ли грозно —
Крв деце ваше гледамо ми!...

А где је помоћ, ил' суза брацка?
Ил' „јуриш, роде, за брата свог?“...
У вељој беди, смрти и крви
Данас *нас* саме оставља Бог!...

Ал' онет грешан грешно сам пев'о
Рањено срце народа мог!

Та Србни књи — књи и чека —
 Ал' не да ђаво... ил' не да Бог!

1862.

НА КОЛЕНА!..

На колена!... Богу се молите,
 Да оглуви и човек и Бог!
 Несретници! та чуће вас Бог!

Ил' погас' те сунце, месец, звезде,
 У грехове замотајте дан!
 Та, за Бога, видеће вас дан!

Ил' вас Господ још и не зна!.. не зна?
 Онда ћу вас оптужити сам —
 Подлост вашу, неверство и срам.

1865.

НА ЛИП АРУ.

I. ВЕЧЕ

Јесте ли ми род, сирочићи мали ? !
 На' су и вас можда јадн отровали,
 Или вас је слабе прогонио свет —
 На дођосте само, да кад људе знамо,
 Да се и ми мало боље упознамо,
 У двоневу тужном невајући сет . . .

Ми смо мале,
 Ал' смо знале,
 Да нас неће
 Нико штети,
 Нико смети,
 Тако волети
 Као ти —
 — Тију љи !

Моје тине лене, једини другари,
 У новоме стану познаници стари,
 Срце вам је добро, несма вам је мед ;
 Али моје срце, али моје груди
 Леденом су злобом разбијали људи,
 На се место срца уватно лед.

С белом булом,
 Са зумбулом,

Шарен-рајем
 Рајским мајем,
 Цвећем, миром,
 Са лениром
 Летимо ти ми
 Срца топити —
 — Кију ли !

Моје тнице мале, јадни спротани,
 Прошли су ме давно моји леви дани,
 Увело је цвеће, одбег'о ме мај,
 А на души оста, к'о скрхана биљка,
 Ил' ко тужан мирис увелог босиљака.
 Једна тешка рана, тежак уздицај.

II. ПОНОЋ

..... Поноћ је —
 У црном плашту нема богиња.
 Слободне душе то је светиња,
 То глуво доба, тај црни час —
 Ал' какав глас ? . .
 По тамном крилу геме поноћи
 К'о грдан талас један једини
 Да се по морској ваља пучини —

Лагано ујн к'о да умире,
 Ил' да из црне земље извире.
 Можда то дуси земљи говоре?
 Ил' земља куне своје поборе?
 Ил' небо можда даље путује,
 Да моју клетву више не чује?
 На звезде плачу, небо тугује,
 Последњи пут се с земљом рукује . .
 На зар да неба свету не стане?
 На зар да земљи више не сване?
 Зар да остане
 Тама? . . .
 И од се чује . . .
 Да л'поноћ тако мирно путује?
 Ни ваздух тако тихо не газн —
 К'о да са оног света долази?
 Ил' крадом облак иде на више?
 Ил' боник какав тешко уздише?
 Ил' анђ'о мелем с неба доноси?
 Ил' оштру косу, да га покоси?
 Да љубав не иде? . . да злоба није? . .
 Можда се краде да нам попије
 И ову једну чашу радости?
 Ил' можда суза иде жалости,
 Да нас ороси тужна капљица?
 Или нам мртве враћа земљица?

.
Врата шкрипуше . . .

О душе ! о мила сени !

О мајко моја ! о благо мени !

Много је дана, много година,

Много је горких било истина ;

Много ми пута дрхташе груди,

Много ми срца ценаше људи,

Много сам кај'о много грешно,

И ладном смрћу себе тешио ;

Многу сам горку чашу пио,

Многи сам комад сузом топио . . .

О мајко, мајко ! о мила сени !

Од кад те мајко нисам видео,

Никаква добра нисам видео. . .

Ил' можда мислиш : „Та добро му је,

Кад оно тихо ткање не чује,

Што наук везе жицом тананом

Над оним нашим црним таваном —

Међу људма си, међу ближњима —“

Ал' зло је мајко бити међ њима !

Под руку с злбом пакост путује,

С њима се завист братски рукује,

А лаж се увек онде находи,

Где их по свету подлост проводи ;

Ласка их двори, издајство служи,

А невера се са њима дружи . . .
 О мајко, мајко, свет је пакостан —
 Живот је мајко врло жалостан . . .

.

III. З О Р А

. Петао пева,
 Трећи је већ пут песму отпев'о.
 Ал' да му није дала природа
 Глас будилника гора самоњних,
 Крштењим граом би ли икада
 Ведро тамо мрке ноћни.
 Слободећ' срце усамљенога ?
 Не би никада ! . . . не би не знао !
 У овом лугу није имао
 Шарене својте брата старијег,
 Да му искуства умом дозрелим
 Времена ноћног тачне рокове
 Подели вешто по минутима —
 Самоуче је, сам се учио

Гад са искуства горком течношћу
 Ожучен живот хтеде пронасти,
 Скупивши духа снагу последњу
 Уморан надох у овај луг. —

Дању ми ор'о кликом ранавим,
 Проклидајући махом дивљијем
 Облака црних густе сводове,
 Подиже души узвишен лет —
 И водећи ме журно за собом
 Нуди ме силам оним престолом,
 Са којег је некад Јупитер,
 Боговске воље муњом огњеном
 Селене горде нусту утробу
 Раздирућ' гневно, шибао свет. —
 Па, ко још није блатом нискости
 Обешчастно душе светињу
 На силно крило орла дивљијег
 Ослонив снаге љуцку честицу
 А надземаљским пошени мислима
 На престо ступа, к'с бивши Бог —
 И узев муње давно почившег
 На ону груду поглед управља,
 Што је створитељева немилост —
 Од оног праха што је звездама
 Са светих ногу прљав отпад'о —
 У злокобиноме часу створила,
 А да свршенства своје свемоћи
 С несавршенством света доконча.
 Од оног праха влажне прашине
 Показа сунцу прљави створ.

.

Човек ! . . .

Промале црв

Подмукло умље — пакосна крв !

1866

(несвршено)

Ј Е В Р О П И.

Теби да певам — теби, тиранко !
 А дух ми мори отров и гнев ;
 Увреда твојих жаоци јетки
 Потнаљују ми племенит снев.

Милијунима народи ниште,
 Милијун груди просина крв —
 Милијунима пале кућинште,
 Милијун људи гмиже к'о црв.

И милијуни долазе смерно,
 Јевропи гордој на холи суд —
 „Не може више — раја не може
 „Сносити јарам, мучити труд !
 „Тиран нас газн, срамоти жене,

„Усева наших отима плод —
 „Пресуди, силна, да л' живет може
 „У таквом игу несретни род? . . .

„Изгинућемо!! . . .

„На изгивите!“

Посмеха твога горди је збор —
 „И гинућемо — гинути славно!!
 „Ил' мачем пресек' Гордијев чвор,
 „Изгинућемо — али слободни,
 „Јер Србни неће да буде роб!
 „Гамо далеко на светом гробљу
 „Потражићемо живот ил' гроб!

1867.

БОЈНА ПЕСМА.

Шта ће нам овај мир,
 Овај блатомир?
 Зар није боље борба и крв и нож,
 И крвав онај мир?

На оружје!

Србни је јунак, јунак је гром,

Смрскаће теме душману свом.

На оружје ! на оружје !

Зар није боља смрт ?

Није ли лешии гроб,

По хладан ланац, мемла, тамница,

Срамотни роб ?

На оружје !

Србин је јунак, јунак је гром.

Смрскаће теме душману свом.

На оружје ! на оружје !

Тирану бити ђон,

На ђону прљав пра ?

Династу самар. императору трон,

Слободи стра ? ! .

На оружје !

Србин је јунак, јунак је гром.

Смрскаће теме душману свом,

На оружје ! на оружје !

Подлацу бити мам,

А самом себи срам ?

Зар није боља пушка, сабља, топ,

Гаравог пакла плам !

На оружје !

Србин је јунак, јунак је гром,

Сърскаће теме душману свом.
На оружје! на оружје!

Све ј' драже, лепше ј' све!
И живот када мре —
И нож и рана и бол и мам и бес,
Но да те тиран тре!

На оружје!
Србин је јунак, јунак је гром,
Сърскаће теме душману свом,
На оружје! на оружје!

Зар не чу рајни плач?
Те сузе свака кап
У руци српској, мушкој, слободној
Постаће челник, мач...

На оружје!
Србин је јунак, јунак је гром,
Сървиће теме душману свом.
На оружје! на оружје!

Маџар те гази — скот!
Бешчасти брата твог
У таму светлост баца, и у тамницу
Муџа ти љубљеног.

На оружје!
Србин је јунак, јунак је гром,

Смрскаће теме душману свом.
 На оружје ! на оружје !
 Видни ли барјак тај ?
 Сина под барјак дај !
 Нека за братство, слободу лије крв,
 За мили завичај.

На оружје !
 Србин је јунак, јунак је гром,
 Смрскаће теме душману свом.
 На оружје ! на оружје !

1871.

ДА Л' Т О . .

Да л' то поноћ на снег пада,
 Те му сенчи белн свет ?
 Ил' је поноћ мога јада,
 Црне косе свиловет ?

Ил' је зора мога нада,
 Витог тела лаки крет ?
 Ах, она је, она млада,
 А то ми је цео свет ! . . .

1871.

ДВЕ ЗАСТАВЕ.

Чујете л' вихар како говори ?
 Тресе се стена, крше борови,
 А у облаку јече громови,
 К'о бунтовника бесни зборови;
 Гомилају се — после на ново
 Са буздованом груди цепајућ'
 Из срца лију крв . . .
 А из челика огањ — пламови
 По мрким грудма црног страшила
 Огњене бразде дреко нарају
 Ал' застрашене чело м грдила,
 Непрекидане пламен-бичеве
 Игрином змије тешко рањене
 У безданице роне страшљиво ;
 Ил', распаљене бесом освете,
 Станове мирне раје несрећне
 У пламенове живе подижу
 И густим димом суше кровине
 Плаветнилу се неба ругају;
 После се стина пламен, громови,
 У гару леже јадни кровови,
 А по гарниту дома срушеног
 Несрећне жртве гневне природе
 Желуцу гладном траже насите,

Али природе чељуст дивља
 И црног круха комад последњи
 Са неситости гладном прогута.

. . . Раја је гладна ! . . .

А господари Турци, тирани ?
 Од елемента бешњи три пута
 У празним грудма раје скрушене
 Наиптка траже својој ситости.

.

Под седлом вршите силни атови,
 А на њима су дивљи зверови,
 Азије пусте пусти синовни,
 За њима језде верни скотови:
 Целати, слуге, гавази и три,
 Крваве стоне тирана наших
 Брзином муње следују верно ;
 Час цилит, сабља, час огањ илане,
 И куршум јурећ' по плавом зраку
 Нишана тражи на бедним грудма ;
 И онда кикот смеха и руге
 На гладном лицу Турчина сине,
 Када олово разладе жељно
 У врелим грудма невинне деце,
 Ил' у кртини костију старца,
 Отварајући грозне изворе,
 У усипеној крви премине. —

Онда им лице радошћу сијне.
 Срећни су тад,
 На жељно траже и већи јад,
 Још много крви, много несрећа :
 Та када живот рајни умире
 Шта ће му крова, шта ће колиба ?
 Нека изгори ! . . .
 Слушају слуге
 И поред пијеске нејачи бедне,
 У суву сламу огањ бацајућ'
 Са црним димом помрачујући
 Дивотног неба плаве сводове,
 У живи огањ земљу стварају
 Видите л' то, чујете л' ви ?
 Ви Срби доба новијег ?
 Знате л' за пак'о ? . . .
 Хе ! хе ! То не чујете ви !
 Тврди су данас ваши дворови !
 Ал' онда, онда у време давно
 Чуо је витез један једини. —
 Чу рику тигра, чу пијеску деце,
 На из сред дима, из сред грмљаве
 Крвава једна сину застава :
 — Хоће ли крви ! — Крв нека лопи !
 У крви нек се тиранин топи !
 Хоће ли мача ? Мач нека сева !

Изгину нека среди мачева !
 А народ јадаи, к'о одјек учан,
 Под густом сенком грма светога
 У једном гласу кликну ужасно :
 Слобода или смрт !

Нема Турака

Небо је ведро, чисто се смени,
 И оно, љубећ' слободу свету,
 Целива ране витешких груди,
 Што за светињу слободе српске
 Точише вољно живота свога
 Те драгоцене рубин кањице,
 Китећи њима венац победе,
 Да дивну главу богињи светој
 Висером срца красе брижљиво.
 Ал' шта ће она црна страшила ?
 Шта ће градова мрке зидине ?
 Шта с' онде крије у крилу мрака,
 У казамата влази вечитој ?
 Змије су то —

Што онде држе чудне зборове,
 Састављајући отров — изворе,
 Да њима ову земљу слободну,
 Прекајућ јетко, скорим отрују.
 Ал' у љутини змијској манито

Заборавише своју ништавост,
 Те пламом зверске своје мрзости
 Ведрину неба јетко мрачнеше.
 Ал' у тај пламен јунак угази.
 И, мушком руком тврдо уковав'
 У турски бедем српску заставу,
 Погано јато кужног отрова
 Са српске земље брзо очисти

.

Ал' има Срба још —

Под јармом плачу тврдог туђина...

Чујете л' њихов плач?...

Хе хе! То не чујете ви!

Пуни су сјаја ваши столови,

Тврди су данас ваши дворови.

Ал' има неког, што будним оком

Колуте броји на оковима,

Што браћи нашој, браћи несрећној

Живота јадног цеди сокове. —

Па знате л' ко је то?

Вошњака бедног рођени брат!

Што бојном мушком у мушкој руци

Јуначким грлом кликује гласно:

. . . . Слобода или смрт!... .

1873.

О Т А Џ Б И Н А.

И овај камен земље Србије,
 Што претећ' сунцу дере кроз облак,
 Суморног чела мрачним борама
 О вековечности прича далекој,
 Показујући неомом мимиком
 Образа свога бразде дубоке

Векова тавних то су трагови —
 Те прне боре, мрачне пећине,
 А камен овај, к'о пирамида
 Што се из праха диже у небо,
 Костију кривих то је гомила,
 Што су у борби против душмана
 Дедови твоји вољно слагали,
 Лепећи крвљу срца рођеног
 Мишица својих кости сломљене,
 Да унуцима спреме бусију,
 Оклеп ће некад смело презирућ'
 Душмана чекат' чете грабљиве :

— И само дотле, до тог камена.
 До тог бедема
 Ногом ћеш ступит, можда, поганом ?
 Дрзнеш ли даље ? . . Чућеш громове,
 Како тишину земље слободне

Са грмлавином страшном кидају,
 Разумећеш их срцем страњљивим
 Шта ти са смелим гласом говоре,
 На кеш о стење тврдом камену
 Бријане главе теме ћелаво
 У загносноме страху лупати . . .
 Ал' један израз, једну мисао
 Чућеш у борбе страшној ламњави:
 „ — Отаџбина је ово Србина“ !

1875.

ЕРЦЕГОВАЧКА БОЈНА ПЕСМА.

. . . , . У бој! У бој!
 Слуш'о си рајини плач?
 Сад слушаш борбе грмлаву,
 А гледаш крвав мач,
 И бритке сабље звек,
 Ланаца тупи јек.
 У бој! У бој!
 Векова тужних робље гажено
 Атова турских тврдом копитом
 На рођеном је прагу падало
 Призивајући криком жалосним

Јевропе тврде помоћ варљиву —
 Ал' залуд, залуд . . . Стара тврдица
 Лажљиве им је манте давала,
 Поклањајућ' их смехом накосним
 Угнетатељу преугнетене ! . . .
 У бој ! У бој !
 У светк ајде рат !
 Ил' Србин јоште не види
 Тирана свога бес ?
 И љуте борбе трес ?
 Костију братских лом ?
 И крв и плам и гром ?
 Не види ? . . . Не зна ? . . . Не слуша,
 Где помоћ ниште брат ?
 У бој ! У бој !
 У светк ајде рат !
 Јер кад нам они листом изгину,
 Што данас мачем ваздух нарајућ'
 Турака траже чете дивље,
 Да им челика масном оштрицом
 У злобне груди смело зарију,
 Праведних жеља скоро испуну :
 — Слобода целом српском народу —
 На кад у томе светом заносу,
 У својој крви дивље пливајућ'
 По гудурама гора каменних

Витешком телу нају гробницу,
 Онда ће запад — сапта ледена —
 Глаткога смеха страшноом поругом,
 Отровне змије гласом сиктавим
 На болно уво тужног Србина
 Надгробну песму бесно пиштати :
 — У тој је гори Србин живео,
 У тој је гори његов гроб ;
 А ти си роб . . .
 У бој ! У бој !
 У свети ајде рат !
 Ил' зар нам није принео
 Жељно чекани час ?
 Ил' не дође глас ?
 Са поља тог
 Крвавог ?
 Или су мртви сви ?
 О, Боже мој !
 Зар мртав рођени брат ? . . .
 У бој ! У бој !
 У свети ајде рат ! . . .
 Живи су јоште они лавови,
 Што су Душана царство големо
 Мишнице своје снагом гвозденом
 Противу чета дивљег Угрина,
 Против Турака страшне навале

Својега срца смелим оклоном
 И крви своје кани последњом,
 Чувајућ' земље српске светињу,
 У годинама рата пустошног
 Њихове чете у бег гонили
 Живи су они . . . ,

А застава се —

На челу своме вољно износић'
 Две свете речи српском народу :
 Милана кнеза име поносно,
 Слободе давно чекани дан
 Којим се Србини Богу заклиње :
 Последњи колут ланца раскинут'
 Што брата трује живот несрећан —
 Та застава се данас подиже
 И, силе своје махом надземним
 Камених гора маглу ценајућ',
 Одважно ближи нашој крајини
 Призивајући брата рођеног,
 Да му у дану тешке ломљаве
 Рођени буде брат,
 По крви свој.
 У бој ! У бој !
 У свети ајде рат !

1875.

НА ВРАЧАРУ.

—

Голо је теме старог Врачара,
Озбиљног лица дубока бора
Ранаво чело браздама шара —
Баш као старац, коме сто лета,
С теретом тешким големих брига
Товарећ' јаде, рушине паде,
Пакости своје отров синајућ'
У слабе жиле трошнога тела
Ценаху живот човека стара —
Тако је лице седог Врачара . . .

Сећа се старац минулих дана,
Лапаца турских и јатагана,
И Синаи-наше и светог Саве —
Па као пламен још да га прли,
На ком су свеца паљене мошти,
Као да гледа ненео свети,
Где с густим димом далеко лети
У вечан спомен народа свога,
Погледом мирним старости трошне
Ненео свечев далеко прати
Молећи Бога милостивога,
Времена боља да му поврати.
Чуо је за тим ломљаву страшну,

Јуначку борбу са урнебесом,
 Коју је народ — стресајућ' ланце —
 Дизао, жељан слободе љуцке,
 Љутога пожа општрицом бритком
 Тиранству турском опирући се,
 Жељан и капи светог напитка,
 Што робу тужном слобода пружа.
 За једну кап је потоке лио
 Из снажних груди живота свога,
 Да крвљу својом слободу купи,
 И светлим челом у живот ступи . . .

Глед'о је старац дубоке раке,
 Кржаве ране, кршне јунаке,
 Где — згриув рукав с рамена десна,
 Одбијајући мишицама голим
 Челичан удар Турчина бесна,
 Паљени срца жестином бојном —
 Газинше чете дивљих Турака
 И Крцалија и Јаничара
 Тражећи наше са туговима,
 Да главам њихним мушки замене
 Сечене главе српских главара . . .
 За то је лице тако озбиљно
 Седога старца, нашег Врачара.

Па је ли чудо, што се не дивн
 Скупљеној војсци својих синова?

Или од давних не мож' санова ?
 Ил' су му ране неизвидане ?
 Зар сриска земља мелёма нема
 Ране да лечи, бољу да спречи
 И народ пита —

„ . . . Старино стара !

Што боли данас нашег Врачара ?
 Ил' Врачар не зна, ил' срца нема,
 Да види војску како се спрема ?“
 — Потресоше се рањене груди,
 Гора се љуља, Врачар се буди . . .

Шест застава се по зраку вије,
 Вијугајућ' се умилно љубе
 Знамење свето часнога крста,
 Пред којим војске десет хиљада
 Десницу храбру у вис дижући
 Ћуне се небу, Богу и кнезу
 Заклетвом светом својих дедова :
 Последњу грудву земље Србије
 Мишнице своје снагом гвозденом
 Противу орда дивље навале —
 Што тупи мозак вреле Азије,
 Кинеш' у жлебу слабога суда
 У наше сродне диже крајеве —
 Брањити верно . . . Па треба л' крв ?

Дубок је извор живот народа,
 Сваку ће стопу земље дедове
 Та срца свога капи последњом
 У кобном часу пољно залити —
 Знајући вредност крви сопствене,
 Да ће оданде живот понети
 И слободи се олтар подићи

Све је сад мирно. И Врачар ћути
 Пратећи немо свете тренути . . .
 Са босијоком и распетијем
 Дилже се мирно слуга божији
 И прекретивши десет тисућа
 Дркћућим гласом узбуђености
 И мирности и побожности
 Изриче веру народа свог:
 „ — Тако нам свима помог'о Бог! . . . “
 Десет пљада истијем гласом
 Заклињући се Богом и спасом
 Заклетву враћа срца крепосног:
 „ — Тако нам живи помог'о Бог! . . . “

И овет Врачар немо заћута,
 Стежући срце да не залута,
 Да не пресвисне, а од милине
 И од силне,

Та земља тврда, та земља стара
Рањеног старца, седог Врачара.

1875.

ЈЕДНОЈ НЕСТАШНОЈ ДЕВОЛЦИ.

Зар пољубац мени старцу
Дајеш млада са усана?
Зар на моје старо раме
Пада рука уснјана?

Је л' то љубав, је ли шала,
Те је твоја рука мала
На рамену седог старца
Задретала, затретила?

Ил' си дошла злурадине,
Да ме варкаш, да ме једини?
Измучене старе груди
Да повредиш да позледиш?

— Ја те љубим!.. Тврдиш млада
Пуна јада, пуна пада —

Али љубав седом старцу
Веруј, душо, тешко пада...

Увеле су груди моје
Твоја љубав ватра жива --
Па се бојим старац седи
Од пламена и горива.

1875.

У С П О М Е Н Е .

По грудима ладне реке
Вали блуде лутајући —
Рекао бих сјајне сенке,
Миле неке успоменке,
Из низова лепших дана
Враћа жеља умијана
Уздишући, тугујући,

Па се онде према сјају
Сетно бледе месечине,
Из сановне своје тмине,
У запосу заблистају;
Загрле се и пољубе
Растопе се... и изгубе.

Па к'о њина бела пена
Остаје ти успомена . . .

Па те сећа по сто пута :
Зеница јој првог сјаја,
Првог љуба и гугута
И првога уздисаја ;
И белине чистог снега,
И румени њена лица,
И сутона вечерњег,
И звездица и зеница —

Па те сећа састанака
У потаји и самоћи,
Па те сећа бледог зрака
Посвећене прве ноћи . . .
Па те сећа њеног гласа,
Па те сећа оног чела,
Кад су твоја млада чула
Па грудма јој утонула,
Обамрла

. Па те сећа . . .
Ал' к'о она бела пена
Остаје ти успомена,
Пуна бола и позледа —
А коса је давно седа

СИРОЧЕ

Зелен-лисеје гору кити,
 Мирис-цвеће поље шара,
 А у лугу спроташце
 Тиху гору разговара:

„И ти имаш мајке своје,
 Гора чарна, гора мила!
 Па те твоја добра мајка,
 Данае лено опремила.

Кадивели-доламиницу
 Обукла ти од милине,
 Ишарала меке груди,
 Равна поља и долине.

Па када је у самоћи
 Твога срца жељу чула,
 Мирисом те душе своје
 У милости заданула“ . . .

И још дете меким гласом
 Тужвој гори зборит' поче;
 Ал' уздану гора чарна:

„ . . О, спроче! . . О, спроче! . . “

Само човек, тврда срца,
 Мирно слуша, ладно ћути;

Тек од гладн кад премине,
На гробу ће узданути

1876.

П О З Д Р А В.

Ој Козаче, ратни сине ! . . .
Сред грмљаве и звекета,
У сред наше бојне муке,
Слушао сам танке звуке
Пуле бола, пуле сета,
— К'о да слушам старе бајке
Твоје гласне балалајке.

Гледо' сам те, пуи милине,
Како јездиш, како леиш,
И крвавом шапком претиш ;
Па још кад се Козак сетии
Твоје лене Украјине,
У оку ти пламен сине,
Полег'о би танку змију,
Мегданцију — беденију,
Преко поља да се вине . . .
Али где је земља лена ?
Где је стена ? . .

Ој Козаче, бојни брате !
 Познајем ти тешку муку,
 И по песми и по звуку,
 По узвику и јауку,
 Што задркће са усана
 Као жеља усијана . . .
 Певаш песме тужне, миле,
 Од љубави и мегдана,
 Па се сећаш страшне силе,
 И страшнијих јоште дана ;
 Та бојева давних, стари
 Са Татари и Маџари ;
 И козачкој новој слави,
 На Тимоку и Морави, —
 Како сте се онде били,
 Како сте се крвавили,
 Против сто си сам ишао,
 На пљадy јуришао:
 Зуји куршум и кумбара
 Грме горе и долине,
 А Козаку душа стара
 Од силнице и милине —
 Дирнут ханџар из корице,
 Или листак из горнице,
 Кад се вихар игра њима —
 Затренери у прсима.

На Козаче, брате мили !
 Кад отидеш твоме крају,
 Козачкоме завичају,
 И затресеш балалајку,
 Поздрави нам стару мајку
 Украјину

1876.

З Е М Љ А.

Ноћ је пала —
 Ал' те ноћи
 Није звезда заблистала,
 Нит' је земља у самоћи
 Пратиоца, светлиоца
 У селене занскала . . .
 — Тужна срца, сетна лица,
 Злоостављена невестица
 У црно се замотала;
 Нити би јој неко смео
 Покренути мрачан veo
 С трепавица и зеница.
 Сад месецу дође жао,
 На је онде у облаку,

Вечној влази, вечном мраку —
 Од болова затрентао
 Та он живи само њојзи,
 Њој се клања јединојзи,
 О њој мисли, о њој сања
 Пун слаткога осећања —
 Њој отвара сјајне груди,
 Њу верношћу мушком пуди,
 Њу целива, њу одева
 Чаролијом бледог сјаја
 И мирисом уздисаја;
 А та лепа, сепна дева
 Невеста је месечева . . .

Он је прати осенчену
 Ладовином мрачних гора,
 Он је гледа осветлењу
 Са бисером од извора;
 Он је види у кадице
 Загаситом зеленилу
 И у ружа боје живе
 Зажареном руменилу . . .
 Он је следи, он је мази,
 Он је вечно обилази,
 Пун љубавног оног нада
 Од истока до запада.

„ -- Љубо моја! . . Земљо стара!
Али свакад свежа, нова
Од векова до векова! . .
Са чега си пуна к̆ара
И нехара и немара? . .
Где је твоје сјајно чело,
Ведар осмех на уснама?
Где ли коса — класје зрело --
Да затресеш витицама?
Где је она мека свила
Од долине и ливада --
Пуна мира, пуна лада,
Пуна бајног шаренила?
Којим си се као дева
И невеста месечева
У младости поносила? . . .
Месец пита! . . земља љути! . .
Горки су јој данн пусти,
Дуги часи и тренути --
Те од бола преголема
Стоји земља ладна, нема,
Не мож' рече да изустн;
У грудма јој срце пуче,
Заплака се зајаука,
Скоро душу да испусти
„ -- Ој месече! . . Дико верна!
Туга ми је неизмерна.

— Црна земља проговара —
 Та мени се срце нара :
 Дође тежак, чедо радно —
 На њему је голотиња,
 Ал' у њему крeпост тина, —
 Те на моје теме ладно
 Радну руку кротко меће,
 Засађује биље, цвеће
 Најсјајније, убавије;
 На ме љуби, чешља, брише,
 И знојем ми косу мије,
 Да му слађе замирише . . .
 Плужи њиве и угаре,
 На их браном брижно брани,
 Да у моје груди старе
 Оштру боцу не сарани!
 И меко ми треби лице,
 Од кукоља и травице . . .

А кад дођу омарине,
 Од умора малаксава —
 Он од себе терет рине,
 Те на груд'ма мојим снава . . .
 После виту лозу сади --
 По брдашцу моји груди,
 Родну мајку светог нића,
 Кап првену рубинична —

Да кад узри и заруди,
 И тежака стегну јадн,
 Мучан живот да заслади.
 Па је двори, прати, реже,
 У чокоће китно веже,
 Загрће је и покрива —
 Кад у роду ил' у кући
 Умре неко конајући,
 Њоме гроба да прелива.
 Ал' сад ево војска гази --
 Па ко гледа, ко ти пази
 Тежакове тешке јаде,
 Винограде рукосаде?
 А тежаку, сирوماку
 Арпо ли је? . . . Удо ли је? . . .
 То државу брига није! . . .
 Она за се порез ниште,
 А сина му за бојниште;
 Кад прохарчи то обоје,
 Пона дође да оноје —
 Скроман тежак пемо ћути
 И тешко ће узданути

Ој месече мили санче,
 Моје бледо милованче,
 То је терет, туга то је

Уцвељене душе моје
Место ока, ево кѣла —
Зенице сам неплакала ! . .
Месец приђе земљи ближе,
Са лица јој вео диже,
На пребледе и претрну
Гледајући земљу црну . . .
— Нема појзи оног чара,
Нема оног ведрога лица,
Оног дивног адиђара,
Засејаних долиница ! . . .
Нит' на њеном челу пени
Итар талас од разума;
А на брду груди пени
Нема јѣла, нема шума,
Нема песме, нема сјаја —
Све је пуно уздицаја,
Пуно блата, пуно кала
Па за то је земља црна
Сјајне очи неплакала;
У сузама јада свога
По је света големога,
Утопила . . .
А у шућли ока оба
Спремила је до два гроба,
Сузама их заронила,

Пуна блага, сребра, злата, —
Пола Срема и Баната . . .

1876.

Љ У Б И Ч И Ц А .

Под снегом је уздисала :
„Кад ће доћи мај ?“ —
Ал' је зима пенсала
И тај уздисај.

Слушала је севајући
Њених жеља ред,
Сипала је севајући
Са вихором лед.

Са мржњом је продира
До у корен чист,
Пакосно је раздира
И најмањи лист.

А сирота љубичица
И њен мирис мек
Трајала је ка' убица
По робњи век . . .

2.

Али дође њена душа,
Дође мили мај,
Па и мајска зора слуша
Исти уздицај :

„Ох, девојко, дођи, руби!
Узбери ме сад!
Задави ме и пољуби
Док је живот млад!..“

Па сад ветар залуд нева
Уз њен тугопој,
О љубави залуд снева
Неописаној --

Глава јој је малаксала,
Чека само час --
На груд'ма се талесала
Ко' пребијен клас.

3.

Мрка гора грми, јечи,
Крвав иде гост,
Страшне су му громке речи
Као немилост.

Токе му је испарао
Од куршума трес,
Груди му је испарао
Крвавији бес:

„За пољубац са усана
Њу сам молио...
Жеђ ми беше усијана,
Крв сам пролио...“

Епо гледај, по планини
Читав лежи стрв,
Тамо опет у долини
Успрепа крв...“

4.

Рањен соко разговара,
А слуша га цвет —
Мирисом би из недара
Да окади свет!

„Слобода је лена дева
„К’о најлепши сав,
Пуна миља и осмева
Као добар дан.

Слободи те српској дајем
Њен је данас мир,

Да са њеним уздицајем .
Синаш миомир“ . .

Љубичица главу диже
Из дубока спа,
Па сад нити не уздише,
Заборавља зла.

1876.

СТРАЖАР.

Са високе карауле
Стражар гледа у долину,
Мисли су му утонуле
У криву развалину :
Гледа Босну поражену,
Па у срцу отров ствара,
Види рају погажену —
Па се мрко разговара :

„ — Зар и сунце ! . . уснијано
У разврата блудној жези
Кроз сенку се густог лисја
Као змија заблскује
И по влази росне сенке

Уцвелењу нејач тражи;
 На кроз сутоп горски блуди,
 Да пољуби вечне дражи
 Жене наге . . . беле груди
 Погаженог турског роба,
 Што од своје постојбине
 Мрачном гором бегајући
 Крова тражи у јазбине,
 У пећине . . .

Тражи гроба !

И сјајног се стидах' зрачка.
 Са прамењем угаситим
 Расплетене своје косе
 — Пркосећи поветарцу,
 Што са студом провејава
 Научишу од ритница
 Свога тела нагост скрива,
 А са росом трепавица
 Истрошену румен лица
 Тужно роси и умива . . .
 После лута . . .
 Ал' у гори нема пута,
 А робље је . . . не зна куда !
 Бескућни су . . . Бескућници !
 Њине земље свака стона
 Није била никад њина;

Босна му је домовина,
Ал' у Босни дома нема —
Ништа нема, ништ' за њега,
Ваш ни штита божијега,
Кад протужн, кад процвили,
Да га божиј' закон штити...
А човечиј? ... Иронија!
Кад човечност саму газн,
Под теретом ладног гвожђа
На вешала ил' на колац
Кад проише столетника,
Има л' онде спаса, Бога?
Има л' суда стравичнога?
Има л' пакла, има л' раја?
Превечнога има л' оца?
Има л' земљи спасноца?
Ил' је лажа подла, гола,
Књига дванес апостола?!
„ -- Доћ' ће доба?
Ја не видим ништ' од тога,
Од тог суда, од тог доба.
Видим само једног роба —
Скрушенога ха до блата,
А сврх њега Азијата,
Проклетога свирепога...
То кад видим —

И самог се неба стидим,
Заклињем се у крв брацку:
Нема Бога!...

А Јевропа?...

Трулеж стари!... Створ наказан
Бојажљивог певештака,
Што је длетом дрктајући
На самоме нулку зап'о,
Те, преломив од оруђа
Зарђалу половину,
У телу је недочетом
Кукавичком пргавошћу
Живу рану оставио...
Та збрчкана стара лутка,
Проглашена проштитутка,
Што разроким својим оком
На тираца намигује,
Што на грудма тирапије,
Пливајући у разблуди,
Богалеве гадне пили:
Подлу лажу са преваром!
Што кршљавим ножицама
Од табака неписани
Параграфа гадном шаром
Мустре кроји народима...
Њу зар тако бешчашћену

Поругама јавног мњења,
 Њу товаром терећену
 Најстрашнијег непоштења,
 Њу да моли, њој да клања
 Један народ, народ зрео,
 Што је све већ жртвовао
 И жртвеник изгорео ! . .
 Не — док кани траје једне,
 Док живота врелог има,
 А челика и железа
 По рудама и брдима ! . .“

Таке мисли стража следи
 Дугостражна, дугопатна,
 На кроз сүтон таван гледи
 Где се зора јавља златна ;
 Сад им иде храбра смена,
 Што пламеном зору куна,
 А на стражу из пламена
 Читав српски народ ступа.

1878.

КАО КРОЗ МАГЛУ * ...

Као кроз сиву маглу
Што само сине зрак,
А гушћи облак дође,
Да већи буде мрак —

И она само сину,
Да опет дође лад,
Да већа тама буде,
Да већи буде јад ...

КАД У ВЕЧЕ...

(целачка)

Кад у вече ноћи тајне
Позове ме сан,
Гледајући звезде сјајне
Заборавим дан —
Тад се сетим ока твога
Колика је моћ,
Па ти велим: срце моје
Лаку, лаку ноћ !

* Песме, што сад долазе без означене године, нађене су тако — без означене године — у посмртним хартијама песниковим.

А кад таман облак дође
 И покрије свет,
 Онда твоје косе црне
 Гледам свилоплет,
 Онда мислим: чедо моје,
 Кад ћеш мени доћ' ? . .
 А велим ти уздишући:
 Лаку лаку ноћ!

КАЛУЂЕРИ.

Глед'о сам вам метаније,
 Кад варате Бога жива —
 Глед'о сам вас где се није,
 Где се једе и ужива.

Слуш'о сам вас кад купете
 Своје стадо, своје верне,
 И кад тајни призовете
 Лицемери, лицемерне!

Гледо сам вас — не да писам,
 Кад разблудом усламтите;
 Глед'о сам вас — не да писам
 Лицемери, унамтите!

Х И М Н А .

Над стенама стено ти!
 У пукоту ребра свог
 Можеш ли ме склонити
 Мене сина немоћног?
 Крви твоје свети тек
 Разблажује греза век.

Мог делања слаба ј' моћ,
 Само један твој је сјај,
 Што ми жизни ведрн ноћ
 Што ми тиша уздицај!
 Твоја крв је, оче, та,
 Што нас чисти грехова.

Ничт' не носим оче благ,
 Клањајући крсту твој,
 Долазим ти го и наг
 Теби оцу превечном,
 Очисти ми греха смет,
 Опери ме — јер ћу мрет!

А кад умрем, Боже мој!
 Пред судију стане црв —
 Храбриће ме поглед твој,
 Чисти ће ме твоја крв,
 Ти ћеш грешног штитити
 Над стенама стено ти!

П И С М О*

Дош'о бих ти Стево, тако ми живота !
 Ил' мислиш да не знам шта је то дивота,
 Да не знам шта ј' ружа, да не знам шта ј' цвеће —
 Да ми стара душа ни ваздуха неће ?
 Засео бих онде у твој винограду,
 У дебелу ладу,
 Окрен'о бих леђа чемеру и јаду,
 Гледао би доле пољем и хатаром —
 А то би ми срцу угодило старом.
 Пустно бих поглед, на нека залута —
 И овде ми душа не зна права пута.
 Пошао бих тамо, да тужим и желим,
 Ил' да пијем, невам и да се веселим;
 Како жеља хоће, тако нек се води —
 Та онде би била у правој слободи

*) Ово недовршено писмо писао је песник пред смрт
 пријатељу своме Стени Рајчевићу, да му јави да не може
 доћи у бербу у његов виноград, јер је болан.

ГОСПОДИНУ КОРИТОНУ J

Ти си човек од прашине,
У прах ћеш отићи,
Ал' ће име твоје часно
На потомке прећи. —

Од упука до упука
Страшан суд ће стићи, —
Бог је велик, злоћу казни —
Мног' ће Вуку ићи . . .

Добро име знаш куд иде?
— Где су *Обилићи*
Ту ће дружбу име твоје
С поносом да дичи

1856.

ПРВОЗВАНИ АНДРИЈА 1858.

(*Скупштинарима Свето-Андрејске скупштине.*)

Топ за топом грми, јечи, сева,
Звоно звони. . . . бежи, бежи сан!
Дан нас згрева, сунце се осмева,
Бог нам вели : срећан, срећан дан!

А Србни се о прошлости стара,
Ту спомена гори свети жар;
Српско срце свагда проговара:
Фала Боже за велики дар!

После дружба ваљани, избрани . . .
Сваки за се једног царства свод,
Сваки вољан животом да храни
Што задоби вас србнијски род;

Сваки понос, сваки дика, пада,
У свакоме Облића плам,
У њих гледа стотину плада,
Света недра отвара им храм . . .

Топ за топом грми, јечи, сева,
Звоно звони . . . бежи, бежи сан!
Дан нас згрева, сунце се осмева,
Бог нам вели : срећан, срећан дан!

Та у вас се народ пада цели,
Наша судба — ваш ће бити глас!
Србни жели! . . . а ви оћете ли? . . .
Срећа, нада, будућност у вас!

А прошлост вам немилу открива
Повеснице један крвав ред;
Ту још суза *Мазарева* пливва,
Расут по пој још чемер и јед.

Ту царева силног царства дела,
 Ту је *Милош*, а ту је и *Вук*!...
 Бирај стазу, која би донела
Милости љубавији струк.

Тон за тоном грми, јечи, сева,
 Звонно звони... бежи, бежи сан!
 Дан нас згрева, а Бог се осмева —
 Браћо, роде! срећан, срећан дан!!!

1858.

12. ДЕКЕМБАР 1858 У БЕОГРАДУ

Пред белим двором коњници сташе —
 То роде српски давно бејаше,
 Многа је суза од тада пала,
 Вај! многа мајка је закукала! —
 По двору тврди мермер расуше —
 Познаје Марко бабов' чауше.
 Под пима коњи, змајеви љути,
 Кадиеом, свилом, златом засути;
 А на јунаци? . . . лепше, сјајније:
 С калпака бисер-перо се вије,
 Панцири сјајни, златане жинце,

Буздован перни, јуначко лице,
По аздијама ђеманске пруге —
То тада само бејаху слуге!..

С Косова иду и Марка зову
Несрећном пољу, тужном Косову!
Тамо се браћа о царство боре —
— И Марко своје остави дворе . . .

Вукашин чека на милог сина —
На правду Урош и домовина!
Вукашин шћаше за се да чује,
Ал' Марко рече: *На Урошу је!*..

Сад Марка нема, ал' народ стоји,
Ничије силе он се не боји,
Он само своје савести чује —
Глас правде грми: *На Милошу је!*

Мали је Врачар, уски сокаци,
Врве сељаци, из школе ђаци,
Старо и младо, велико, мало
Смртном се цевљу наоружало:
— *Живео Милош! На Милошу је!*

— *Живео Милош! Милош да живи!*..
Сунце их гледа, на им се диви —
— *Живео Милош! кроз све сокаке*
Та једна жеља прати јунаке;

Пак и до Саве, да браћу јаве,
 Нека га они у срцу славе
 И нека кажу цару *Лазару*
Будућност нову, а славу стару!
 — Живео Милош! громко се чује,
 И војска грми: *Па Милошу је!*

Надај се Србе близу, далеко!
 Туна је време, које си чек'о!
 Надај се данас витешки роде,
 Часак је куци'о твоје слободе!
 Ти ладна водо даље се жури,
 Кроз ладне стене поносно јури.
 Великом Славетву однеси глас:
Живо је Српство! Милош је кнез!...

1858.

—
 С БОГОМ 1858-ој ГОД.

—
 С Богом, с Богом мајко свих беда и зала,
 Са овим си часом љуто малаксала;
 Рођена ти ћерка, лено, мило лане,
 Улазак отвара немиле дворане.
 Паћ' ћеш тамо сеја још од памтивека,

Иак те многа стара од старине чека ;
 Питаће те која за колено Ноја,
 За унуке своје : што је и како је ?

Па, к'о што се ласка и кривда голема
 Уздишући тешко на одговор спрема,
 Узданућеш и ти о ти Боже свети ! —
 Засузићеш после, на њеи заночети :

„ — Лено ли је тамо, нагледат' се не да !
 Благо оном, благо, ко га вечно гледа ! . . .
 Свугде радост, светлост, нигде једна рана,
 Нема једног лица сузом поканана.
 Братац брата љуби, отац сина свога,
 Верна љуба онет друга миленога ;
 Божији се закон светкује иштује,
 еда глава јоште у руку целује :
 Народи се слажу, један другог брани,
 Не деле се више крвави мегдани . . . “

. . . Стој, занеми траго ! . . Мртва, крета жено !
 После смрти треба зборит' откривено.
 Реци сестрицама, реци у сузама :
 „ Несрећан је пород прадеде Адама !
 Страшна клетва и сад на њему почива,
 У прадедском греху грешан унук илива . . .
 Ал' што Адам има најбољег сина,
 Подунавље му је мила постојбина ;
 У мукама тешким векове је трај'о

И Бог му је дотле своју милост тај'о,
Пада му је пала, душа малаксала,
Ал' са мојом смрћу онет процветала,
Чама нега ману, срећа му се смени,
Бог га са висине милостиво теши :

„Ој, премило чедо мога миловања,
Видео сам знаке твога покајања !
Будућност те чека сјајна и голема
И у народима прво место спрема . . .
Завидео ком си . . . тај ће пући злобом !
Свуд ћеш први бити . . . и у срцу моме . . .“

„Тако рече Господ сину љубљеноме.
То народи чују, томе се радују ;
Добри да се с собом и с Богом помире,
Срце му отворе и руке рашире. . .“

Тако реци, жено, једом отрована!
Нова срећа чека Србина, Словена,
Јер са твојом смрћу још ће где што мрети,
Нов ће живот Србини славом започети,
У рај ће 'се створит' Србија малена,
А у њој ће цветат' лавор, рузмарин —
Свака гора, дола цвећем некићена,
А у цвећу соко — нева српски син ! . .

Добро дошло, дакле, чедо новог лета,
Лепој Српки донес' шарен бокор цвета,

Нек с' у цвећу губи, а Србина љуби !
 А Србину подај токе од пет ока,
 Прекоморку дугу на плећа широка,
 Нека лавор бере, да време не губи ;
 Копачу, косачу — ливада и пива
 И у бачви пива све да се прелива.
 А мени певачу ? . . . шта себи да желим ?
 Чашу добра вина, па да се веселим

1858.

ПОВРАТАК КНЕЗА СРПСКОГ
 МИЛОША ОБРЕМОВИЋА I.

НА ВЛАДУ У СРБИЈИ

Веселе се ори, радост се разлева,
 Ни у здравље Краљу, цару ни ћесару, —
 Здраво да си, здраво, мили *господару* !
 За тебе се ори, весели и пева.

Народу се срце осмену милином,
 Као сунце када у зору изиђе,
 Ил' кад бритка пала бољег војна нађе —
 Прах и рђу мења с алемом, с рубином.

Или грешник тежак — о да греха љута! —
 Гад оправда себе у кајању многом,
 Помири се с светом, с олтаром и с Богом,
 И душа му мирна „покој!“ прошапуга . . .

— Веселе је, срце врела недра љуби,
 Вије се, таласа, радује и преда,
 Соколово око некога изгледа,
 Душа му се опет у прошлости губи.

О, колико у њој звездаца тренери,
 Кол'ко сјајних, светих, врлих успомена!
 Ал' сирам једне све је мртва, тамна сена —
 С Милошем се само сплаш Душан мери!

Душан царство своје шири и велича,
 Косово га руши . . . Милош опет диже.
 О срушеном књига са уздахом пише,
 А о подигнутом благодарно прича.

Пет крвавих најпре ређа сто година:
 Синула се и висп, и паде улива,
 За тмј опет чудна у сузама плива,
 Образицу меће увенутог крина . . .

Војевводе беже . . . да изнесу главе,
 Остављају народ Богу и себека,
 Онамо га глад, и горе . . . туђин чека!
 Овде робство тешко и муке крваве.

Само Милони стоји у злосретном роду,
 Сјајан сведок беда, мучења и зала;
 Чиста за је љубав овде задржала,
 Да сачува народ, избави слободу.

„Не, ја нећу мећат' зрех и срам на име,
 Да ми јаничари мајке препродају,
 С њиме сам у добру, с њим ћу бит' у вају,
 Са мноме је народ, ја ћу змицн' с њиме.“

Ах, из свете крви није цветак ник'о,
 Јед и отров само, туга се разлила,
 Нови синџир дође на сломљена крила,
 Ђера, закон, црква . . . пада свеколико.

Бешчастн се Срика, Србин се заостави,
 Кроз Србију милау бесаи јури ага;
 Шта си дочекала домовино драга!
 Место лавор венца — зар колац крвави?

Ах, још црњи ниче на бедему томе:
 Сто четрјест друга, све бољи од бољи,
 Издишу на муци, вешали и кољи,
 А срце се чуна роду рањеноме.

И Главаш је тамо, — један само вара,
 Ал' му целат рече! „На тебе се чека!“

„У торби је давно глава у менска,
И сад туђу носим“ — *Милош* одговара.

* * *

Кад 'но кини иљусну божијим подарком,
Пипт' не оста веће, вас је свет утоп'о ;
Звери, тиге, људе — све је потои пон'о --
Све са једном жељом, са осветом жарком.

Ал' остаде Ноје... *Милош* рад чега је ?
Да Србина води, да га ослободи,
Да с' из српске крви бољи Србин роди,
Славно, сјајно име да са светом траје.

„Ево мене и вас и душмана роде!“
То је *Милош* каз'о, пак је сабљу нас'о,
А Србин се крвав на боју указ'о,
Под заставом вере и драге слободе...

— Просула се крвца, а из ње се диже
Школа, Црква, Вера — благо најмилије !
Али *Милош* где је ? само њега није,
Ведно Српство тужи... њега нема више....

Згрешило је мало грешника големи.
Ал' се за њих Србин двајест лета кај'о,
У срцу је рану завио, затај'о,
У Бога се падо покајаник нем.

А Бог га је слух'о, не хтедохе људи,
Тешко га, кар'о, сета му је дав'о,
Милом надом вреле сузе разлађав'о:
„Ах падај се сине и стрпелив буди !

„Свршиће се време твога некушења,
„Има и твог греха, ал' си покај'о се,
„Љубав ти је чиста као канка росе,
„Пада ти је тврда, вера се не мења !“

— А Србину је само вреле сузе лно,
Срце му се кида, живот му се пара,
Нема њему оног врлог господара,
Који 'но га тешког робства избавио . . .

Подиг'о се вихор, спустила се тама;
Тог крвавог дана није сунце сјало,
Дунав се ладно муком зајосало,
Горело је небо муњама, сузама.

У вихору томе подиг'о се ор'о
Са ужасним кликом, кришевитим легом.
Гоњен лажом, злбом и завишћу клетом ;
Далеко је ор'о путовати мор'о.

Сад се дома враћа, своје завичају,
А народ га чека, родитеља свога,
Песме нева, ори из граа јаснога,
Из ока му некре радовања сјају :

„Живео нам Кнеже, жив нам господару!
 Са твојијем сином, жив нам много лета!
 Нек Србија наша под нама процвета,
 Из пенела нека славу диже стару.

Веселе се ори, радост се разлива,
 Ни у здравље краљу, цару ни ћесару, —
 Здраво да си, здраво, мили господару!
 За тебе се ори весели и нева.

1859.

НА ДАН РОЂЕЊА

КНЕЗА СРПСКОГ

МИЛОША ОБРЕНОВИЋА I.

Сви су твоји нали, нали за слободу,
 Још ти стојиш, старац, у слободном роду,
 Тебе нам сачува милостиви Бог:
 Да казниш, наградиш, упутиш, покараш,
 Дигнуто подржиш, срушено поствараш,
 Прославиш, пробудиш сина словенског.
 И к'o што он свети не окрену лице.
 Од земље, од људи — своје породице,

Не помрча сунцем, што му згрешн' свет :
 Тако си нам и *ти* послан са вишње,
 Да опростиш, сишнел, да из *тебе* сишнел
 Душанову роду леније славе сишлет.

За нас си живота сачувао часе,
 Одбијао буру, кршио таласе,
 За слободу драгу, тај божји дар.
 Радује се *теби* Дунав и Сава —
 Свуда *ти* је слава, све *те* обожава,
 Све што српски збори, и младић и стар

Што се море диже, за што се таласа
 И оно је чуло из Србије гласа ;
 Од мора до мора весело је све !
 Пред светим олтаром Богу *те* казива :
 „Боже, Боже Срба ! подржи га жива !“
 Свак' се за *те* Србину Богу молит' сме.

Још казат' не стрени : створитељу свега!
 Који земљу, небо, даде из ничега,
 И слободу драгу свету убавом !
 „*Милом* поживи ! *Милом* нам је дика,
 „И престолу србеком светлог *наследника*,
 „И *оца* и *сина* у народу свом.

„Вудућност и прошлост око њих нам плива,
 „Цела наша снага у њима почива.

„Поживи нам оца с сином љубљеним :
 „Невиђене дуго, љубљене једнако,
 „— О, та она није заборавит' лако! —
 „Живело је српство у њима и с њим' . . .
 „Кад у робству тешком бедно српство стења,
 „Ти за посла роду рад ослобођења,
 „Боже, Боже Срба! поживи за сад!
 „Још Србији рана многа срце пара,
 „Гдекоји се уздах чуна из недара;
 „Излечити ваља и чемер и јад.
 „Све на њега једног к'о на сунце чека,
 „Ми у њега само — а он у тебека;
 „Боже, Боже Срба! продужи му дне! . . .“
 Са огим се данас свуда са свих страна
 Небу дуна диже с Богом упознана!
 Свак' се за се Србин Богу молиг сме. . .

ДОБРОДОШЛИЦА

ГОСПОДИ КНЕГИЊИ

Ј У Л И Ј И .

Нијала се златна грана,
 У колени Сибињана,
 Синула је, затрентала,
 На сјајне је груди нала
 Наследника витешкога.
 А обоје сад почива
 На грудима срца жива,
 На животу рода свог ;
 Ви сте живот ! . . живи били !
 Наду сте нам оживили,
 Души сте нам душе дали,
 Славу славом увенчали,
 Ви сте понос рода свог !

Сада Срби разавите
 Старог стабла гране вите,
 К'о што орли крила шире,
 Да им ветар не допире,
 Јарко сунце не припече,
 Не разлади тихо вече
 Дичан пород срца свог.

Орловића орли годе,
 А ти невај српски роде
 Милу несму срца свог :
 Добро дошла српска кћери,
 Са тебе нам зрак трепери
 Будућности лепше наде,
 Од нас опет вама наде
 Љубав, верност неизмерна . . .
 — Где ваш уздах, крв ће тећи,
 У сва мора силазећи
 Потоцима наша верна,
 А где гнев ваш, — гром ће пући
 Грешну земљу раздирући;
 Витлаће се сабља часом,
 Добар косач витим класом,
 Док стрипке не заруде,
 Мрком крвном, лешинама,
 Не полију са сузама —
 Свет нек е вама гневан буде !
 Где ваш осмех сјајан сиће,
 Наше „ура!“ погониће
 Редом суре орловиће,
 Све док звезде не обиће;
 Нек на небу небо чује,
 Да се и Бог обрадује,
 И благослов с неба слети,

Који ће нам мир донети
Кнезу рода витешкога.

1859.

НА ГРОБУ
КНЕЗА МИХАИЛА.

. . . . Не твоју крв !

Та ко би грешном руком дрзнуо
И путир такнут' свете течности,
У коме жића кренки сокови
Нејако чедо величија нам,
Беспример твога родољубија,
С обазривошћу брижне матере
На мушким грудма држе марљиво...
Не ковчег тај, о господару,
Што нам живота дуге векове
Душанском славом увеличане
У зеницама бића сопственог,
Челиком своје тврде нарави
Стражарећ' бадро дуге поноћи,
Праунучад'ма нашег столећа
Верношћу дивном мушки хранише.

. Ах, није то,
 Што је у безум мрачне подлости
 Накреном искром огња подземског
 Вечитог греха грдна десница
 У повољноме часу уждица —
 Је л' завист? . . . Није . . . Је ли освета,
 Та срамна сестра вице Спркиње? . . .
 Није ни она, но већи демон:
 Властољубија грдни зликовац,
 Испуњен духом нечастивог,
 Оставио је мрачну пећницу;
 Ступив' на светлост дана божијег
 Изнесе рну злата варљивог,
 Да њиме дражи машту песиту
 Измету људском - женоубици
 И просијаку обешчашћеном

*

„ Хоћете л' злата? . . . “

И порок дршће —
 Разглавише се гладне вилице,
 Блеснув у сјајност злата мамљивог.
 И лажна машта душе лакоме
 Двери отвара кристал-палате,
 Укоченоме оку износех'
 Чудесан раскош свога богатства.

Хоћете л' власти? . . .

И даље жури
 Злокобне маште корак лажљиви,
 Највеће власти златну столицу
 Издрпаноме нуди измету.
 И ум се мрачни помраченоме
 Гледајућ' робља многе пљаче,
 Где њему дворе — неувореном;
 И већ освете кнуту троструку
 По људској кожи кида љутито
 Гасећи жеђу страсти каљаве!...

.

„Злато и власт —
 „Све ћу вам дати, драги синови!
 „Ал' да вам срећа буде вечита,
 „Пет милијона мора закукат'...

 „Све нек закука.... Све нек заплаче!
 „Превесом црним нека покрије
 „И само сунце чело огњено...“
 Тако говори покварености
 Јединствен измет нашег столећа.
 — Злато и власт! — на шта је причест,
 На шта је нада рода читавог?
 На шта је светлост крви његове,
 Од које свака она капљица

Животом врелим срца брижљивог
 За народ српски верно закуца ?
 Шта ли су царства даљни крајеви,
 Које је силаи од Неманића
 Оштријем врхом тврдог челика
 У српској земљи некад урезео,
 Остављајући своју мисао
 Потомку духа горостаснога
 На извршење — неизвршену ! . . .
 . . О Срби ! Срби ! . . . о Југославијо ! . .

Босно ! . . .

О куку ! куку ! . . . И камен сињи,
 И дрво суво, и земља ова,
 И овај ваздух нека удесе
 Кукања тужног песму жалосну
 Над гробом црним заштитника ти
 Који ти наде мелом пријатни,
 Сопственог зноја сланом капљицом
 Заметен вешто и обазриво,
 На испаране груди лепљаше . . .

.
 Савести мирне, сии крунисани
 Природе тражи места дивија,
 Где ће у борја ладу вечитом
 Народа целог мис'о голему

У осамљености гранат' самоћној
 Лагани корак пратиће малене
 Бесшумно следи замишљенога,
 Дивећи му се царској озбиљн,
 На правој бори умног чела му
 Проучив' мисли голем садржај
 Словенских пада и будућности
 Неписану књигу пророка . .

Узвишен духом и не онажа
 Паклени огањ ока пакосног,
 Што се у шуљој сија лубави
 Плаћеног слуге честољубија

.
 Сенасти сутоп лица лиснатих
 Мирисним ладом додиркујући
 Мудрога чела нежну спољашност,
 Саданљивости га српске сетнише :

— Од црног мора до јадранскога
 — Народа једног челик-синови
 — Вијековима бесно гажени
 — Размаженога трне тираца --

И он, забринут, ока брижљивог
 Зевицу влажну пебу уипре,
 Као да хтеде у спаситељу
 Сајуза тражит' војсци ватреној,
 Што заданута духом његовим

Чекаше дан . . И шта дочека ?

.
И душман ћути . . . и погружено
Несреће наше слуша приповест,
Неверујући жинци леденој,
Што зачућеном уму казује
Безумног беса дело свирено :
— То није Србни ! . . . разума људског
Одрнцајући тврде основе —

Та зар би мог'о Србни икада
Каљеног гвожђа дигнут' острицу,
Да на олтару славе сопствене
Живота врелог врело отвори ? . . .

.

Србни је !

Ил' није ! није ! . . . О не верујте
Големог света даљи народи !
То није Србни ! . . . Та кад је Србни
Сопственог бића извор сушно ? !
Африке даље то су зверови :
Шакали, вуци, змије, тигрови,
Што чељуст суву жеђи вечите
На свете крви живом извору
До занетости зверске ситише
То нису Срби !

Ено погледај!

У тавној сенци црне заставе
 Пет милиона тугом згажено,
 Пролевајући болне капљице,
 Срцем пунијем горког чемера
 Убице куну кнеза великог
 И заклињу се бићем сопственим
 За свету мис'о покојника нам
 Под истом сенком дотле гинути,
 Докле граница давних крајева
 Под једним грбом наследника му
 Не види свет....

Е то је Срб!...

1868.

КНЕЗУ СРПСКОМ

МИЛАНУ М. ОБРЕМОВИЋУ IV.

на дан 10. Аугуста 1872 године.

Тама је била, попоћ немила,
 Није се звезда видео сјај —
 Само уздицај,
 Машући крили грдне несреће.

Крајина даљних јадне колибе
 Обилазећи, тужно ј' шапут'о
 Расворепоме срцу Србина
 Жалостних вести црну истину :
 . . . Кнез је позин'о ! . . .

Јест, кнеже ! кнез је позин'о !

А српско срце тугом мучено,
 Уз јавор-гусал' плачеван звук,
 Росени сузом струну жалосну,
 Урошаве се крви сећало,
 Крви невинне,

И гласом срца уцвељенога
 Спомињало је прошлост голему:
 Душана силног, поље Косово.

А после редом тугу певајућ'
 До Рајка дође тужног војводе :

„ — Шта ћу себи, а шта ли ћу Срему ?

„ — А шта ли ћу у Срему Турцима ?

Тај уздицај је дуго трајао :

Три тужне зиме ваздух шибајућ'

Кроз бисер-сузу бола, чемера,

Једва нам тебе даде светлости,

Да, сјајем својим таму разгонив'

И ступив' на чело целог народа,

Стопама поћеш деда великог —

Подјармљеног се рода сећајућ'

Под сенку станеш оне заставе,
 На коју су ти јоште дедови
 Витешком крвљу срца великог
 И чврстом руком вољно писали :
 „Слобода целом српском народу!“
 И под том заставом, *млади кнеже наш,*
 Подмладак ће те српски дворити,
 За угнетену се браћу борити,
 Пролити крв —
 И из те своје крви подићи
Можда крваци,
 Али слободну српску државу.
 Па напред *кнеже!* с тобом смо ми!
 С тобом су, *кнеже,* српски лавови!
 Готови за те погинути сви!
Живео, кнеже наш!

1872.

КНЕЗУ СРПСКОМ

МИЛАНУ М. ОБРЕМОВИЋ IV.

(Исвећује песник прво издање својих песама)

Где трагедија писци слављени
 Високог ума витезе нећу —

Над учним морем, на кршном стењу
 Клецаше слаба нога пода мноџ ;
 А љуцког срца отров-извори
 Љубаху чисто слану пучину,
 — Живота мога бесну судбину —
 У своме гневу да ме разори
 Да ме умори . . .
 И док сам онде, на том камену,
 Животу бурном раку копао,
 Донде је мржња у свом пламену
 Шантала жељно ! „Сад је пропао !“
 . . . Ах све ми оде, све ме остави !
 Не беше за ме руке помоћне —
 Једино само тигце поноћне
 Шунтаху тужно крили гарави :
 — У свету брале нема љубави ! “

И већ сам боном душом задрк’о
 Осећајући потрес дивији —
 Валова бесних уку безбожни,
 Што жељни плена бесно јурише,
 Прваке мутне у вис небући,
 Да ме с пвице стења каменог
 У мрачну пропаст доле сурвају
 . . . Ал’ твоја милост наша Светлости,
 Природе благе кротком десницом

Вођена напред, умом пажљивим
 Из палата се сјајних подиже,
 Да јаде љуцке на свом извору,
 У сенци мрачној чађа гаравог,
 Што бедницима пружа колиба,
 Непитујући умом брижљиво,
 Упозна, види, наду улије,
 Утеши болног, бедног избави,
 Од онда неста вере дивије
 Као да нема „више љубави!“
 Ох има, има наша *Светлости*,
 Од кад те српски народ поздравн,
 Вичан владару кротке нарави,
 Има љубави, има милости !

И ову књигу живота бурног —
 У тренутима дивље узбуне
 Што је поета бојом драстичном,
 У цртежима можда рапавим,
 Са боном душом дреко писао —
 Благодарност ти вечна подноси.
 И у њој можда листак понеки
 О родољубљу жарком говори ;
 Кад када грми тешком осветом,
 А после, сјајном ножа онтрицом
 Показујући чете дивије,

У крвав зове бој;
 А некад љубав платонску сања,
 Другдаш је пуна немог кајања —
 А свакад, свакад пуна верности,
 Прими је, прими наша *Светлости!*

1873.

КНЕЗУ СРПСКОМ

МИЛАНУ М. ОБРЕНОВИЋУ IV.

НА ДАН ВЕНЧАЊА СА СВЕТОМ КНЕГИЊОМ

Н А Т А Ђ Е Ј О М

И месеца сетни зраци
 Затренташе у облаци,
 Побледеше од жалости,
 Што не могу бити гости
 Оне српске веселости;
 Што не могу онде сјати,
 Што не могу онде стати,
 Где ће оно српски свати
 У милости понграти,

Српско коло пуно жара,
У сватови господара.

А на место од месеца,
Плаво небо што просеца,
Што по трavi бисер лије
У раскоши свога чара,
Што просина чаролије
Из прсију и недара,
Што у ружу облак ствара,
Што по зраку венце вије,
Што се игра, што се смије,
Што осмехом сутоп нара —
То се танка зора плави
На истоку, да поздрави
Источнога господара.

Понела је сјајне венце,
Понела је бисер, злато,
Да окити обилато
Сјајне свате и младенце;
Па их зора чисто љуби,
У срце би да удуби
Оне дивне, сјајне слике,
Наше светле заручнике.
Гледа у њу — лепу певу,
Како трепти у осмеву;

После онет гледа њега —
 Па се куне својим сјајем,
 Поветарцем, уздицајем :
 Да још нико дивнијега
 Није глед'о до сад нара,
 Нит' је икад зора мила
 Боље свате поздравила,
 Него српског господара.

После гледа — гледа сања,
 Пуна слатког миловања,
 Гледа доба нових дана,
 Будна зора усејана ;
 Види браћу са свих страна
 „Од Вудима до Балкана — “
 Види Срба и Бошњака,
 Гледа роба и јунака.
 Па би чисто да се спусти
 Једну речцу да изусти,
 Да изнесе лене жеље
 При венчању, на весеље
 Пуна плама, пуна жара
 Пред светлога господара.

„ — Ја сам сјајност неба мога
 Неба мога азурнога,
 А ти светлост рода евога,

Рода свога попоснога.
На мом небу нема робља,
Нема крви, нема гробља
У твом роду и робова
И гробова —
Па ти иде са свих страна
Пуно нада, пуно миља,
Иде да те благосиља :
И слободни — и робови,
У калници — и окови,
Иду Срби — твоја дика —
Да поздраве заручницу
И светлога заручника ;
Да вам кажу своје јаде,
Да некажу своје наде,
Да опишу давну жељу
У сватови, на весељу :
„Живео нам с најмилијом !
Живео нам светли Кнеже
Са Кнегињом Наталијом !
Живели нам много лета
У светлости и у слави,
У милости и љубави
Па да Бог да, светли Кнеже :
Свима нама кнезовали !
Краљевали, царовали !

Са Србима са свих страна
„— Од Будима до Балкана!...“

Е, тако се зора сјајна
При венчању појавила,
На венчању поздравила,
Пуна плама, пуна жара,
Са љубављу најтоплијом
Племенита господара
Са госпођом Наталијом.

1876

ДОБРОДОШЛИЦА
ЈОВАНЦИ МЕРЌУСОВОЈ

Свирепства турског грозна прослава
Тежином грдном свога покора

Испунила је цео свет —

Само још душу дивљег Угрина
Дотакнут' није никад умео

Те грозне славе тупи јек,

Нити је уву главе Аустрије
Пришавут' смео искру милости

Морала људског сјајни век.

Са ружним смехом дивљег човека
 Јуначке крви страшу поплаву
 С презрењем прати човек тај!!!

И сада јоште, где на застави
 Народа свију вечне светиње
 Крвљу неписан блешти сјај :

„— Слобода роду угнетеноме!“
 И сада јоште, где под тим знаком
 Девојке једне сева мач,

Где мушке борбе напор сгравичан
 Са урнебесом облак продире —
 Где слабе деце чује плач,

И сада јоште
 Девојко дична!

Јованко наша, не орлеанска,
 Ал' она иста . . . Анђео чист!..

Заборави им зледи нанете.
 Имена твога повести наше
 Славу ће носит' најсјајнији лист ;

А рода једног ослобођенога
 Благодарности чућеш усклике :
 „-- Слава ти ! Слава ! Бајроне наш !...“

СПОМЕН

Б. ХОРВАТОВИЋУ

и његовим јунацима на Тресенбаби

Њине су чете!... Зар не чујете
 На прагу вашем рину шакала,
 Отровно семе јевронских зала,
 Несрећну децу нијаког цара,
 Природан савез људскога квара :
 Черкеза, Курда, Турак', Маџара!...
 Са грозном бруком, са алкураном,
 Крвавом руком и јатаганом,
 Јуре по дану, траже по мраку,
 Девојке бедне, децу нејаку,
 И са анцара бели се глава,
 Или се пара дели крвава
 Нејаког чеда, ил' старца седа,
 Или је можда главница бледа
 Невести лепој с рамена пала
 На ладно гвожђе оштрога реза,
 Дивљега беса : Курда, Черкеза!...

Прешли су земљу бугарског стења,
 За њима земља остаде сама,
 На земљи гробље, по гробљу тама,
 У тами ужас опустошења,

Гаравог стења, крви, камења !
 Али за цара нема карара,
 У мору крви нема пехара,
 Његовој жеђи ту није гаса,
 Још њему није доста ужаса.
 Вид'ло је око нијаног кана
 Још једну земљу преко Балкана,
 Што је слобода љуби, целива.
 А дичан народ крвљу умива :

„ — Тамо витези, Курди Черкези!
 Из мрачне крви српскога мора
 Исламу зора синути мора ! . . . “

И напред даре пљаду чета,
 Крвљу да пере ругобу света,
 Рубогу своју и свога рода ;
 Ал' стоји војска српскога краља,
 Синови храбри српских земаља,
 Пред војском стоји дичан војвода
 На коњу неча далеког пута,
 Војвода стена непомакнута,
 Озбињним оком даљину гледи,
 Поглед му горн. чело му бледи,
 А плаве власи големе браде
 Милостиво му ветрови гладе
 А после стаде

Па, к'о да слуша,
 Крваву сабљу онамо пружа,
 Од куда ветар дува с Грамаде
 И таму носн дима и праха,
 Ломљаву грома, урнебес страха,
 Свирену војску паклене владе . . .
 „— Њине су чете! . . Њини ужаси!
 Колона њиних то су таласи,
 Што као лава с млазевн жара,
 У горе наше пута отвара . . .“
 Војвода збори, а оком гори
 И снагу мери својих Гружана
 И Књажевчана редове љуте,
 Па, као жељан крвавог дана,
 Високо диже руке стиснуте; —
 Рек'о би слике сапова да су,
 Што се у страним рађају часу,
 Што мушко чело ведре и мраче,
 Што се к'о дивље сенке повлаче'
 Часом к'о муња, што ледом прети
 Земљама што ће пронаст допети.
 Гледајућ' оне страшне колоне,
 Пење се горе, спушта се, клоне;
 Па као земља када задрми,
 Ужасним гласом војвода грми:
 „— На оружије! . . На оружије!

И грозне слике ужасног рата
 Кроз густу маглу гледају очи —
 Пољана плаче, риче граната,
 Кости се ломе, а крв се точи;
 Черкези бесне дивљачни, луди,
 Али о челик прскају груди
 Малакше снага, падају скоти
 У муци љутој и у страхоти...
 Шест дана тако трај'о је пак'о,
 А шестог дана оста пољана
 У самој крви што се пролила,
 На леном свету без цвета мила,
 И оста војска ернекога краља
 Синови храбри ернеких земаља,
 Пред војском стоји дичан војвода.

А тамо даље у магли сивој,
 У дивљем бегу, у журби живој,
 Виде се чете стида и срама,
 Како их крије даљина, тама.

КНЕЗУ СРПСКОМ

МИЛАНУ М. ОБРЕНОВИЋУ. IV.

КАД СЕ 17 ФЕБРУАРА 1878 ГОД. СА БОЛНОГА ПОЉА ВРАТИО

Векови теку уморним гредом,
Крвавим редом, ужасним вредом
Косово писну... Пао је див!..
Србин је пао. Богу је жао,
Па се у мисли теретне дао —
Тешко је њему и што је жив!..

Хтео је кетн... А да се свети,
Хтео је земљи сунце узети —
Да више ником не буде дан!
Ал' у те јаде срце му етаде,
Божањска мис'о на ум му паде:
— Нека, у јаву створићу сан!

— Нек' сунца буде, сваком и свуде,
Нек' светлост моја огреје људе —
Нећу да слушах ничији плач!..
А да ми жеље постану дела,
Да душа смела добије тела,
Српском ћу кнезу пружити мач —

— Сад иди Кнеже!.. Дошло је доба,
Од вечна гроба откупи роба,

Слободу подај народу свом ! . .
 И кнез се диже из двора свога
 Слушајух' правду великог Бога,
 Са војском пође Косову том.

Војска је храбра и пуна жара,
 Поносом следи свога главара
 Слободи нудећ' и живот свој . . .
 И куд год иде, ту роба виде,
 С душе му тешке окове скиде,
 С тирани бијух' крвави бој.

И сада народ слободом дише,
 У њему нема јаука више,
 Само се један јон чује глас :
 Живео оче, избавиоче,
 Таковско дело ти данас доче —
 Ти си нам живот ! Ти си нам спас !..

1878

НА НОВО ЛЕТО.

(Поздрав новинарског разношача)

Ево, драги господару,
И ДНЕВНИКА И СЕДМИЦЕ,
Ко што вам их до сад понах
И ове љу годиннице.

Знаш кад прии облак распе
Страховита своја врела,
Ја новине теби носим
Без галоша и амрела.

Радозналац када корни --
Рад би знао из новина
Шта туђинско гнездо ради,
Што ли твоја домовина --

Ја пред тебе смирен ступам,
Зле и добре гласе носим...

— Сад о новој годинници
На чашницу вина просим. —

Па ми сада немој рећи :
„Чекај, синко — чекај само --“
Знај, свако те добро знало,
Да перадо ми чекамо !

К О Д Н А С

Тамо код нас у долини,
 У лужници, у тишини,
 Подижу се бели двори,
 А у двори једно злато
 — К'о да није ни удато —
 Поред мужа сваншта твори.
 Муж је воли, а још више,
 За госпођом што уздише,
 Госнодин је неки стари;
 Па и госпа радо чује
 Кад се старац накамљује,
 Кад још мигне . . . кад
 . . . Ал' већ нека —
 Та и то је за човека;
 А и муж се слабо једи,
 Што му жена старца гледи,
 Још се дичи и размеће,
 Са чела му радост сјаје,
 Чисто себе не познаје,
 Свет презире, никог неће,
 Вазда лута, вазда меће,
 Да не смеће
 Своме злату --
 Сада пешке, сад на ату,

Ну где њега, муку љуту,
Све на ату — ал' цркнуту.
Вазда лута, не сустаје
Али само до — Мртваје

ЈЕДНОЈ ВАСПИТАТЕЉЦИ

(која је од министра добила похвалителни лист)

Какво чудо — практиканти !
Практиканту да се дам !
Кад министар мене хвали,
Кад се њему допадам . . .
. . . Јест фрајлице, лепотице,
Така хвала леп је дар —
Ал' фрајлице, лепотице,
Ожењен је министар.

Г. Г Р К И Њ И.

Ко то каже, да Гркиња
Свога мужа мрзи, куди —

Кад Гркиња и два мужа
Са љубављу својом пуди?..

СТАРА ГОСПОЂА.

Бејаш некад млада, дивна,
Та знају ме тамо преко,
Та знају ме на далеко,
Племњ-оца племњ ћерку,
Боже мили! *постмајстерку*? —
Једном речи: госпа милостивна!

Па где и ту — чина нова!
Ту си госпо срце, душа,
Па и ту си кленетуша
Поштоване госноде кметова.

ЧИВУТСКА ИСПОВЕСТ.

Ја свакога служим,
Сваког господара —

За то стари чиво
Свакад има нара.

Ја и Лојду пишем
У Србији шта је,
А и Преси шаљем
Верне извештаје.

Треба л' Видовдану
Уводних чланака,
Напишем му с места
По десет табака.

А што онет не бих
Кад је добра плата?
А стари је чиво
Шпијун од заната.

ЖАЛОСТ ГЂЕ. Л...

Шта то тужи, шта то цвили?
Што уздише гора луг?
Што ли плаче небо, земља?
За што друга, за што друг?..

То госпођа милостивна
Оплакује зета свог;

Тужно оди, црно носи
Све од кроја свилоног.

Пред њоме јој огледало
Показује цели јад:
Сахрањену дику рода,
Упокојен понос, над . . .

— „Ох, како ми доликује
Црне туге блеђи лик —
К'о на слици Рафајела
Мученица, мученик.

Та чисто бих зажелела
Већу тугу, већи јад --
Чисто бих се радовала,
Да ми супруг умре сад “

Е В Р О П С К И М И Р.

»Ха! ха! ха! . . .«

Абердар.

Са крвљу је умивена,
Лешевима покривена
Францеска је сва
Попаљена, порушена,

У жалости погружена,
Само тугу зна

После туге корак први,
Пун је бола, пун је крви,
Препун освете . . .
А у Турској нож варвара
Уцвељене груди пара,
Срце раздире.

Тамо онет Маџар тлачи,
Маџар бесни и дивљачи,
Као гладан вук —
Док у груди нож зарује,
Док окове не разбије
Увређени пук.

Кад уз јеку беса, гнева,
Кад уз звекет од мачева,
Крвав јурне вир —
Онда ћете ваљда знати,
Мудре главе дипломати,
Шта ј' европски мир?

»СВЕ И СВА.«

Шта је то *фактор*? . . . питах те ја,
А ти ми рече: „Све и сва!“

Да, да!

То сваки зна:

Трчиш к'о коњ, трчиш к'о нас,

Ал' то се ништа не тиче нас;

Шта више, брале, жеља је та:

Да свакад будеш „Све и сва!“

ШТИЛИСТИКА.

Црна гора има вука,
Има горе и ајдука,
Има стрела има лука,
Има пушке, има пука . . .
Ал' бадава све те дике,
Кад јој нема штилистике
Од нашега Миловука.

О Т А Ц И С И Н .

Један пут иде стари Амица
 К'о неки седи мандарин —
 А за њим танка, трчи, скакуће
 Јуначке крви најмлађи син.

Вашир је био — а на вашару
 Сабље, пиштољи, арапски ат;
 Турнске кане, сребро и злато,
 Млетачка свила, женевски сат.

— Е шта ћеш синче, да купи бабо?
 — Детета склоност кушање свог —
 Оћеш ли сабљу ту бритку, сјајну,
 Ил' волиш ата мисирског?

Ил' можда желиш од свиле рухо?
 Нека ти буде свилено све!
 Говори синче! говори брже.
 Да купим оне токе злаћене.

Дете се чешка руком по глави,
 Као да не зна шта би од свег —
 — Ах бабо, бабо, купи ми бабо:
 Печења купи јарећег...

Сад се и бабо чеше по глави
 Гледајућ дуго синчића свог —
 — Е, ја сам вол'о сабље и коцла,
 А син ми јарца печеног!

НАДГРОБНИ НАТПИСИ.

1*

Протужила мајка стара, :
 Големи су моји јадн,
 Самоћа ми срце нара !
 А Бог шта ће да уради ?
 Послао је вечној кући,
 Можда тешко уздишући,
 Мого срца пород млади --
 Њених седам укучади.

2**

С нама си био, с нама љубно.
 С нама си своју тугу губио —
 На за што, брале, писи чекао.
 Можда б' и од нас који рекао:
 На с Богом свете, свете убави.
 На с Богом несмо, с Богом љубави !

На надгробној плочи пок. Мите Протића, коју је
 за живота наручио за своју помрлу децу.

**На надгробној плочи пок. Сине машинисте у држ.
 штампарији.

3***

Весео живот, пуи добра чина,
 У срцу љубав и домовина . . .
 Ал' свему једном долази крај —
 Остаде само жалостна мати,
 Јединица сина сузом да прати,
 Остаде незни уздицај.

ПРИ ПОДИЗАЊУ „ВИЛАЖА„

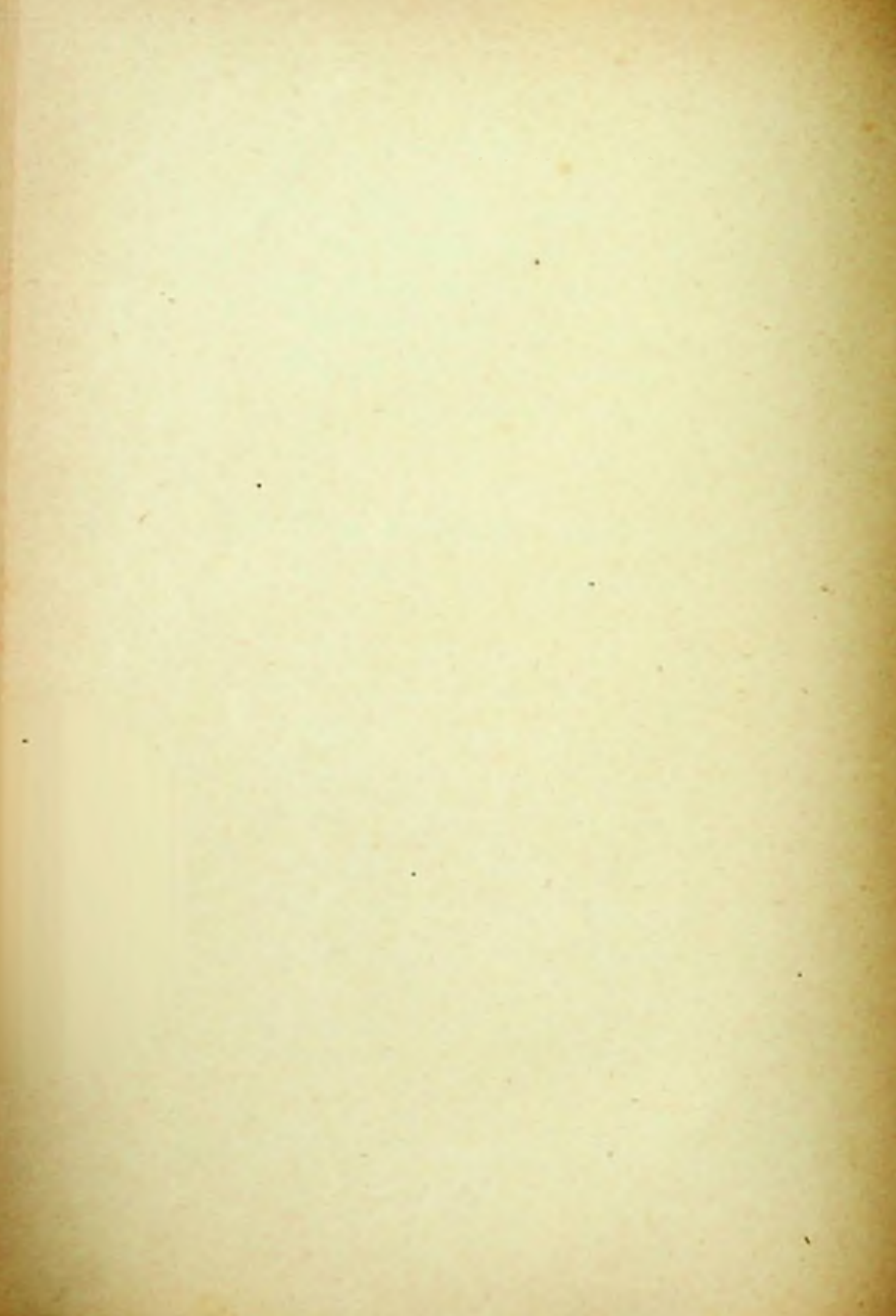
ЛЕЋИКОВЦА СТ. РАЈИЧЕВИЋА

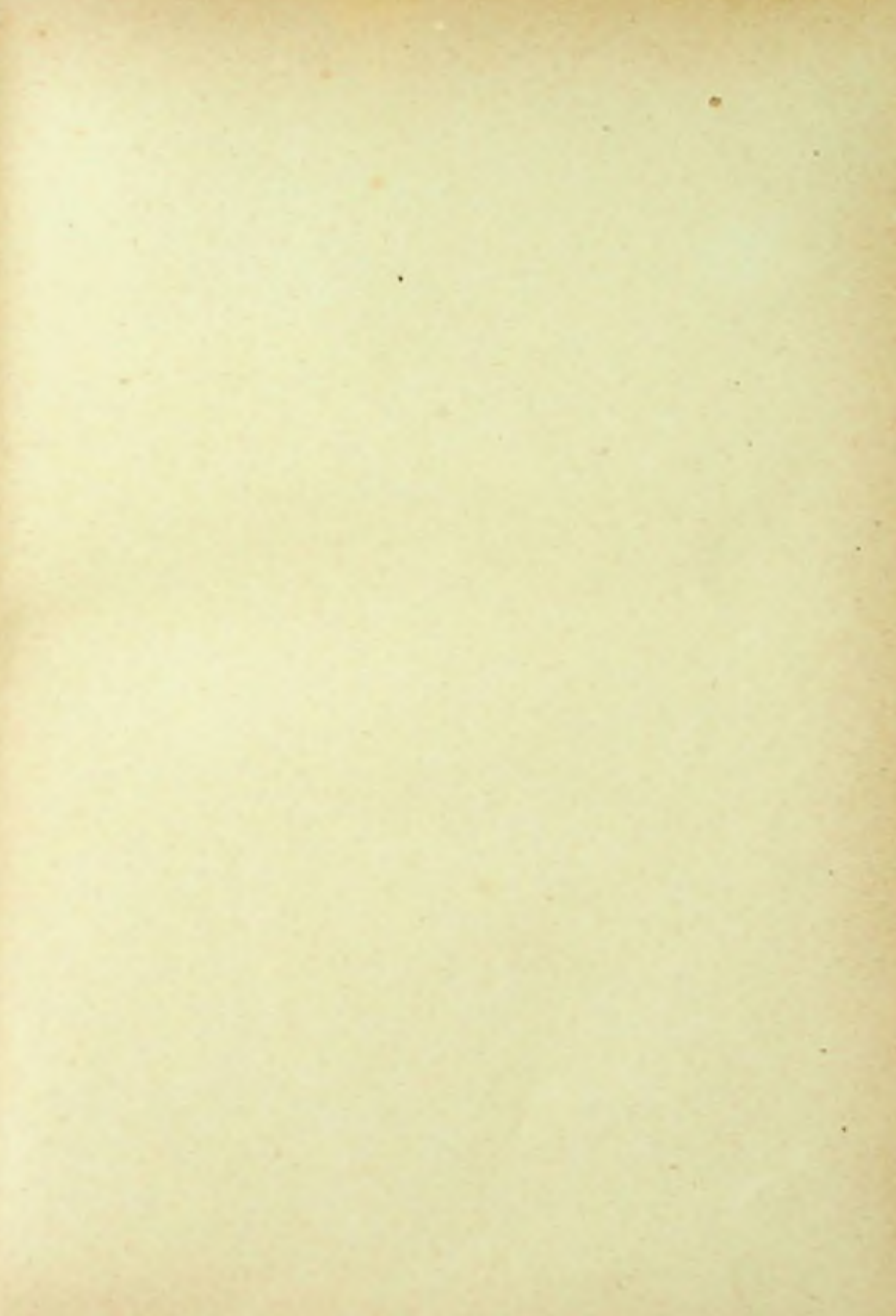
Давно ће од нас бити ненео,
 Кад о постанку „Вилажа“ тога
 Темеља тврдог камен студени
 Српскоме брату — или душману —
 Мимиком неом стане причати :

„Весела дружба мене положи
 Уз добро вино — да вино није
 У мирној сенци мога хладила,
 У лено доба и у добри час“
 Давно ће нен'о бити од нас !

1874.

*** На надгробној плочи пок. Наума Штерића, трговца

ДЕЛА

БУРЕ ЈАКШИЋА

КЊИГА II

ПЕСМЕ ЕПСКЕ

У БЕОГРАДУ

У краљевско-српској држ. штампарији

1882

ГДЕ ЈЕ ШТО.

	СТРАНА
Барјактровићи	55
Братоубица	57
Бура на мору	23
Емил Костовић	1
Искушеник	18
Јан Хус	146
Караула на Вучјој пољани	110
Мучошница	70
Невеста Пивљанина Баја	85
Осман-Ага	3
Плен	7
Прво жртво (I)	11
Прве жртве (II)	27
Причест	116
Рањен Вељко	3
Ратар	132
Стража	126
Шваља	136

, ЕМИЛ КОСТОВИЋ.

Тапе пишти,
Копиц вришти,
Рањен виче,
Гласи мутни,
Земља тутњи,
Непријатељ не измиче.

Рањеника страшна мука,
Стоји ука од јаука,
Сајужени дим, прашина
Диге с' тамо до висина;
Од барута силне ватре
Све се, све се сво сатре.
Већ јунаци зуби кољу,
Борби доби сваки вољу,
А наш бубањ оглашава,
Да је пало доста глава,
Патраг да се сада ступа.

Ал' војника стоји луна,
Нико, нико патраг неће.

Сад душманска једна чета
Чак овамо проби клета.
Костовића ту ранеше,
Заслужну му, ах, одбише
А јуначку десну руку,
Ком даваше горку муку
Душманину,
Бад заману.

Из рамена крвца лонти,
Масна крвца земљу топи,
Емил рањен храбро стаде,
Јунацима миг он даде,
Из све снаге силно викну,
И тигарски у мукама цркну:
Напред, браћо, сви Мокриници
Краљевића храбри синци,
Осветите живот мој,
Умалите силан број
Душманина
Наша силна.

Сваки јунак напред скаче,
У милоти Емил плаче:
Ах, јунаци све змајеве,

Браћо моја, соколови,
 Мирно ћу вам сад умрети —
 Ваша рука братски ме освети.
 Поздрав' те ми стару мајку,
 И доброга, ах, бабајку,
 Поздрав' те ми моју милу,
 А Милеву белу вилу
 Ах поздрави — —
 С Богом Јевто брате,
 Нек' ти свеци за то плате. —

Тане ништи,
 Коњиц вришти,
 Рањен виче,
 Гласи мутни,
 Земља тутњи,
 Непријатељ већ измиче!

1853.

РАЊЕН ВЕЉКО.

Грмну пушка — гореду облаци —
 Мртвог сунца крвави су зраци.
 Ал' кубура друго сунце ствара,
 А из војске Турчини проговара:

„Крај'не хоћу, делијо крвава!“
 „Не дам Крај'не! Ево русе главе!“

Где Рушид наше жене несвесне,
 Што силом тражи од деце бесне!
 Крајине љуте — срце ђаурско,
 Нанојен листом, студене горе,
 Угрејан ледом пасмејан громом,
 А грљен ножем — најленшом момом —
 Прекретив крестом груди широке,
 На на крст турив злаћане токе,
 Не да му срца не нађе таве,
 Но да му крста светињу бране!
 А за њим дружбе помамно јато,
 Није му страха име познато —

Кроз ваздух песма грми мртвачка —
 Стреле ли с тога деца јувачка?
 Млади бећари у напред скоре,
 Тражиду смрти, кораке споре —
 Та сваки лети за род умрети!
 Пред њима Вељко на бесном коњу,
 С Турчином бије борбу потоњу,
 На кад је тако — нек је крваво! —

Посрташе коњи соколови
 У долови, што са крвцом плови,

Смрљаше се балчади од злата,
 Умастише руке до лаката,
 Запливаше токе позлаћене
 На грудима у кржаве нене —
 „Крај'не хоћу, ајдучки крвинче!“
 „Не дам Крај'не!“ рањен Вељко виче.

1858.

О С М А Н - А Г А . *

Са чардака, са мека душека
 Чучук-Стана тну поноћ чека,
 На узглавке наслонила главе,
 На њилиме свилене рукаве;
 На се млада мислима предала,
 Чудна мис'о ... сва је затрентала!
 Цлам обацу снега бело лице,
 Горка суза дуге тренавице,
 И онет се кад када осмене —
 Тако исто и ружица вене!
 Неког чека — Осман мисли себе;
 Вељка чека, а е' Османа зебе ...

*) Осман-ага је син Осман-бегов Од њега је Ајдук-Вељко свога Кушљу и лено одело турско задобио — Чучук-Стана је трећа жена Ајдук-Вељкова. О њој највише лаутари крајински певају.

Пуста гора мируједу вуци,
Али бесне по гори ајдуци

Осман поглед кроз прозоре пење
На планину, у студено стење,
Пак је гледа, дуго, дуго гледа —
„Коња амо! робе!“ заповеда.
— Кушља копа ногама обема,
Поноћ нема Осман-агу спрема.
„Не Османе!“ млад му Алил вели,
„Куда су те ђаури занели?
„Чучук Стана? Торлакниња пука?
„И та љуби из горе ајдука!
„Послушај ме, вернога кардаша!“
Осман ћути, а ножа се маха.

Тимок јури као стрела лака,
Осман-ага муња из облака

Са чардака чарне очи гледу,
Како сјајне звезде трепећеду.
Шта видеше? . . Од шта Стана преза? —
На халату од чудног витеза.
Османово руво и одело,
Османове токе најсјајније,
Османове — али Осман није?
Она зебе . . . Осман је за цело
Прену лака с висока чардака,

Да јој Тимок ладна буде рака ; —
 Већ носкочи ! . . . света не имаде ! . . .
 Ал' на срце — Ајдук-Вељку паде ! . . .
 Где кроз стење ладан Тимок плива,
 Осман-ага у крви почива.

1858.

П Л Е Н .

Далеко су села, далеко механе,
 Далеко пастири бело стадо хране ;
 Далеко, далеко ! Бог би знао где су —
 Облаци их крију, вихори потресу.
 Гором вихор бесни, долом облак плива,
 С уснијаног чела ладни зној пролива,
 Каткад громом рикне, сене муњом плахом.
 Ил' грмљавом грмне — са громким уздахом.

Стрепи, стрепи, јадан свете од менека,
 Освета те моја са висине чека !
 Тужитељи вредни пред Бога су стали,
 Покори су твоји Богу додијали ;
 Разгневљено небо у пламену горни,
 Чујем громку трубу, чујем где се ори.
 Ал' шта рекох тужац, да ти небо прети ?
 Сам ћеш у свом јаду — греху изумрети ! . . .

Висока је гора, с' звездама се грли,
 Човечији звуци ту су изумрли,
 У њој славуј песме није запевао —
 Ја на њојзи стојим!... Ко ме ј' амо звао ?
 Несеу ово пути за у небо плаво;
 Да у пак'о воде, високи су здраво !
 Растрвљено, пусто стење и врлети,
 Отворена пропаст прогутат' те прети.
 К'о са црном жалост увиђена ризом,
 Вечан ладак влада над мрачним амбизом,
 А из тамних груди нешто проговара,
 Тако тужно, боно, срце ти се пара.
 Је ли ово клетва умирућих груди ?
 Ил' се у дубини дух умрлих буди ? ...

Овдена се легу орловићи само,
 Од куда их после на небу гледамо,
 Где са врелим зраком слабо крило снаже,
 Ил' у низу, где 'но мрку крвцу траже.

Отлеи матор ор'о на грабеж излеће,
 Те на мирисе јањце оштре канце меће;
 Ил' на бојном пољу народа далеки
 Слатке хране бира у крвавој реки;
 Па доклеи се бритки јатаган крвави,
 Орао се сури на бојиншту бави.

Само ниска слабих орловића стоји,
Нема, ко ће да их врелом крвцом поји ;
Већ одавна дома не враћа се стари,
Ил' не има хране, ил' за њих не мари ?
Ил' га јоште рана тинги усвијана ? —
Орлићи му ниште већ три бела дана !

По далеком свету старина тумара,
На бојинту негде с гаврани се варт ...

Ал' каква се јека са долине чује,
Какав' по се оку витез указује ?
Плахе кида муње, громове разбија,
Из очију тамних жив му огањ сија.
Од куда ли иде, са којих ли страна —
Без панцира сјајна и без буздована,
Без опреме сваке за бој понесене,
У студену гору, у пустошне стене ? ...

Хај ! њему је гора домовина мила,
Све оружје — пуста, убојита крила,
Громови и муње — познаници стари,
А студено стење — вечити другари ! —

Крвави му кљуни до мрких очију,
Крвава се крила кроз облаке вију.

То је витез славан, јунаци га знају,
Али му се живи никад не подају ;

Бој га жесток често на свом челу гледа,
С погипбијом вељом лети успореда !

Из долине рањен кроз облаке рони,
Силена га љубав по вихору гони;
Цвили, ништи љуто небеским атаром,
До Бога просеца са јуначком паром;
-- Не даде му рана доћи умијана,
Орлићи му ниште већ три бела дана !
Можда глад их мори, можда љута жеђи ?
Можда ђеду скоро сваком злу подлећи ?

Целу скупља снагу, на у напред коси,
Широко га крило по вихору носи;
Мислиш, сад ће вихор понустити мало,
Толико се снаге на њег' зауктало.
Ал' и вихор душу бегајућу стеже,
Са јуначким дахом плаховито дува,
Дркће ладна стена, ломи грана сува —
А орао цвили, гора се разлеже ! . . .

Спустило се крило, слабо, малаксано,
Распаде се срце муком растрзано.
Ено пада веће ! . . . о немоћи клетс ! . . .
Тако близу среће ! . . . тако близу мегс ! . . .

Утиша се бура, вихор не вихори,
Само бајна дуга у долини гори ;

А на ладној стени рањен ор'о снава —
Широка му крила сломљена, крвава !

Где је она снага, што вихором тресе,
Да у мрачну пропаст крвав илен унесе ?
Убојито срце, што у сунце тежи ? . . .
Све са моћни крили пребијено лежи ! . . .

Поред њега рука крвљу помазана —
'Ија ј' ово рука, из кега ли стана ?
Обележја нема десница витешка,
Ни претена златна, ни синџира тешка ;
Само један белег силеног творца :
Што још комад љута притискује мача,
Тако јако, као у бој да корача,
По томе бих рек'о, да је Црногорца !

1858.

П Р В Е Ж Р Т В Е

Следила се река, суво грање ујн,
У студеном лугу не поју славујн;
Нема цвета, нема зеленога листа,
По студеном пољу бели снег се блиста.
Ој сирота земљо, мученице стара !
Робинице вечна силног господара !
Једном мраз те стеже, за тим лега на ле.

После су те канке крви прокапале,
 Пак те свака пече до у сред недара —
 Ој сирота земљо, мученице стара !

На огњините пусто гола раја пала,
 Слуша танке гласе умилних гусала,
 Јер још друго ништа не оста од силе,
 Пак су њојзи танке гусле омилале.
 Уз њих плаче, пева, тужи глава седа,
 И витештво својих старих приповеда :
 Душаново царство, Лазареву круну,
 Косово и пропаст, туге, беде пуну . . .
 На кад таку песму врли певач спева,
 Сирота се раја кроз сузе осмева.

Но кад жарким огњем старе груди плаћу —
 Да утиша мало крвицу уснијану —
 Ронске ланце кида, о слободи синва —
 „На оружје браћо !“ . . ражарен позива.
 Ал' је јак још синцир, срце малаксано —
 Чекај, седи певче, није дан осван'о !

Тад он сузе лијућ' песму удешава :
 „Домовино моја, тавнице крвава !
 Кад у тебе нема више *Неманића*,
 Кад у тебе нема више *Југовића*,
 Кад у тебе нема више *Обилића*,

Кад у тебе није слога и слобода —
Домовино тужна витешкога рода! . . .

Тако раја тужн, на Турчина служи,
А Турчин јој огњем горке сузе суши;
Једно мисли само, једну књигу учи,
Како јадну рају, како пса да мучи. . .

.
.

О тавнице клета, мученице света!
Е у теби сунце никад не трепета,
Ни месеца бледог рад' носете само,
Вечна поноћ влада . . . о вечита тамо!
Многа те је мајка од Косова клела,
И данас си роду две круне узела:
Бирчана, Алексеу и трећег с' њима,
Да преживи један оба побратима.

У тавници јунак тужн у самоћи:
„О откупо моја никад нећеш доћи!
Ао моји воци, изели вас вуци!
Златне моје токе, носили ајдуци!
Гроздан винограде, рађо горке јаде!
Бели двори, Бог д'о огњем изгорели —
Кад у њима мајка виш' брата не рани
Да ме бритком сабљом ил' благом извади —
О ви бели двори, моји већи јади! . .“

Тако Вирчан цвили, сужан у тишини,
 Не чује га нико, тако му се чини :
 Ал' га и Бог слуша — Бог га можда кара
 И Јаков га слуша — пак му одговара :

„Нека Фочић захте кулу злата пуну,
 Ил' с' цареве главе змаћену коруну,
 И још више силам, што му срце жели !
 За вас двоје овде ми би све донели.“

„Мал ћемо продават' док не испродамо —
 На је л и то мало да откуну дамо —
 Мал не вреди никад ваше русе главе —
 Дићемо ајкаче, помамне, кржаве . . .
 Стамбол ће се сгрести . . . Згрозит' ће се ага,
 Повика ће силам : доста рајо драга !!! . . .“

Гисван Јаков збори . . . Алекса га кори :
 „То су речи само душе узрујане !
 Гвожђе нас је стегло, одолеше ране —
 Неће Фочић блага, доста блага има
 Мене само тражи и мог побратима
 Јоште једно јутро кад сунце изађе,
 Крваво ће поље и нас два да пађе !“

Скупљен народ стоји: бегови и аге
 И синовн наше домовине драге.
 Многога је око небу подигнуто,
 Многога је срце заболело љуто,
 Многи уздицаје у грудима таје,

Толике им ваје Фочићу задаје.
 Не зна за грехоту, а милости неће,
 Гневан, бесан, рањен по чардаку шеће;
 У грудма му пламти — те му душу нара —
 Једна веља искра пакленог жара,
 А кад пламом плаше да пламен разблажи,
 У ђаурским груд'ма вреле крви тражи . . .

Сиреман целат стоји, на миг агни чека,
 Ага на целата да донесе лека,
 Ал' још једну има да му срцу лаве,
 Пре него ће пасти жртве оковане :
 „Чујте, чујте Турци!“ Слушају га вуци
 Шта ће власи, шта ће крвави ајдуци ?

„Кнез Алекса с' побром у очи нас вара.
 О глави се напој с орлом договара.
 Али чекај кнеже, тебе ће мо врану,
 Пак нек ор'о кида срце мусломану.
 „Све сам диг'о пише — све киши и чека,
 Све је узрујано к'о поамна река,
 Четири су аге љуто посвађане,
 Једна искра треба све да пламом плаше!“
 „То су твоје речи, нећеш их порећи,
 Али за то кнеже живог ћу те нећи!“

Туга, боли, јадн поремете лице,
 Оросе се сузом дуге трепавице,

А чело потавни сетно невесело.
Црној земљи клоне измучено тело.

Ал' не клоу снага српскога витеза,
Не засија суза у очима кнеза —
Већ к'о славни арслан пре него ће мрети,
Погледом га сече, десницом му прети,
„Не сивири, пала, још не плаше мене.
Видео сам доста крви пролевене

„Трипут ми је црна отварања рака,
Смрт је ладна трипут презрела јунака.
— Отров с врелом кавом у песми, весељу,
Није Турком лени испун'о жељу.
— После смртан куршум, ал' удеши лоше,
Једва га се моји скути дотакоше.
— Распаљени Турци и бесом и срамом,
Побратимише се са гором и тамом —
Пуче танка пушка из зеленог луга,
Намењена мени обори ми друга.

Не сивири, пала, још не плаше мене,
Видео сам доста крви пролевене —
Али срамном смрћу страшно је умрети,
Већ ако си јунак јуначки се свети!
Ево руса глава, сно оштра пала,
Пред њоме ми душа није затрентала
Удри! сеци! за то Бог нека те кара . . .
„Сеци! сеци! и бесан Турчин одговара.

— Наше два витеза, прену крива врела.
 Ал' је полица приу поноћ разастрла :
 Не да гледат' ваје спротиње раје,
 Само кад кад чујеш горке уздицаје,
 За тим клетва лети у грозном изразу —
 Дркће Фочин Мехмед у немилу цасу

У крај реке ладне две су црне раке,
 Посестрима драге згрлише јунаке,
 А на њима двема убав цветак ћути.
 Тужи, вене, куне живот растргнути.
 Њега теше ладни вихори и снези:
 Ћути мило цвеће, пак им гроба реси !
 Светиње су ово витешкога рода,
 Нада њима плаче Србин и слобода :
 На кад за слободу барјак завихори,
 На барјаку бићеш придепуто гори,
 Под тобом ће гинути најбољи витези :
 Ћути, мило цвеће, пак им гроба реси,
 Јунаци ће теби лено име дати --
 „Цвет слободе српске, тако ће те звати *

* Ову је песму песник пренео 1860 г. под истим именом и штампао најпре у *Даници*, а после у I издању својих песама. У посмртним хартијама његовим сачувао се овај први оглед, те се сад из њега штампа оно, што је друкчије него у преради. —

ИСКУШЕНИК.

Крушедол се диже, у небу се губи —
 Вредан спомен, вреди да га сунце љуби !
 Гора га је чарна листом опасала,
 Ту је бајна ружа по вртови пала,
 Ту се лаћан поток с Врушкогорком кара,
 А с руменом зором славуј разговара.
 За час, само за час, у жбуј ружини прие,
 Заледе се пруге, потока сребрне —
 Је ли ово прошлост од чег тако преза,
 Ил' садашњост горка славуја потреса ?
 Мантија замушти . . . пѣмѣ цвркут тига,
 Тих додиркај само чујеш бројаница . . .

Дође време ! . . . цветак, несма, чедо бело,
 Шева, славуј, дуга — лето их донело ;
 Дође вес'о настир зелених ливада . . .
 Ал' на двору тамо вечна туга влада.
 Кријућ' зраке сунце провући се ниште
 Кроз зелено лишће у немо дворинште ;
 Ал' што дркће тако, к'о у тешком сану ?
 Што за гору пушта главу уснијану ?
 У одаји тамо бо'но момче вене
 И на платно боје слаже растрвене.
 Једно лице нише . . . аић'о је далеко ! . . .
 Т' кад би је вид'о, пред њоме би клек'о,

Презрео би дружбу, небеске певаче,
 Да код њених ногу целу вечност плаче !
 Ал' можда јој веће — очарани с лица —
 Сјајан престо граде од ситних звездица,
 Ломе рујну зору у комаће мало,
 Да кад би се вељој једном путовало,
 Нек јој нога света по том праху шета.
 Лени лице није — не може се рећи !
 Лени божанствен осмех на лицу пловехи,
 Веле, нежне груди . . . „Ах, та лениша беше !
 Ово само слабе кичице изнесе,
 Слаба душа груди боног непосинка ;
 Лениг беше створа, сјајнијег лика !
 Неказат' је тешко, неписати теже —
 Ово само слабе кичице изнесе !“ . . .

Ноћ је нема, тија, бледи месец сија,
 На звонари поноћ немгла избија;
 Калуђер се крсти — о вечности сипва —
 Сан матере божје у сани целива.
 На раскрише горско бесан ајдук стаје,
 О појасу анџар чист к'о огањ сева ;
 Он га струком тарс, мисли крвав да је,
 На га дркћућ' опет за појас задева. —
 Кога љубав прати, о љубави сања,
 У рају се гледа рајског миловања;
 А ког туга мори . . . ох милостив Боже !

Тај плакати само горке сузе може,
 Дуге су му ноћи, иза сана преда,
 Ладне зани теку са образа бледа,
 Грудн му се стежу, срце му се пара —
 „О паклени боле!“ стренећ' проговара.

Звук последњи сата тихим јеком лети,
 Исто труба, што ће страшан суд донети!
 Нем манастир стоји, сви протори ћуте,
 Као жртве свету Богом отргнуте;
 Само једна свећа кроз поноћ просеца,
 Једно бледо лице сеп бледог месеца:
 Млад испосник клечи . . . љубав ли га тера,
 Или страшан пример седих калуђера?
 По мермеру често врела суза плива
 И у сјајној тузи два лика целива:
 Једно бледо, боно, мучено сузама,
 Друго лепо, мило, као ружа сама!
 Једно сузе лије, а друго се смеши,
 Једно очајава, друго бо, пог' теши.
 Млад испосник стрени, преваре се боји,
 Јер пред њиме само . . . мртва сенка стоји.
 „О убава слико прошлости далеке,
 Извађена тугом из сузане реке,
 Проговори само, са животом дани,
 Забуди у себи живот малаксани!

Да осетим срце у груд'ма бијуће,
 Да осетим пару душе свемогуће,
 Да загрлим цветак давно увенути —
 Да пољубим злато!“ . .

Нем манастир ћути! . .

Нерисана слика на њ' се осмејкива,
 Али боно момче у сузама плива ;
 Чарне очи милим погледом га прате,
 Ал' он збори : „Очи ! што ме погледате ?“
 Уснице се смење мле љубавнице,
 У осмеху трепти цело бајно лице :
 Бело раме, снега планинскога груди,
 Тамне косе прамен по њему кривуда ;
 По груд'ма се чисто уздихај разлеже —
 На бокору цвећа меке руке леже,
 Савијају нежно лист стаблнке вите ;
 Ал' он збори ! „Руке ! што ме не грате !“

Тако младо момче дане, ноћи тужи,
 По срцу му туга смртне бразде илужи.
 Ко зору љубљаше, поноћ тражи само.
 „Приграме ме-велико вечита тамо !
 Однеси ме злату — тамо тамо гори,
 Где је небо, звезде, двор анђела двори !
 Онде мене светлост и спасење чека,
 Ништа више овде нема за менека !

Пролеће је дошло, зелене се брда,
 Ал' не игра срце од камена тврда;
 Пролеће је дошло, ал' пролеће само —
 Приглади ме, вели о вечита тамо!“ . . .

Синула је зора, роса ј' затрептала,
 На кули су звона уморено стала —
 Искушеник стрени . . . сузе теку, лију,
 С неписане слике не скида очију;
 Тако му се чини, последње је пута:
 „С Богом остај, С Богом душо отргнута!“
 Сад му ваља поћи одрећи се свега,
 Оца, мајке, брата и још милијега,
 Да на себе име прими непознато,
 Заборави тугу, заборави злато;
 Да коју 'но љуби, за којом 'но вене,
 Ни у сацу више да је не спомене;
 Да не каже цвећу, да гине за њоме,
 Да запрети бољу срцу болањоме;
 Да не тужи после: „О поточе мали,
 Можда су је вали твоји угледали?“
 Ил': „Ви сјајне звезде, што поћу сијате,
 Да л' за моју драгу што казати знате?
 Тамо ј' она гори, тамо је за цело —
 Леппе од вас сија ђено лице бело!„
 Ил' убавој слици чеду душе боне:

„Поред првог ово на дно мора тоне,
 Сенка си ти само, али онет мила !
 Суза те је моја из срца полила ! . . .
 А ти рујна зоро, сунца не изнеси ;
 Ливаде умилна цвећем се не реси !
 Не певајте данас, тигце милопојке,
 Над гробом певате најлепше девојке !“ . . .
 Ој не тужи, срце, туга не помаже !
 За живота више никад да не каже !
 Сад му ваља поћи, да с' одрече света —
 С Богом остај, С Богом, душо ми отета ! ! !“

1858.

Б У Р А Н А М О Р У .

Море је немо, пусто, големо,
 К'о бледо чело вечитог гњева,
 Што се у смрти тихо осмева ;
 Суморна леже пучина стара,
 Да се у своје гробу одмара.

Небо се смеши, звезде трепере —
 Чисто га љубе, гладе и мазе,
 Уљуљкују му тихе таласе,
 А стари крвник тај бисер бере,
 Што плаво небо на њега стеро;

Звездице сјајне грли, целива,
У небо гледа, о њему спива.

Ал' сад му лепе Данице нема,
Не стаде, оде, поноћ је зави.
Море се пени, љуља, крвави,
К'о варвар бесни, ком' дрска рука
Арема бисер са груди шчупа,
Распаљен бесом, не тугом, болом,
Већ чисто зверски, осветом голом,
Мач из корица крвав потезе,
Светом да тресе, коље и жеже,

Једне по једне звездице нема . . .
Варвар се сини . . . бура се спрема.

Сад грмну, пуче . . . љуља се море,
Потресоше се далеке горе;
С подмуклом жељом, кривим умом
Облаци ује са грозним шумом.
Час видом сенка, што сврху гроба
Дркћући блуде у неко доба,
Час риком лава ражљућенога,
Што оков стреса сужанства свога,
Ил' као змија, што отров пљује —
Тако таласи на море стау,
Залуљају се, рикну, заману,

И грозном уком, смртним јауком,
Разбијају се леденом руком.

Па ко то ступа дреком слободом
У море сиње са лаким бродом ? . . !
Блед је у лицу, бураи ко море,
Крваве токе о крви зборе ;
А што му груди вечито таје,
Један га мрачан поглед издаје,
Смрт онде лежи пламен и тама,
Крв људску крије у зеницама.
Мале је пушке прикрио струком.
А крвав андар десницом руком . .

Је л' ајдук ? . . . Јесте ! А ко је оно,
Што му на срце пада смионо ?
Арема сјајног понос и дика,
Најдражи бисер у безбожника.

Па виде л' она, лена и млада,
Тучу громава, што с неба пада ?
Осећа л' ране на љубазнику ?
Чује ли буру ? . . . Не чује, не зна ! .
У паручу му лежи несвесна . . .

Са бледог чела свионе косе
По бледим груд'ма вихори посе ;
А ладне капље таласа слани
Враћају патраг живот усана.

Сад види, слуша таласа рiku
 И тешку рану на љубазнику,
 Тај поглед — поноћ, море и ука,
 И врела крвца с младог ајдука —
 Душу јој кида, а срце нара,
 И вечно тамне очи затвара . . .

Бродари гледе, чекају, стоје,
 Смрт је пред њима, смрти се боје;
 Ал' онај, ком је живот тек шала,
 Чија је душа смрт упознала,
 Том пронаст више нигде не грози,
 Он помно виче : Напред ! и вози ! . . .

Море се љуља, неми и тресе,
 Из дна се несак у море диже,
 А с неба пламен по мору лиже.
 О натраг ! натраг ! . . . ал' где су, шта су
 У гromу, мору, вихру, таласу ? . . .

Сад к'о да чујеш у смртном часу,
 Где јавк уји по том таласу,
 И огањ плачу, и пушка пуче . . .
 Море умуче . . . поноћ јавче . . .
 Уморило се ледено море —
 А што 'по груди збрчане носе,
 Грозни су знаци витешке славе,
 Трошени остаци борбе кржаве :

Окуда весло скрхано плива,
 Ту мртав бродар у сну почива;
 А тамо онет у вечном миру
 Два ладна тела вали пениру:
 Она се тихо млађана смеши,
 Рек'о би живот још у њој лежи,
 Он мртав ајдук, бесан и мрачан,
 У вечном сану онет јуначан,
 Још му на челу дубоке боре,
 Још и у смрти о смрти зборе,
 Лицар у руци још к'о да прети
 „Дођи ће, дођи! да се освети!“

1860.

П Р В Е Ж Р Т В Е

Јаук, писка, синџир тешки,
 Фијук бича варварскога,
 Што кроз авај, куку, леле,
 Својим грозним јеком јечи,
 Потресоше небо плаво —
 Те из гневних, ледних груди
 Мраз на црну земљу сипа,
 Цена дрвље и камење,
 А плачнска врепа леди —

Глади боре мрачног чела
 На рекама, узмућеним
 Љуцком крвљу и јауком.

По планинам' звер и тица
 Умукоше несмом, риком.
 Само гдегде траг вучији
 Кроз дебели снег се вије,
 По белини бесну испу,
 'Куд тиранске своје гладн,
 На све стране снајајући.
 У путника страх улева,
 Јер га види у мислима,
 По шумама непроходним,
 Где зубима огањ креше.
 Чева, вије, да загаси
 Глад неситу крвцом врелом.

А кроз јеле и борове —
 Вековима на срамоту
 Што из црне земље чуна --
 Глас вихора туно уји
 И по бучним ждрелам' носн
 Страшну несму грозне тајне,
 Нечувених прорицања.

Са дивијом својом игром
 У дубине безданице

Горостасне грудве ваља
 И у мразу ледног даха
 Загушује ниску орла,
 Што изгоњен из амбиза
 По облаку крили пиба
 И кривим својим оком
 У дубини мрачној гледа
 Сарањену постојбину . . .

А сирота куд ће раја ? . . .
 Док плавину посестриму
 Густи шуме лад покрива,
 По росном се мраку крије ;
 Где кроз ноноћ гледајући
 У ведрину царског друма,
 На Турчину око храбро
 И шешану дугу куша.

Ту га настир горе чарне
 Велим лебом, сиром, месом,
 К'о рођеног брата служи.
 А ајдук га царски плаћа ;
 Прегршима махмудије
 Чобанску му торбу пуни :
 „Нај ти ово, чобанине,
 „То је твоја дедовина ! . . .,
 „А је л' мала радост злато,

„Ено гледај јаничара,
 „Где с' у мрекој крви ваља!“ . . .
 И десницом опруженом
 Жедни поглед чобанина
 Кроз јелашје густо шаље,
 Где у злату испрљаном,
 Блатом друма крвавога,
 У мукама најгрознијим
 Безбожничку душу плује
 Мртва сенка алкурана . . .

А сад куд ће, шта л' ће раја?
 У гори су гладни вуци,
 У долини бесни Турци! . . .

По колебам' усамљеним
 У арачан се кутак спушта,
 Предајући с славног греха,
 Што учини по дубрави
 Са крвавом десном руком,
 Ал' с којег га благосиља
 Сеп Милоша Обилића.

Ил' с сјајнијих стрени зала:
 Са имена свог и крета,
 Кроз векове мученички
 Што у српском срцу носи,
 Као земља ладна нема,

Аманете свог постања
 У грудима раскинутим
 Вечно стрепећ' што сакрива. —
 Обдан своје главе крије;
 А кад ладно вече ступи,
 Са суморним својим плаштом
 Кроз тихи се сумрак краде,
 Пуштајући снег и ветар
 Да завеје траг опанка,
 Што у беле дворе води
 Алексија обор-кнеза.

Ту се пада, чека, слутн,
 Ту отвара снажне груди
 Све ранама обасуте
 И у боно срце прима
 Реч с кнежевних бледих уста,
 Што по тамн од векова
 Кроз криво данас лети;
 И громкијем гласом грми
 Тежак јарам садашњости;

Ниште жртве — крви српске,
 Којом ће се позлатити
 Вледо чело зоре беле,
 Што скоријем летом носи
 Данак леније будућности;

И подигнув десну руку,
 Клетвама се грозним куне:
 Живим Богом, десном руком
 И куцањем срца свога
 И љубљеном мезимицом,
 Да ће за род радо, радо
 У потоку турске крви
 Зрак умочит' жића свога! . . .
 — Србини ђути, стрени, слуша,
 Витешка му пламти душа;
 Крв му кини, дркћу кости
 У жалости и јарости . . .

Камен прска. Земља пуца . . .
 Али варвар не осећа
 У беснилу уживања
 Гнев природе, срџбу Бога.
 Пије, пуши, бесни, лови,
 Ил' са вити цилитови
 Гадних груди тек разгрева
 Ил' у крви пролевеној
 Што из срца ђаурскога
 Рад витешког само ћева
 Немиљосном руком точи,
 Син пророков живот греје;

Ил' у другим настрадама,
 Што човештва сјајно чело

Жигом зверске ћуди жегу :
 Отровнијем пољунцима
 Жар румене руже гаси, —
 Живот кида у пунољку,
 Па сирвљено жуто цвеће
 Материцу крилу даје,
 Да и стара мајка дели
 С јединчетом уздицаје.
 — Жељ, тигрова утиша се;
 Али беси и варварство
 Море траже крви мрке,
 Не да крвљу перу руке,
 Но да ока плам свирепи
 У крвавом огледалу
 А насладом душе гледа;
 Па кад ценом на свом челу
 Неситијем срцем снази,
 Сам у ценом да силази . . .

Ал' намере грешног срца
 Свуд не врши анџар љути ;
 Кад кад осмех благ и кротак
 Крв невиног срца точи,
 Или гозбе раскош сјајни
 Са бледилом вечним таре
 Румен корал са усана.

Кнез у турском хану седи,
 Онија се димом љутим,
 Што наргила отрована
 У витешке груди сишље.
 Дрктајући од слабости
 За гутљај се каве мана,
 Но из руке малаксане
 Златан филџан доле пада.
 А где врела канка капу,
 Чоха гори, мермер бледи,
 А Алекса ледним срцем
 Смрт у врелој кави гледи.

Два куршума продераше
 Густо лишће витих јела,
 Севајући, рикајући
 Разгонише звер планинску
 Тражех' срце обор-кнеза.
 Крв попреска врапа коња,
 А Алекса гневним зором
 Кроз димовну маглу тежи,
 Где му слуга мртав лежи . . .

По ханови робље ништи —
 Крв невинна реком тече —
 Смрт у зору, смрт у вече —
 Јадну рају све на једно
 Бесни варвар коље. сече.

А с Небојше, невернице,
Четири се аге смију,
И у збору нечовечном
Измишљају нове муке,
Којима ће вечни пламен
Срца свога утолити.

Ту се Фочић Мехмед-ага
Са бистротом ума свога
У дружини одликује;
Јер што коран у сто сура
Доста јасно не дорече,
То Фочића ум говори
У краткоме садржају:
„Кољи, сеци голу рају!“ . . .

У двору се Алексићу
Чести збори тајно држе;
Ту с' очајна срца беру
Из далека и из близа,
Гружа, Мачва и Ресава
Ту синова тужних има,
Којима је варвар бесни
Вичем зверске своје ћуди
Крв с витешког потро лица,
Те сад жути — смрт ледена —

За кућиништем, ил' за мајком,
 Ил' за лепом вереницом,
 Малаксалим цвиле гласом,
 Казујући тешке ваје,
 Под којима душа стече,
 И тражећи неутешно
 У освети утешење . . .

У сред двора огањ гори,
 Те прамењем сјајног плама
 Светли, греје околицу
 Забринутих поглавара.

У зачељу ј' кнез Алекса
 С Бирчанином побратимом,
 А остало јадна раја,
 Што четири тврда зида
 Ледним рукам' згрлит' могу,
 У око је нападала.

А варница рој пламени
 Пролетају поноћ нему
 И уздаси тако лете
 Туге, бола и освете,
 Што с' на лицам' бледим, ледним,
 Поред огња јасно виде,
 Као сенке мртвих груди,
 Што се дижу из гробова,

Да с' усапа дрктајућих
 На страшноме суду кажу
 Горке муке, тешке тајне
 И увреде нечовечне.
 Којима их бич судбине,
 Пакост љуцка, зло и злоба
 Потресоше и из гроба . . .

Ах. јадн су пусти, неми !
 Нико ништа не говори,
 К'о ноћ нема, док се у њој
 Плам и тресак не захори.

Бирчанин се храбри диже —
 Дух вечити, мач огњени,
 Који ће се заблистати
 У рукама Аранђела
 При последњем издајају
 Окаљана грехом света — .
 Севнуше му чарне очи,
 Зазвекташе златне токе,
 А десница храбра паде
 На јуначко поуздање,
 Крволочна приокорца :
 „Хај на поге ! на оружје !“
 И већ к'о да гледа оком
 По крвавом разбојништву,

Разигра се душа, срце
И патушти мудро чело
Са витешким знаковима,
Који чете у бег гоне,
А немијем гласом зборе :
„Та на ноге на злотворе!“

Дух распаљен, срце гневно
У један се израз елише ;
И у оку севајућем
Врелом муњом запламтише.

Ту већ Србин прошлост тужну,
Синцир горке садашњости,
Под ногама гневно мрви ;
И још жељан турске крви
Исукује анџар љути,
Заклиње се Богом једним
За слободу погинути . . .

Ал' к'о свагде у Србина,
Палази се „мудрих глава“,
Те својијем гадиним мразом
Свети огањ срца гасе.

Док очајна душа пламти
И у спољним изразима
Страховите клетве реве,

Доде змија пенимична
 У котуру неом ћути;
 На плен чека, плену рада,
 Да папада изненада.

Седом главом горко тресе,
 А отровом љутим јечи :
 „Сто година — црна књига —
 Наниса ми мрачним словом
 Погибија дугу причу :
 За сто лета стократно се
 Подизаше поглавари ;
 Али увек смелост дреку
 Плаћиваше мрком крваљу.
 Њина прагња тужна беше :
 Горка суза, црна клетва,
 Што им гроба и сад тресе —
 Још смо слаби . . . стрипте се !“ . . .

Народ ћути, стрепи, бледи,
 Столетице упомена
 Плам крваве душе леди
 У витезу срце пуца,
 Са десницом храбром дркће
 Глас гневнога Бирчанина;
 И прекорним гласом грми :
 „Тешко теби постојбино !

Ронство црно, срам, поругу,
Глобу, клетву и крвиницу,
И насиље и бешчашће,
И крв моје миле браће,
Зар да увек мирно гледаш ?“

„Или мислиш с тим покором,
Што ти ронства жиг крвави
На суморно чело стиска,
У ведрини света ступит' ?
Не, не роде ! умри ! падни !
К'о што су ти свети стари
На Косову понадали !
Ох, ил' нема више Срба ?
Зар све онај данак грешни,
Са ударцем једним срјави ?“ . . .

. . . . Народ ћути . . .
Ал' са својим ледом крије
Пламен срџбе, бола, гнева,
Као сужањ у тамници,
Што кроз пукот стена гледа
У зрак дана божијега.
Немо ћути . . . камен сињи !
Ал' сињциром грозно тресе,
И у срцу крвавоме
Затиче се Богу, небу,

Осветит' се душманину,
 Ког у мозгу, потресеном
 Увредама нечовечним,
 Крвавога гневом гледа,
 Коље, сече, мрви, гази . . .
 Из двора се разлизи . . .

А домаћин срца крепка,
 Ласка, кори, моли, кара,
 И рочишта онет скоро
 С кнезовима уговара.

Народ оде . . . Ноћ је нема.
 На огњишту из пепела
 Жеравица само тиња,
 И на бледо лице кнеза
 Своју модру светлост баца.

Тужна српска постојбина,
 Сан с повија малаксаних,
 Мир са срца кнежевога
 Немилоћиним срцем гонн.
 На чело му облак пада,
 А на срце камен јада;
 Тешко му је, Бог зна како,
 Али терет душе своје
 У грудима мукло таје.

Нем и мираи к'о кин леден,
 На коме је вешта рука
 Век страдања, муке, бола,
 У погледу изрезала.
 Ал' сад нешто кроз одају
 К'о небески глас зајеча,
 Нему попоћ из сна трже,
 А по груд'ма забринутим
 Са ужасним кликом махну.

Кнез се диже, приу огањ,
 И управо тамо хити,
 Где му мила ћерка снава.
 — Анђео је заплакао
 Сврху греха грешног света,
 Или сврху горких суза
 Не^утешених очајника;
 Или вила у сну цвили
 Гледајући тешке муке,
 Те сконила беле руке,
 А руменим усницама
 Клетву шапће душе своје . . .

Сада цикну : „Куку, леле!“
 Да разабрат' јасно можеш
 Бурног сана тужне речи :
 „Не ! не дајте ! . . . паде . . . Боже ! . .

Авај ! авај ! мили . . . оче !“ . . .
 Вихор сана душу тресе,
 А часом је онет тиша.

Крст побожан и молитва
 Умарише чедо бајно ;
 Те сад анђ'о онет тихи,
 Пуна рајске ова чари,
 Осмехом се зоре смени.
 Али ко ће грозну јаву,
 Ко ли оца да утеши ?

Ту он стоји, нем и леден,
 А погнутом седом главом,
 У којој се вихор мисли
 Са ужасним својим летом
 На бледоме челу јавља

Тако га је и сванућа
 Застануо мраз и вихар.
 А у зору каваз агни
 Ужаснијим јонте гласом
 Душу му је потресао ;
 „Спремаи ли си обор-кнеже,
 С побратимом Бирчанином
 Дочекати Мехмед-агу ;

Овуда ће у лов проћи,
Сто другога проводећи? . . .

* * *

Колубара Љути, стоји.
Али јури Мехмед-ага
Уз обалу ледне реке.
За пшме се дружиница
— Један целат и сто других —
На помаминим хатовима,
Као тићи гавранићи,
За соколом, залуд журе.

Помаман је хат Мехмедов,
Сам од свога беса преда
И од пене сукрваве,
А највише с удараца
Бакрачлије Мехмедове,
Што по свилотанкој кожи
Мрку крвцу Арабије
С белом пеном вешто меша.

Не мож' јунак да дочека;
Часови се у векове,
А дружина уморена
У пужеве ситне ствара.

Кад кад стане, обазре се;
 И док вранац по камењу
 Скоком муње подиграва
 Донде ага мрко гледа
 У даљину пуну, нему --
 У оку му мрзост сева,
 А по тамном челу боре
 О крвавој смрти зборе.

Често рука сама пође
 Крволоку јатагану,
 Трза, сева . . . клоне, стане,
 Спустила руке малаксане;
 И где пређе израз беше
 Беснилости и варварства,
 Ту копрену пак'о шири,
 Те са ледом још грознијим
 Нечовека тина, мирн . . .

За тим туним гласом јечи,
 К'о сивање умирућег,
 Којег дела вечну муку
 На самртном часу носе:
 „Ћаур, ђаур, срце ово
 И мир душе мусломанске
 Са рапама обасипа!

„Алкуран се утопио
 У сузама правоверних,
 Цамија се задрмала,
 А месец је побледео
 У пламену и у диму,
 Што на курбан крсту пали
 Наше куће и ханове
 Бесан ајдук горе чарне.

„Ох, ајдук је горски вуче,
 Што се турским месом слади;
 Иак и онет ајдук није,
 Од кога се арслан боји,
 Но је отров љуће змије,
 Што ми душу гневом поји —
 Алекса је с побратимом
 Грозан узрок свију мука:
 Алекса је с Вирчанином
 Крвавији од ајдука! . . .
 Глас му паклев тупо уји,
 Кад га чујем, вас се тресем;
 Не чујем ли? . . . сећам га се —
 К'о трешинку звук ценема
 Што по души вечно бруји.
 — Лице, поглед, чело, очи,
 И обрве густе, црне,

Два облака страховита
Што у недру муње крију,
Душу моју страхом пуне.

Кад у сану на душеку,
У поноћи немој гледам
Писку, јаук, шкргут зуба,
И неверне муку раје,
И све, што у срце моје
Сан са благом руком точи —
Смрт и ђаво и он крочи :
Све нестане, сам он стоји
Са погледом љуте змије . . .
Мрзак ми је ! Крвав ми је ! . . .“

И још нешто, што разабрат'
Силног ветра ука не да ;
Само видиш, где несницу
Против мрког неба диже :
„Хазур момци ! хазур море !
На душмане к злотворе !“ . . .

Као да је пророк грми'о
Громом, муњом, алкураном,
На глас агни Узун лети,
А за њиме сто јунака
Недогледним скоком јуре.

. . . . Тек у зраку јоште видиш
Беле тице лабудове —
То се ветар с мразном руком
Игра, титра са саруком . . .

Кога стрела отрована
Кроз векове дуге прати,
И сваку му стопу следи
Са отровом и са крвљу;
Ко, навикнут вечиој тами,
Слух напалаја тупим јеком
Од ланаца зарђани,
А кром претња и пакости,
Којом по га варвар мори,
За благослов други не зна —
Може ли му реч Турчина
Из прсију распорених
Грозно чедо гадне слутње
Једном ласком нишчупати? . . .

На поздравље Мехмедово
Реч ласкава: „Добра рајо!
У поход се вама спремам!“
У грудима слутњу рађа . . .
Али шта ће, куд ће раја? . . .

На обали ледне реке,
Испод хана каменога,

Скупнше се поглавари.
 Кнез Алекса с побратимом
 За дочек су силно спремни
 Дочекати душманина ;
 Ал' не сабљом и топузом,
 Као Србу што приличи,
 Но понизно голом главом,
 И погледом укроћеним,
 Као тигар у клетци
 Пуним срцем гнева, жара,
 Тужну главу што обара.

Само што се мрачан поглед
 У даљину нему краде,
 И на сваки шум и тонот
 Застрављеном преда душом ;
 Сад га спушта, сад на више
 У суморну гору диже.

Па на смртном часу кагда
 Лик немиле смрти снажа,
 Грозном слутњом натраг ступа.

Види чалме, чело, очи,
 И на грудма златне токе,
 Сабље, пале и анцаре,
 Види мрке јаничаре

Под њима се коњи пене,
 А по белој нени плива
 Суво злато и кадива

.
 „Добро дош'о, Мехмед-аго!“
 Кнез Алекса с побратимом
 Са поклоном смирио збори.

И већ пружио десну руку,
 Да привати узепџију
 Помамнога Мехмед-аге,
 Сусрете га сто очију.
 Крви жедац поглед злобе,
 Нож неукан у Узуну,
 Са којег се мрка крвца
 Сеоскога кнеза пуши,
 Следише му храбро срце,
 Уморише десну руку, —
 Клону, стаде малаксала,
 А поглед му мрачан блудн
 По околу пратише бесне,
 Док кроз дуге трепавице
 На агнио паде лице.

Ту сад чати мрачну књигу
 Беснилости и варварства,
 Док на листу упрљаном.

Не застаде мрачног чела,
Где писано крвљу има :
Смрт проклетим баурима !

Мехмед-ага јрко гледа
На спуђене поглаваре :
„Ево, Турци, ђенерала!
Што у Немца верно служиш'
Тајно раде о слободи !
Ево оних црних слика —
Ево, Турци, бунтовника !“ . . .

Насмеја се Узун верни,
Зазвекташе тешки ланци . . .
„Аман ! аман !“ раја ништи
И откуна злато нуди ;
Али злато нечовека
На освету већу буди . . .

Сунце беше на заходу,
Ал' кроз црно покривало
Од облака страховитих
Не јављаше лица бледа. —
Зрак последњи само сину,
Трену, стаде, закрвави,
И у пусту таму зави . . .

Гологлава раја стоји
На несретној Колубари,

Ишчекује прве жртве
Отаџбине и слободе.

Ту и Фочић Мехмед-ага
Љутим срцем, гневним зором,
Са помамног вранца гледа,
До њега се верши Узун
Тартаровим смехом смеши ;
За Узунуом сто очију
Исти поглед рају теши.

Изведоше прве жртве,
Бирчанина и Алексу,
Витешке им руке стеже
Лапац тешки, гвожђе тврдо,
А јуначку снагу ломн
Три ноћни страховите
Бол и мука и мучење,
Којим' пак'о невернике
За век тешког греха мучи.

Клопу снага, ал' дух стоји,
Смрт ледену презирући;
Снагом лава, пламом муње
У тирана бесног гледе
Два витешка побратима.
„Смрт у кави, смрт у гори,

Смрт нас чека у нотаји ;
 Свугде ледну смрт гледамо —
 Ми гинути давно знамо ! . . .“

„Али знајте данас, Турци,
 Свака капка крви наше
 Потоком ће турске вући !

„Ми гинемо, умиремо,
 Смрт ледену презирући !
 Али чујте ! . . . чуј тирање !
 Наше муке, крв и ране
 Освете ће бић пламени,
 На унуку да ти кара ! . . .“

„А ти, рајо, удри после,
 Гдегод видиш јаничара !“ . . .
 „Удри ! . . . сеци !“ . . .
 Бесан Турчини одговара . . .

Две витешке главе наше, —
 А крв прска на далеко,
 Чак по тамн бледог чела
 Кап горућа аге роси,
 Жит крвави крвних дела
 Нек кроз сраман живот носи.

Ноћ је мрачна, вихор уји.
 Забринути Турци седе
 И у магли густог дима
 Сарањују тужне мисли,
 Што им душе окаљане
 Немилосном ватром пале.

Ту погнутом главом Мехмед
 Будан сања страшне снове :
 Пред њиме се *прве жртве*
 С погледима муње, грома,
 И с крвавим несницама
 Мукло претећ' указују,
 И десницом опруженом
 Тамне очи Мехмедове
 Мигом пакла тамо зову,
 Где дрећућом Турчини душом
 По брдима побуњеним
 Види војску и барјаке ;
 Гледа црна разбојништа
 Лешевима обасута,
 А по њима бич освете,
 Црни Ђорђе са дружином
 У витешком скоку лете.
 — Види своје тешке ране,
 Побијене мусломане . . .

— Гледа, уче, — онет плане :

„Хазур, Турци ! хазур, море !

На душмане на злотворе !“ . . .

1860.

Б А Р Ј А К Т А Р О В И Ћ И .

„Збогом мајко ! . . мајко мила . . .

„ -- Пет стотина кобинх лета

„ Моји славни прадедови

„ У присенку бурног лада,

„ Што крвави барјак даје,

„ Пролеваху крвцу свету . . .

„ И залуду звер азијска,

„ Са ордама бесомучним

„ Стремећ' грозно к барјактару,

„ Кроз димовну маглу стрела

„ Крст носвећен, барјак свети --

„ Још и данас барјак лети,

„ На срамоту вековима,

„ По бојишту, по облаку

„ Смртног праха и олова :

„ Још и данас кроз редове

„ Многобројних азијата

„ Напред лете храбри тићи --

„ Барјактаровићи . . “

Плаче мајка стара, тужна.
 Три је сника испратила . . .
 Погибоше Боже мој!
 Сад мезимца прати мила
 На жртвеник домовнини,
 Па га љуби, пак га храбри:
 „Брани сине образ свој! . . .“

„С Богом сестро! . . . селе снаго! . . .
 „Три су твоја брата пала
 „Под барјаком за слободу.
 „Али стоји барјак свети,
 „Стоји име славно, сјајно,
 „Стоје стене црногорске
 „Непроходне, непобедне —
 „Пак и ја ћу за њих пасти,
 „За слободу Горе Црне,
 „Под барјаком развијеним
 „На бојишту крвавоме,
 „Код три моја дична брата,
 „У гробницу храбрих тића —
 „Барјактаровића . . .

Сестра стрени — али не сме
 За живота жива рећи:
 „Не у крвав, не у бој!“
 Бледи, слуги, тужна млада,

И шапѣх' га опомиње,
 „Иди, иди ! брате, душо !
 „Али чувај живот свој !

„Коња седлај, љубо верна !
 „Изнеси ми бојну сабљу,
 „Кнез ме зове на бојниште —
 „А паднем ли под барјаком,
 „Верна љубо, прежали ме !
 „Пак ако ћеш руку дати,
 „Јунаку је само подај,
 „Кој' ће барјак за слободу
 „Кроз кржаве горе вити,
 „Кад не буде више тиња,
 „Барјактаровића !

„„У бој друже, љуба рече,
 „„У бој дико црногорска !
 „„А паднеш ли, сунце моје,
 „„Црногорка уме бити,
 „„Љуба ће те осветити !...

1862.

Б Р А Т О У Б И Ц А .

Тама је пала голема, пуста,
 Страхом је заст'о поток планински,

А листак дрке на сувој грапи,
 Чека на вихар, да га сахрани.
 Борови стари, чеда косовска,
 С тавне висине кршних врхова
 Гледају небо, голо и црно,
 Равно понору дубоком, немом,
 Или, боље, гробу тавном, големом. - -
 Грање се ломи, а гора тресе,
 Студено стење, љуља и грози —
 Је л' ово снајних громова ука,
 Што тавна поноћ на крилу носи?
 Или се земља са небом брука?
 Или можда није — да л' пушка бије
 Милога сина горског ајдука? . . .

Поноћ је пала. — Пламец се вије
 Низ ледну стену, кроз црно грање,
 Те својим модрим језиком пише
 Поноћних слика грозно играње.
 А да л' су и то тек слике само,
 Што испод стења, на тврдом каму,
 Са застрављеном душом гледамо? —
 То срце згрева ледена змија —
 На пламену се јатаган сија,
 А ајдук љути главом погнутом,
 Тек кад кад зирне погледом мрачним
 У поноћ мрку, у небо црно;

Пак му се чини од грдинх слика,
 Што му пред очи планина ствара,
 Пуна је гора — пуна крвника,
 Гмнже и кини од јаничара :
 „На поге ! браћо !“ шапће, и ороз
 На девердару зашине смртном ;
 Са зуби шкрипи, а огањ грми
 По седам пута смртна одјека —
 А зорна дружба слуша и чека . . .
 Поноћ је пуста, црна, голема —
 У црној гори душмана нема . . .

И гора спава, паде и клону,
 На стење спушта главу смиону,
 Ал' ајдук нема ни у сну санка.
 Срце му бије, душа се стреса,
 А чело бледи страхом и муком,
 И крупне капи ладнога зноја
 Низ слене очи у косу слева,
 А после дахом дркћућим стане
 И руке шири већ малаксане —
 Па се у сапу тихо осемира . . .
 Кћи пеба, земље пред њиме стоји,
 Осмехом зоре, лакошћу душе,
 По плавом зраку слобода плива —
 А он је љуби, грли целива. --

У дванест један још будан стоји;
 Давно је како одмора не зна,
 Те бајна чеда благих сапова
 У души својој видео није.
 На две је руке коштане, суве,
 Суморну главу спустио доле;
 А седе власи низ снажна плећа
 Голема старост смерно повија. --
 Прошлост је давна, које се сећа,
 Убава прошлост сјајних пролећа
 Са горком сузом у оку сија.

Смрт је већ давно презрео своју;
 Не боји с' грома, крета ни неба —
 Та само небо од њега преда —
 С поругом горком у олтар гледа!
 Олтар и причест тајну и свету,
 Дириго није са грешним дахом,
 А благог пона благослов свети
 Призано није грешник проклети.

Не боји с' неба — небо га неће,
 Ни гроб га неће — земља измеће...
 Он страха нема, гора га чува
 И поноћ мрка, и анџар љути.
 Ал' опет дркти, к'о листак бледи,
 Када у суро небо погледн;

У груд'ма пак'о, у души покај
Пламеним бичем живот му кије,
И срч потоњу костима цеде,
Страшлом грде образе бледе.

Често на земљу студену пада,
Те похтом тврди по земљи рије,
А бледим челом камење бије,
Док крв и сузу у кан не слије.
Онда се диже, мртав, сумораи,
И туним гласом, бијућим срцем,
Кајање немо гори изриче :
„Срце ме боли ! Ох, боли — боли !
Чело ми гори ! Ох, гори — гори !
На њему канка смрзнуте крви
Живот ми мори, — ох, страшно мори !
Он ми је душа и срце био —
Ја сам га љубио ! . . . убио . . . убио ! . . .“

Ал' шта и кога ? — То гора не зна,
Нит' ико знаде од живих саде.
Виде га само суморна, бледа,
Где ода сваког листића преда. —
Ал' када јекну лугови мрачни,
И пушка плане пламом и смрћу,
Крвца му јурне на бледо чело,
У црној крви с' око замути —

Тад ће и дружба осмеха чути.
 Севердар баца и пушке мале
 И голим пожем у борбу ступа
 И мразно гвожђе у крви куна.
 После га гладн мекијем дланом,
 Загада, брише, док се засија
 На врелом сунцу ледена змија ; —
 А једна нега на сјајном гвожђу
 — Не славан спомен душманске крви,
 По тешка рана из прошлих дана —
 У бритком ножу је захрђала.

*

Свет му је мрзак, живот и дружба,
 Само је поноћ која га служи;
 Њу верио глн, с њоме се дружи,
 Она му знаде, што груди таје —
 Ван поноћи брата не познаје...

Ал' прошлост стоји — и ње се сећа,
 У њој је им'о лепших пролећа —
 Убавих дана, милих санова —
 Сећа се — сећа рајских часова,
 Старице мајке, оца и брата,
 Високих двора, нустара, стаја,
 И лепих коња арапске крви —
 Све је имао, био је први,

Често ј' на коњу јахао бесном,
 А за њим братац умилно следи,
 К'о поред звезде звезданца сјајна —
 Једнако рухо, једнаке ћуди,
 А једна љубав у двоје груди.
 Па кад их мајка види и позна,
 По старом лицу осмеха блага
 Затренти суза радости веље;
 С коња их прима, грли, целива,
 О већој срећи никад не снива.

.
 „Хајд', брале, јаши твога Лабуда,
 Срце ми игра у врелим грудма,
 Кад те на њему угледам лака,
 Као да видим бела голуба
 На мекој грани златна облака;
 А ја ћу и сад мога Жерава,
 Он ми је мио, радо га имам,
 Радо се с њиме горице примам!“ --
 По мекој трави, шареном цвећу,
 Поносни коњи лако пролећу,
 А стара мајка умилан пород
 Са бистром сузом, тихим осмехом,
 С молитвом благом вебу и Богу,
 Кроз равно поље у гору прати,
 Да јој се опет на груди врати.

У мрачној гори, зеленом лугу.
 Не где злочинство грехове крије,
 Но где тишина, света и нема,
 Трудноме телу одмора спрема,
 Смирно се диже колиба мала.
 Често је она у росној зори
 К'о зора сама росом блистала.
 Ох, много пута овде су браћа
 У жарком дану сунца и жеге,
 Или у ладу бледих звездица
 Пустили коње вољи и гори,
 Нека их она понудом цуди
 Са меком травом са својих груди —
 Нека их гора чува и двори.
 А они млади, љубави пунни,
 У загрљају певнице душе,
 Одоше сами колиби смерној,
 Онде их чека небо са рајем,
 Са уздицајем, са загрљајем —
 У мрачној гори девојка бела,
 Пак им је оба срца зацела...

Лепа је била, сјајна и мила —
 Пак су је оба брата љубила...

 Ох, осмех беше један једини,

Којим се небо млађем осмену —
 Тај један срце старијем следи,
 Те грозним страхом румени, бледи,
 И себе куне, себе и небо,
 Што му је срце, да љуби, дало,
 Што му је живот тим отровало!..
 Ох, само један осмех је био —
 Па је за њега... брата убио!..

Ноћ беше грозна, небо се тресло;
 Али у црној и грешној тами
 Не засја пламен муње и грома,
 Да види чела бледило смртно,
 Нит' канка кану небеске дажде,
 Да крвцу с руку и с руха спере —
 Поноћ је тешка и малаксала
 С теретом црним на душу пала —

Дрећућим срцем гледе ајдуци
 Знамење грозних, вечитих мука,
 Чекају гласак, та један само,
 Да их осуди небо крваво;
 Слушају, ћуте — ал' ништа нема....
 Сад к'о да чују уздицај тешки
 И грозну клетву... и гром... и пак'о!
 Ближе се тихо, јече полако...

Па ко то дође у глухо доба ?
 Душа ли пакла, смрт ли из гроба ?

Чело му беше жигом убице,
 Бледилом смртним криво лице,
 А непрекано свилено руво
 Погледат страшно у доба главо —
 У таквом виду клетва је стала,
 Страхом је нема дружба дрктала : —
 „Шта ћеш ! . . И ко си ? ! . .“
 „Ах, мене клетва овамо носи —
 Страхота свака, свако бездеље,
 Кривог срца кривије жеље !“ . . .

Двадесет дугих прођоше лета
 У смртном боју, вечном кајању.
 Многи из дружбе нападали су,
 Ал' њему јоште анџар и таче
 Сломљено срце дирнули нису.
 Он живи, каје, уздише, дише,
 И црном клетвом, у црним грудма,
 Часова горких векове нише . . .

У спомену је и рај и пак'о,
 И живот и клетва заједно греду,
 Парају лице, чунају косе,
 И сваку радост из срца носе.
 Каткад покажу у своме теку

Милих образа осмејак рајски,
 Да кој' га види, затренти душом.
 А врелим срцем онамо жели,
 Где су милине, небо, анђели...
 Ал' брзо поток прошлости давне
 Узмути вале бистрих капљица,
 И, преко грдног јурећи стења,
 У мутној пени образе мења.
 Ту, лица бледа, леденим дахом
 Додиркујући несрећне груди,
 Кајање црно у срцу буди...

Тако он многе ноћоћи будан
 Слуша на шумор горе и таме,
 Боји се, стрени од самог себе,
 С својих грехова дркће и зебе;
 А кад зашумити листак у гори
 Буљина гласом рапавим крикне,
 Срце се стресе, а живот дркће,
 Са бледим уснам', у тупом звуку
 Изриче срца паклену муку:
 „Кути, планино!... Не кути брате!
 Ти си у души — у срцу био —
 Ја сам те љубио... убио... убио!“...

Будни ајдуци у зору гледе,
 У мно зрачак румена сунца,
 У плаво небо, што са милином
 Невину душу и срце пуни —
 Ал' ајдук стрени, дркће од дана,
 Крије се, ћути, чека и слутн
 Занетом пушком, и голим пожем,
 Да своја дела грозна и грешна
 Снере и збрише борбом крвавом,
 А своју турском замени главом.

У влажном ладу роса трепери,
 У њој се златна зора огледа,
 А по њој дрски ајдуци леже.
 Само очајник стари и седи
 Кроз мрачну гору у небо гледи,
 Бришућ' са лица сузицу росе,
 Што му са листа ветрићи посе.
 Пушка му паде с рамена стара,
 Те се на ладној земљи одмара.
 Али он не зна за одмор свети —
 Мучи се бори, боли га, гори,
 Шпанђући једно са собом збори :
 „Он ми је братац једини био —
 Ја сам га љубио . . . убио . . . убио“ . . .

Ко вечно дркти у страху вечном,
 На сваки шумањ душа се стреса.

Чули су шумор горе и листа,
 Видеше гвожђе, где гором блиста.
 „На поге! Напред! Пушку и пазн!
 Ено га душман, где гором гази!“

.
 Седи очајник трже се, плану,
 Ледени анџар у руке суче —
 Ал' чуо није, где пушка пуче! . . .
 Лекнуше стене грозним одјеком —
 Он мртав рањен снагу крваву
 Спушта на росну, зелену траву.
 Ал' не та рана, тај часак клети —
 Далека прошлост њему се свети:
 „Ја сам га љубио . . . убио . . , убио!“ . . .

Нестаде боја, неста убице,
 Лош само стоји студено лице.
 Ајдуци гледе — и у том часу
 Бога и неба и вечних мука
 Сећа се круто срце ајдука.
 „Моли се Богу!“ . . . „Ја немам Бога! —
 Он ми је братац богодац био —
 Ја сам га љубио! . . убио . . . убио!“ . . .

1862.

МУЧЕНИЦА.

На црном челу земље сурване,
 (Кад једном дође, да се поцена)
 Читући верној векова горких,
 Видеће поглед Свевидећег
 Безбожно име проклетства свога :
Турчин ! . . .

Црна су слова . . . после крвава
 Дрхћућом руком мученик реже —
 У једном слову поругу света,
 Кајање немо Господа Бога,
 Неправду црну порока свога :
Босна !

. Босна је пала ! --
 Ко живот љуби, тај причест газн,
 Презире олтар, језик и биће;
 А кад га савест, мучење грозно,
 Огњеним бичем по срцу шине —
 Судију строгог несрећних дела
 И сваки спомен живота свога
 У грешном часу очајник бедни
 Из црна срца чуна и коси,
 Те себе жртвом пророку поси . . .

Варвар се смеје леденим смехом.
 Тријест понова и калуђера
 У тешком гвожђу погнуто стоји;
 Увело лице и таван поглед,
 Са бледих уста дркћуће речи
 Казују муке часова грозних.
 Описујући паклене слике
 Тавница црних и тавничара
 Очима сузним, сузама грозним —
 Тријест понова и калуђера
 Веру и закон погазит' смера...
 „А је ли љуба Бојшића Вука
 С поклоном смерним светом курану
 Презрела олтар Исуса свога?“

Робови ћуте, стрепе и бледе,
 Погнутом главом у земљу гледе:
 „„Није!““ —
 „И јоште није?... Ил' није жена,
 Ка' што ме црни робови лажу,
 Ил' муке нису мушке и вредне,
 Којим се кости ђаурске дробе! —
 Де казуј робе!...“

Извршник бедни куранских мука
 Клеће на земљу, Богом се куне,
 Тврдећи силу мучења свога;

Казује оно, што ни о себи
 Никада више веров'о не би :
 Зидове црне тамница влажних
 Уздахом њеним љуљане често,
 Сузама горким и крвљу њеном
 Канане за три поноћни мрачне,
 Сведоком зове верним и правим,
 А поноћ нему јемцем крвавим.

„У мрачно крило мермерна леда,
 Где јоште никад песма умилна,
 На' мно зрачак румене зоре
 Светињом својом продро није —
 Бацно сам је, слабу, нејаку,
 Гиздаве руке у гвожђу јаку,
 Стег'о сам жнце гвоздена копча
 По витом телу, рукама белим :
 Застаде душа у слабом грудма —
 И крв је стала, и срце стаде,
 А она бледа на земљу паде,
 Немогућ' жива сносити јаде ;
 Паде на земљу без утешења —
 Али ни мртва веру не мења.
 Ха, друге муке, веће, силније ! . . .
 Са бледих уста крвца јој лије,
 Очи се муте — ал' груди хуте,

Ћуте к'о камен, дркћу к'о лисје,
 Шибано бичем вихора беспна —
 Ал' веру неда жена несвесна !“

„Са бледа чела самртна капи
 Низ бело лице рони и плива.
 Већ полумртва Бога призива :
 „Ох, оче благи људи и света,
 „Правде и злости, срама и славе !
 „Смилуј се Босне, земље кржаве !...““
 Трећа је поноћ на земљу пала
 Земља је немим страхом дрктала ;
 Ни бледих звезда, ни ти месеца,
 Само што она плаче и јеца . . .
 Ох, прими веру, жено проклета !
 Та једина је права и света ! —
 Она је чула и дрктала је —
 Али ђурка вере не даје !

„Кроз крву поноћ варинца сину
 С црвене коре челика врела,
 Руке јој пече, рамена жеже,
 По белим грудма модрице реже . . .
 Ох, прими веру, жено проклета !
 Та једина је права и света !
 Она је бледа и мртва пала —
 Али још није веру издала !...“

„Јесу ли муке вредне и грозне?
 Да л' у курану и већих пише? —
 Не знам, везиру — ја не знам више! . . .

Варвар се чуди муком и бесом,
 А душом дркће и срцем целим!
 „И ја је сутра видети желим!“ . . .

Ох, поглед мрачан варвара бесна,
 Мучење црно, насипље грозно,
 Тавница, синџир, палаш и гвозђе
 Бесмртна дела највећих зала,
 О којима ће ледена земља
 Суморном небу причати дуго
 На смртној лежи вечна кајања,
 Откриват' тајну срама и славе
 Живота свога поћи кржаве!

На крутој свили душека мека
 Босански везир усамљен седи,
 Нит' ико овде суморног чела
 Умишљај тенки нази и гледи.
 Сецаде меко димом се нуши,
 Што врти чибук паргиле харне,
 Ширећи димом ледене груди,

У срцу жеља множину буди,
 А што зажели — махом и часом,
 На силу тражи везирским гласом.
 Зовне л' и мигом робове своје,
 Онога часа пред њиме стоје;
 Руком на прси, главом погнутом,
 Свиреног срца послуга итра
 Везирску вољу саслушат' чека,
 Иак да је створи, испуни скоро,
 Ма оног часа погинут' мор'о.

„Изведите је!“ рече, и поглед
 Суморан, таван земљи обара,
 Као да хоће свету да скрије
 Гневнога срца отровне змије.

Звекнуше ланци — двораца јечн
 И к'о из сана дивнја зверка
 Што црним оком у гору блудн —
 Из својих мисли везир се буди.

У сузам' горким, у тешком гвожђу,
 Уздишућ' тужно плаче и купе
 Часова дугих горке тренути —
 Везир је гледа, дркће и ћути.

Лена је љуба Бојинића Вука,
 Лена к'о вила из горе чарпе,

Ил' као грудa снега пребела,
 Ил' светлост бледа с анђелског чела
 Мучена тамом тавница прилих,
 Канана реком од суза своји
 Ко бледа звезда пред њиме стоји.

Реч, коју варвар изустит' хтеде,
 Задрктала је у пустим груд'ма;
 Накост и злоба, варварство црно
 Пред анђелом се дубоко таје,
 Те нећ у срцу човештвом сјаје.
 „Нећу ти вере! . . Остај у вери!
 Та да је црна од ноћи саме,
 Твој би јој образ светлости дао! —
 Буди ми љуба! Љуби ме верно,
 А ја ћу тебе љубит' безмерно!
 Двајест ронкиња нека те служе,
 А шашинице с тобом да с' друже;
 А моја воља, људи и страсти
 Вавек да буду у твојој власти —
 Само ме љуби — ох, љуби — љуби!“ . . .

„Не могу љубит' никога више
 Ваи једног само Ђојшића Вука.
 Он ми је олтар, вера и црква,
 Небо и светлост, живот — и све!
 За њиме срце тужи — умире!“ . . .

.
 Верност је света, љубав светиња.
 Иак јој и тиран клања и дворн;
 Она га мрзи — он љуби, горн . . .

* * *

Силног везира харем се сјајан
 Дашини леној широм отвара.
 Простире свилу, кадиву меку,
 А по кадиви бисер и злато,
 Да лена када по њему газн.
 Двајест робова и робиница
 Служи је. дворн, на жеље пазн,
 И саму жељу из срца зове,
 Да јој додворн, да јој угове.

Али Дашинца Бојиница Вука,
 Ка' оно цветак у пустој горн,
 Не тражи росе, ни зрак од сунца,
 Да с њиме бићу живот дарива —
 Вледа је, слаба, смрт је целива.

Сваким је даном тиша, тужинја,
 Свакијем часком блеђа, слабија;
 Нити јој прија јело, ни пиће,
 Ни лена ласка дворбе узорце,
 Ни љубав силна, ни обећања,

Којим се везир босански клања —
Једино тражи покоја тија . . .
На све је блеђа, тиша, слабија . . .

Каткада поглед кроз прозор танки
У плаву гору унпре жељно,
А суза блиста, и груди дркћу,
Уздисај лебди по усницама —
Ох, много жели кукавна сама!

После се смеши и златно лице
На белим груд'ма отвара тија,
Где на срдашцу спаситељ света
У чистом злату урезан сија.
Она у сузам' и нади плива,
Те пуна туге молитвом благом
Господа Бога образ целива.
„Ох, оче благи, људи и света,
Правде и злости, срама и славе!
Смилуј се Босне, земље кржаве! . . .“
.

Сад везир ступа у харем сјајан
Суморним челом тихим погледом —
Видиш где љубав у оку гори,
Она му срце и душу мори.

Ту се Черкеска на њега смеши,
А Туркиња га погледом теши,

Отварају му рајевска врата
 На белом шару једрих пренију,
 Да му у загрљају дражести њиве
 Џенета сладост на земљи сине.
 Али то није небо милине —
 Поглед га њихов ништа не дражи,
 Срце му другу девојку тражи.

„Данице, где си ? . . . Ох, чедо моје
 Хуријо дивна сваке милости !“
 Она се смеши, клања и ћути.
 Сад не зна веће, па' је радости,
 Или је осмех горке жалости.

Срце је врело среће и сласти,
 Жалосна мајка туге и бола ;
 Онде се многи осмејак таји,
 Мучење горко и уздицаји.

„Ох, злато моје, срце и душо !
 Најлепшег раја хуријо лена ;
 Ох, загрли ме, љуби ме, злато,
 Заборави га, Бојнића Вука,
 Презри га, презри — горског ајдука !“

„Нигде и никад !“ жалосно збори
 Невина жртва насиља турског.
 „Да муке мучним жеђу и глађу,

Да с' места умрем смрћу ма којом —
Не могу никад — везиру, чуј!" . . .

„Ви'ш, ја сам везир поносне Босне,
На силу могу што воља не да;
Ал' нећу силе — љубави тражим,
Љубављу твојом срце да зблажим;
Изгубио сам се у оку твојем,
Изгорео сам у жару своме!" —

Даница ћути, мирна и бледа,
И презирући тирана гледа.
„Љубави немам — срце те пеће!
Немно си ми, а мрзак си ми!
Ево пренју! удри и уби!
Али да знадеш, варваре луди,
Да Српка само Србина љуби!

„Ха, жено уда! ђаурко слена!
Вечерас, докле звездице сину
Блеђавим зраком кроз харем мој —
Ил' ћеш ми дати гиздавог тела
Неуживање уживат' сласти,
Ил' ћеш на муци мучена грозно,
Испустит' душу и живот свој!" . . .

Ах, ко ће казат' језиком грешним
 За мрачну гору, нећине влажне,
 Да је то покров злочинства црна,
 Када и свеци и испосници
 Молитвом благом оцу да дишу,
 Те име Христа, Бога и спаса,
 Сузама врелим по гори пишу;
 Ко ће да каже, када поштење
 Загрли анђар пламена жива,
 А мрачну гору, ледено стење,
 Без миле мајке, мајком назива!?

Ко ће да каже, када јунаци,
 Подигнув' десну небу и Богу,
 Заклетвом тешком прот небу грме:
 За живота гинут', насти,
 И докле је крви вреле
 Светити се душманину,
 Осветити домовину!?

Ко ће да каже? . . . породе мрски!
 Тек ако нећеш с запада ти! . . .

Јунаци славни, дружина пуста
 По плавој магли даљних брегова
 Очију црних гледање мрко

Ушире, гледи, слуги и чека
Господско чедо душека мека.

Сад гора уји далекии јеком,
Рзањем, виком душмана бесних,
Ил' ждрело грми, ил' пушка пуца,
Освете часак грмећи куца —
На грудима се помичу токе,
Потресају се ране дубоке.

И никад санка, никада мира
Планинско чедо видело није.
Кад поноћ дође, у пустој тами,
Огледа дланом анцар крвави;
У зору плаву страхујућ' снава
На тврдом каму стења горскога —
Сваки је чувар живота свога.

Дружба и снава; ал' дружни глава,
Бојинићу Вуче, заснао није,
Нити је храбром дрмнуо мишцом,
Када се душман планином вије.

Ал' данас књига од Сарајева,
Жалосна тина црнога крила,
Таму обара на чело мушко,
А очи огњем засниље живим —
„На поге, браћо! јунаци храбри!

Данас ми мријет' ил живет' ваља !
 Или избавит' најлепше чедо
 Огњем пушака, врхом сабаља ! . . . "

Месец и звезде кроз вече тихо
 Слушају несму тужног славуја,
 На од милости трепере сјајно ;
 А коју звезду срце заболе,
 Са неба пада на земљу доле.

У леном врту, шареном цвећу,
 На танкој свили љилима мека,
 Давица дивна блеђано лице
 У беле руке наслања тихо,
 И докле славуј умилно пева.
 Робинја млада сузе пролева.

Каткада диже суморну главу
 И блудећ' страхом по врту звера :
 Чека и слутн, дркће и зебе,
 А после тајним осмехом вата
 Сребрну дршку ножића оштра —
 Надање цело, спасење њено . . .

А из педара у златном лику
 Исуса Христа смерно целива :

„Опрости оче, света и људи.
Грехове моје, надање грешно —
О, прости! прости! . . .“

Сад везир иде, Бег-Осман силни,
Лаганим одом, суморним челом,
Овлaдан страшћу, љубављу, жељом,
Дркће к'о листак заљуљан југом,
Ил' као срце гневом и тугом.

„Баурко бедна, јеси ли спремна
Извршит' жељу везира твог?
Алах је алах! Скапаћеш кучко
У својој крви с јогуњства свог! . . .“

Даница очи подиже небу;
Ал' с пеба њојзи помоћи нема.
Гледа крвника смирено, тужно;
Ал' у крвника милости нема . . .
„Ох, оче благи света и људи,
Правде и злости, срама и славе!
Смилиј се Босне, земље кржаве!“

.
И један удар и један јаук —
И она паде поред убице —
У мркој крви пребело лице . . .

Везир се бесом раслиње пусти,
Риче и бесни, и против света

Подиже громко десницу храбру,
Што му је жртва тако отета.

Ал' у том плаћу огањ и зрио
Самртиу песму кроз поноћ нева —
А поред жртве и крвник стари
Из мрска срца крвцу пролева . . .

Ајдуци огањ просишљу живи,
Пале и робе, кољу и секу,
С ножевн голи и небу прете,
Да милу жртву сјајно освете.

1862.

НЕВЕСТА ПИВЉАНИНА БАЈА.

I.

У лужини сумртве тишине,
На темељу кама плаћискога,
Што с врхова ломне Горе Црне,
Ваљајући стогодишње јеле.
У долину Приморија пада —
Познаје се зидина сурвана
Пустинјачког у пустини стана.

Онуд море страховито риче
 У ноћима гнева небескога,
 Те громове јарости големе
 На сурвину столетну обара ;
 Али камен вековима стоји
 И пркосећ' таласима бурним,
 Што са шумним заљуљани вихром
 Из корита вечнога се нећу
 Претећ' учно лужини и стењу.

Али не мож' — не мож' море света
 Грозним уком земљу да потресе,
 И к'о тигар, што на лава стреми,
 Задркће се, ућути, занеми —
 Утиша се та пучина бледа ;
 А сурвина непомично стоји
 И столећа давна приповеда. --

Кам на каму тихано почива,
 К'о векова ђердан непрегледни,
 Што је ланцем вечности утврђен,
 Да покаже на судишту света
 Свога тека редове кржаве.
 И на лицу разваљеног стана
 Видиш прте тужинога знамења,
 Од којих ти свака приповеда
 Давна лета, давне лепше дане,

Старе ране, јаде нејадане . . .

.
Ноћ је тамна. Седи Радомире
У пустињи свога самостана,
Седећ' ниско на дрвену столу,
Што га ј' самац окрес'о у луку,
Згрева прса зногрезно стара
На пламену божијега дара.

Брада му се по грудима вије —
Прамен свиле меко рашчешљане,
Што се тихо по зраку таласа —
Бела брада пала до појаса.
Очи тавне, дубоко у глави,
Гледале су стотину пролећа
Са ружицом, рузмарином, крпном --
Сто јесени са бо'ном тишином,
Где са грања поскидају листак.
И, са мразном погазивши ногом
Жарког лета породицу бајну,
У вечност одлазе бескрајну. —
Гледао је седи Радомире;
Али часи старости дубоке
Тавно крило пред старицу шире:
Сад не види ни добра ни зала —
Светлост му је вечно помрчала.

Чело му је високо и бледо —
 Траг столетин бурнога живота,
 Што га ј' им'о са шеретским светом.
 Спомен горки младости далеке
 На њему се у борама јавља,
 Преко којих у власима ретким
 Беле косе с темена се вију,
 Кријућ' бледост од сених очију.

Чело ногу седог Радомира
 Његов анђ'о у санку почива ;
 Бајно чедо дедовске радости
 Ту са њиме самоћу ужива.

Све је нало, што је у животу
 На љубавне притиснуо груди ;
 Све за чим је с уздихајни тужни
 У поћима неснавања свога
 Створитељу света поручив'о.
 Да их живи, да им срећу даде,
 Њему века, да их гледат' може,
 Слатка чеда љубави големе —
 Милу децу . . .

Ах, помреше они,
 К'о његови уздихајни бо'ни . . .
 Само једна унука га дворн,

Мила душа порога умрлог,
Чедо суза, љубави и среће,
К'о цветак се подиже на гробљу,
Да по тужном пољу замирише,
Да задане својијем мирисом
Оне болом уморене груди,
Да је понос, да је тужна дика
Столетнога, старог покајника.

Проклињући очи исплаконе,
Што красоту сакривају лица,
Са сувом је помиљује руком,
Па уздицај жалосно умилан
Са осмејком плачевним помеша,
Да би стена тугом заплакала
При погледу горког осећања. —
Он не види : ал' под руком ладном
Јављају се божанствене црте :
Чело глатко, а повије меке,
Окићене са тренавицама,
Чини му се да светлост прикриву,
О чем сунце, небо, месец, звезде
Тек у сању кад и када сиву.
Милева је лена — к'о анђео лена.
Никад санка перо живописно
Ту лепоту описало не би;
Да опише, душа би заспала,

Никад не би зоре занескала,
 Да вечито у сану почива,
 Да векове о лепоти спива.

„Милева, душо!“ . . .

Анђ'о се буди,
 И подигнув зажарену главу
 Та очима бескрајне лепоте
 Гледа лице ранитеља седа,
 Да у пртам' набранога чела
 Вољу види, а жељу упозна.
 „Је ли бура?“ —

„Ноћ је тамна, грозна.

Са севера ветар се помаља,
 И на челу дивљег океана
 Рикајуће валове сабира.
 Иди, душо, ону рпу дрва,
 Што на стени највишој почива,
 Ужди пламоя, дахом је распрши,
 Смртоносне да осветли путе,
 Којим' бродар борећи се плочи,
 Спомнићући своју мајку стару —
 Ох помози сирогом бродару!
 Иди, иди!“ —
 Ал' све немо ћути.
 На ономеи нико с не одзивљас,

Шум далеки пучине подмукле
 Учио поноћ уморну просеца.
 А Милева са горућим лучем
 Близу грома, на челу облака,
 Старе класе стогодишњих јела
 Потпирује пламеном и дахом
 А са својим дркћућим уздахом.
 Од Вишињег спасенија чека —
 Ноћ је пуста — пучина далека . . .

Вихар јој је распирио косе,
 И копрену на крилима вије
 По поноћи пустошеће таме.
 Стоји анђ'о пун небеске снаге,
 Са горућим у десници мачем,
 Да покара, или речи једном
 Вечан живот да дарује бедном . . .

Плам се крши кроз облаке мрачне;
 А када га вихар заопија,
 По црпој се пучини савија
 И очима прозирућим јавља
 Грозан приказ природе беснеће:
 Вал за валом к'о гора се љуља
 И са пеном снеговито-белом
 Мутан несак безданице меша,
 Дочекује громове и муње,

Риче, бесни, цена се и стреса,
 Као клетва црног подземника,
 Што се диже противу небеса.

Из утробе ненасите баца
 Раздробљене бродове и даске,
 Од галија нагрђених страшно,
 Мртва тела са дебеле пене
 На клисуре камените спушта,
 После онет гневом неизмерним
 Гором песка сарађује кости —
 Плен ледени црне неситости.

Милева гледи очима сузним
 Час небу горе кроз црну таму,
 А после поглед пучини спушта
 И мутне вале пребраја оком
 Дркћућим срцем, тугом дубоком.

Узвишена на каменој стени,
 Преко гора љубане страхоте
 У даљину неизмерну гледи,
 Ћути, стрели, задркће, пребледи. —

К'о на леђма беснећег ајгира
 Што се јунак за чунаву гриву
 Изнемоглом руком придржава,
 Ногом стеже слабицу дркћућу.

Да га сила помамнога звера
 У поноре бездане не свали —
 На валима мутног океана
 Са мишицама печувене снаге
 Слану пену витез разбацује
 И кроз горе ричућих таласа,
 Пркосећи пучини и вихру,
 Спасоносном продире бању.

„Бела вило . . . анђеле . . . ил' мора
 Узрујаног богињо ужасна! . . .
 Мог живота ти си опаситељка! — . . .
 Клече витез, и бледијем челом
 Бајуу руку спаситељке своје,
 Лену, глатку, ледену и мирну,
 Уздишући, тијано додирну.

Милева га са погледом тужним,
 У ком суза сажаљења сија,
 Дуго, дуго проматрајућ' гледи . . .
 Необично погледати беше
 Бледо чело младога витеза,
 Са мукама страховите борбе
 Уздрмане груди и мишице —
 Бледо чело, а блеђано лице.

„Ајде у дом, лени страдалниче!
 Сед Радомир ишчекује странца,

А колеба тихи одмор цуди,
Да почину уморене груди.“

II.

У каменом самостану старца,
На пламену жаркога огњишта,
Млади витез токе отпучава,
И са пеном сланог океана
Окупану свилу и кадиву
По дрвени равови намешта,
Да се суши, да на ново сине,
Да затрепти, звекне и затресе,
Кад их јунак на ново понесе.

А умориу снагу своју спушта
На мидерлук кама студенога,
Русу главу на десницу руку.
Тако ћути. Кад и када само
Околину разгледује тиху.
Гледи старца седог Радомира —
Сто година на темену седом
Прати витез тужнијем погледом.
А до зиме цветак се развија,
Зора, роса — све, што има чара,
У лепу се спаситељку ствара . . .
Ал' њу гледат' немоћна је душа,

Јер пред сунцем и орао суну
Мрачан поглед на земљу обара.

А Милева непомично гледи;
Јер самоћа лугова суморних,
У присенку столетних борова,
Није никад очарала душу
Са лепотом природе пустошне;
Гледи очи — ох како су сјајне,
Црне, лене као поноћ црна
Што се тушти у белним снежиој
Окупаног чела и облика;
Гледа светлост рува и оружја,
Стае поносит, попосно стајање,
Крепост груди и снагу мишица,
Пак јој с' чини, да лепшега нема,
Пити мајка бољег сина рани,
Него што је делија незнани . . .

Ал' кад виђе на кошуљи танкој
Мрке крви млазове ужасне,
Писну чедо седог Радомира:
„Ране деда! ох ране кржаве!“
Сед Радомир суву руку пружа,
Да опипа младог страдалника,
И додирнув' испаране груди,
Седа глава жалостиво клону,

И на уснам' столетија дуга
Глас немоћан жалосно зајеча :
„Ране ! ране !“ —

Странац љути. А на чело бледо
Таман облак гнева се обара,
Око сија, а десница снажна
У гвоздену песницу се ствара:
И сад бесни душман да изађе,
Смрт да види, гробницу да нађе
После гласом жалостиво болним
Бурног мора путове опасне,
Описује у одломци кратки
И са срцем лава рањенога
Име грозног душмана изриче :
„Бег Љубовић !“... ха, та насти мора !
Главом платит' ову рану тешку,
Нашће, нашће... пл' љу ја умрети
У жељама освете кржаве !“
Гече витез ; а девојка гледи
И очима жалостивих суза
Прати свако помицање странца —
Чини јој се од бледога лика
Да је лице бога осветника. —

И са часком пламен се раскири,
Срце плану љубављу највећом —

Стаде желет' жеље непознате,
 Уздисати, руменет' и бледет',
 А душа се повијаше гинко
 Следех' срца свако осећање —
 Цео терет љубави најтеже
 Њецу душу, њено срце, стеже.

Нити савка богиња умилна
 Дирну чедо својим загрљајем —
 Она оста гледајући, будна,
 Први узор заљубљене душе
 И мислећи о најлепшем рају,
 О његову милом загрљају . . .

Из недара пучине далеке
 Зрачак сину од светлости саме,
 Пак се бели, бледи и румени,
 Као мајка, што видела није
 Дивно лице убавог јединца,
 А у сну сањала је грозно:
 Да га неста у поноћи бурној;
 Па сад жељно наручија шири,
 Да га прими и да се умири.

Свет још стоји непокретно, сетно,
 На грудима каменитим чува

Страхак сномени поноћи ужасне —
 Као витез од бојева љутих
 Мрке кани пролеване крви
 Што на челу под калпаком меким
 До старости дубоке покрива.

„Чедо дивно!“ — са висине плаве
 Златна зора јединицу буди,
 Земљу —

А поток јој у жубору враћа
 Зрак умилан мајчиног старања,
 Уји, пада, шапће песму тиху,
 И кроз лене долинице љуби
 Сузне сестре — ружице румене.
 Гора шумити у шумору тихом,
 Глас умилан ентне славујчади
 Слави творца васконе целе,
 И крилима росу прскајући
 С једне гране на другу прелећу,
 С једног цветка на на друго цвеће.

Само витез забринуто ћути
 И у брижним часовима кува
 Горке кани освете големе,
 Прети, куле — ал' су усне неме
 И наслонив' витешку десницу
 На кам један разваљене стене,

Гледа мрко планине високе,
Што слободу покривају горску,
Које ће га раздвојити скоро
Са анђелом и са спаситељком.

После грудма уздишућим сматра
Лепотицу лугова суморних;
Ах, на чисто обамира силам
Гледајући своју спаситељку —
Често речца умилна и жарка
Од груди се рањених оцени;
Ал' на уснам' изумре, занеми,
Само поглед у срце јој стреми.

Он казује, што му груди таје
Да је љуби, да је обожава,
Да ће часи ван близине њепе
Дуга само столетија бити,
Свет немно, горко жљивовање,
А те ноћи — црно туговање.

„С Богом! С Богом!“ рече уздишући,
И мушке му преблеше црте,
Као да се са животом прашта.

„С Богом, душо!“ . . .

„Зар већ е Богом, сунце!
Зар већ е Богом? . . .

Онда проклет да је санак жића !
 Проклет живот, што часом јединијем
 Рај отвара и на дверма сјајним
 Показује души раздраганој
 Најејајније жеље и молитве !
 Проклет, часак, што ми те показа!
 А проклета она ноноћ, Бог д'о,
 Што те није саранила црна,
 Да те нема !““ .

„Ах, не куни, душо ;
 Не куни ме, анђеле санова --
 Ти си живот повратила мреки !
 Не куни ме, моја спаситељко ;
 Ја сам проклет — небо ме је клело.
 Ах, проклет сам — сам се кунем, душо ;
 Јер оставит' спасеије морам.
 Ил' зар није проклињање црно,
 Када кажем : с Богом, спаситељко !“ .

„Гледај гору ! гледај стене ове !
 Ту слобода од векова сриска
 Залевана са витешком крвљу
 У стручку се подиже лавора ; --
 Ајдук живи — ал' је бранит' мора !“

„Ја сам ајдук . . . Ох, не стрени душо!
 Гвоздена је снага и десница,

Анџар ладан — али срце врело —
Љубиће те верно, неизмерно !
Прими љубав !“ . . .

„Ја те љубим, сунце !“
И у једном загрљају жарком
Крв закуца, а пољупци врели
По образи осуше се бели.

„Кад снег падне по горама кршним
И душмана победимо мрског,
Видећу те, моје очи чарне.
С Богом ! С Богом !“

„Ах, па с Богом ! с Богом !
Чекаћу те, к'о што земља црна
Сјајну зору данка ишчекује ;
Чекаћу те . . . чекаћу на зиму,
Као што се на пролеће чека ;
Јер ће зима са пролећем доћи,
С сунцем мојим, са ружицом белом.
С тобом душо, с рајевипом целом!“

.

Сед Радомир дуге дане броји
У пустињи свога самостана,
Сам усамљен к'о гробница нема,
Што се негде у пустињи скрива,

Којој сродник не долази нигда,
 Да ороси сузама врелијем
 Црну кућу ладног самртника.
 Само каткад упука му пружа
 Стручак цвећа из лужине мрачне,
 Њега гледа — али срцем тужним
 На горскога ајдука помишља.
 Пак проклиње лето и цветове,
 Што се држе на површију црном
 Са сузама земље поканане,
 Чекајући с бојништа крвава
 Свога срца цело утешење.
 Али њега, да долази, нема;
 Лето прође и зима се спрема,
 Али драгог јоште нема . . . нема . . .

III

Ветар дуне и растове кршне
 Са врхова недогледних гора
 У пронасти сумрачне обара,
 На и гору са силином даха
 На каменом темељу заљуља;
 Стене цена, а побрђа дроби,
 А са стопом немилости црне
 Газн кору земље проканане
 Тако силно, да застене силна

У мукама немоћи големе.

Свет осећа, васпона знаде.
 Да је слаба, немоћна и мала,
 Пак да пружи упорну песницу
 Срушиће је промисао вечни —
 Нестаће је . . . А поноћ ће црпа
 Риу гледат' снјега пенела.
 Што се љуља на крилима шумним
 По ништини вековечне таме —
 Трошан спомен васпоне целе.

Смрт долази . . .
 На има ли упорника дреска,
 Да јој гласом разјареним викне:
 „Стој! и патраг!“ или: „Није доба!“
 Смрт долази по својега роба,
 А душа се вољно покорава
 И немоћна љуљајући следи
 Мрачне стоне леденога вођа,
 Што 'но руком сувом и коштаном
 На обитељ показује вечну . . .

 У каменом самостану старца
 Свећа гори — воштаница бледа —
 У рукама небеске лепоте
 Пред постељом седог Радомира

Сто година позивају старца,
 Да промени варљивим животом.
 Чело бледо, а коса се спушта
 По узглавку извезене свиле;
 Грудн ладне, срце малаксало —
 Свршак чека, чека без престанка
 Удог жића, варљивога санка.

Каткада се у постељи дигне
 И лагано бледијем уснама
 Шапће речи неразумне, тајне,
 И са руком леденом и бледом
 Глатко чело глади, благосиља :
 „Срећна да си!“ . . . , Ах, толико само,
 Више не мож' изнемогла душа;
 Глас застане, задркћу се груди,
 Те јој сузу из очију буди.

Он издану . . . ал' још к'о да дише,
 Смрт не мења столетника стара,
 Као да се у сани одмара
 Тако дивно и мирно почива ;
 А по сувом лицу самртника
 К'о присенак сунца залазећег
 Вечна бледост трепери и плива —
 А анђео сузице пролива.

Никог нема . . . Сад је тужна, сама,
 К'о на пољу пустоши големе
 Што се стручак једини развија,
 Ил' к'о поноћ мрка, пуста, нема,
 У којој се само један гласак
 Жалоснога нарицања чује —
 Она плаче, тужи, јадикује . . .

Свет је голем, ал' га не зна она,
 Не познаје људи милијона.
 Свет и људи — све јој мртво лежи
 На постељи седог Радомира.
 Ах, а лепог стралника нема,
 Да замени васноу целу,
 Нема, нема, нема!
 Залуд око преко мрца блуди
 У планину, у пустошно стење,
 Залуд срце утешења тражи
 У надама, у спомену сјајном —
 Њега нема, нема, нема, нема! . . .

Већ и ноћца њену тугу чује,
 А месец се у сузам' огледа,
 Што Милева над утехом ладном
 Пролевајућ' жалосно нариче.

Сад застаде — следила се суза
 На образи страховитог бола, —

Реч занеме на бледим уснама;
 У руци је воштаница тужна
 Задрктала и пламеном сјајним
 Изменила жалостиве сенке,
 Што се тужно у поноћи немој
 По зидови огледаше тавни.

Море рикну страховито, бесно,
 А у луку вечите тишине
 Коњ зарза са шумним топотом,
 Стресоме се прозори и врата,
 А пред њоме дрктајућом, бледом,
 Стаде витез у чудном оделу:
 Рухо црно као поноћ црна,
 Лице бледо, као месец бледи,
 Сузним оком у мртваца гледи.

За тим поглед жалосно умилан
 На плачевну Милеву обара.
 После тихо, немо, ладно, мирно,
 Златан прстен вади из недара:
 „Познајеш ли?“ . . .

Она стрени, неми.

„Он је мртав!“ . . .

Као одјек тужан

Раскинутог срца и живота
 Бледи анђ'о реч повраћа грозну:

„Мртав! мртав!“ . . .

„Гест, у боју паде!“ . . .

Она цвила : „ Паде ! паде ! паде ! “ . . .

Тројан одјек, утројеног бола.

„Он је пао

Чуј, заклета Бајова невесто,

За слободу отаџбине кршиш.

На пљаде јурдиш'о је силен

Са шездесет витешких другова,

Рикајући у ранама тешким :

За светињу ! за слободу сјајну ! . . .

И у крви својој и душманској

На крвника Љубовића бега,

На смрт, црна нанесе га конца.

Са шездесет сиљних убојника

Паде витез Цивљанине Бајо.

Сам ја остах . . .

Као клетва што остаје црна,

Да грехове, или славу сјајну

Сарањеног царства приповеда . . .

Ево прстен, ево токе златне,

Ево калпак са чепенком сјајном,

Ево анџар и оружје светло --

Узми данас за аманет вечни !

Све ј' Бајовом поканано крвљу !

Узми, чувај. . . А ја идем, душо !

Да осветим шездесет другова.“

Писну чедо седог Радомира :
 „Никад, никад ! . . . Освета је моја !
 Моје ј' сунце сарањено вечно,
 Мој је живот на бојишту пао,
 Крв његову ја осветит' морам . . .
 Ха, осветићу се ! . . .
 Смрт ледена ако чути може,
 Чуј ме, оче, седи Радомире,
 И заклетву страховиту носи
 На истину Богу свемогућем:
 Нећу санка. нећу мира тиха,
 Нит' ћу срце рањено заложит'
 Нужном раном или негом благом,
 Док у крви бега Љубовића
 Не огледам моје чело бледо,
 Окићено калнаком меким
 Заручника Пивљанина Баја !“ . . .

Мртавац ћути — бледо, немо, ладно —
 А на крил'ма црна поноћ носи
 Страшан израз освете кржаве ;
 Гласник црни таман поглед спушта,
 И са главом не верује, маше.

А доламом Пивљанина Баја
 С бледог лица сузе убрисавши,
 Подиже се рањено јединче
 Мирно, храбро, поносно и свето,

Као зори кад на чело сјајно
 Таман облак Везува полети
 И сву сјајност поднебија плавог
 Та пламеном усијане лаве
 Једним часом нагрди и сатре —
 Тако исто и умилно лице,
 На којем се божанствена туга
 У цртама огледаше кротким,
 Сад освете свечан израз доби :
 Пламен сукну из очију црних,
 А на челу невиђене боре
 У часу се указаше једном,
 Уста дркху — место суза сјајних
 Кани зноја полевају лице.

И из меког завежљаја вадн
 Златне токе Пивљанина Баја,
 Те на груди дрктајуће смешта ;
 Свилен појас око витог струка
 Меком руком обавија лена,
 А за појас са изразом смрти
 Две ледене змије удешава ;
 Под калнаком црну косу скупља.
 И кроз поноћ страовиту чу се :
 „Ах, осветићу се ! . . .
 Хоћеш служит' у освети страшној
 Моје туге незнани гласнице,

Да ме вратиш двору Љубовића,
Крв да видиш његову на моју? —

„Хоћу!

Да се светим анђелима сјајним,
Та пожем бих небо раздирао,
Крчех' пута боживи ужасној.
С тобом хоћу, Бајова невесто,
Куд ти хоћеш — само реци куда;
Да ти стоне божанствене следим
К'о прсенак од светлости твоје,
Свуд да будем на кривој стази,
Док ме часак смрти не порази!“ . . .

„ — Коња седлај!“ . . .

Роб се покорава.

И док дивна невеста целива
Ладно чело самртника бледа —
У двору су коњи зарзали.

„Ајде, госпо! . . . Све је спремно веће!“

.

Ноћ је тиха . . . два коњика лете
Преко пустих шума и лужина,
Гнев их прати и мртва тишина.

VI.

У харему бега Љубовића
На меканој свили и кадиви

Са ђулсијом окунапо тело
 Одмарају ђурђијанке бајне
 И, чекајућ' поносите бег а,
 Извијају песме миловучне,
 К'о славујчад кад онази мала
 Први зрачак пролећа умилна.

У раскошу одишјане лењом.
 К'о лабуда мекапо паперје
 Меко, бело сија им се лице;
 А устанца пуна и љубавна
 На осмејак развлаче се сластан;
 Око нежно, с лукавим погледом,
 Очарава страсног мусломана.

Бег уморен с лова ил' с бојништа
 На јастуке наслања се меке,
 И са чаром бајних девојка
 Око поји, душу наслађава.
 „Зулејко!“

И већ круна харемска се диже,
 И, наслонив бајну своју главу,
 На грудма се беговим одмара,
 И у жару љубави највеће,
 Ручницама образе му гладн,
 А уснама миле речи гуче
 К'о голубче, као верно луче.

И већ хтеде бега да пољуби,
Притиште га на једрицу дојки
Од милине, љубави и страсти

. . . . Харемска се отворише врата . .

Страх и трепет и упрепашћење
Беговијем харемом овлада:
Вриште жене и фереџе густе
Преко лица бијелог повлаче,
Црне очи са сузама крију.
Да не виде срамног безбожника,
Што у харем муслимански ступа.
„Ха клетниче! реци, од куда си,
Да ти мајци мртву вратим главу,
Да уза њу вечито нариче,
Црни проклетниче!“

„— Мене не знаш, гадни безбожниче!
А знадеш ли ове токе сјајне,
Меки калпак и оружје светло,
Познајеш ли?“ . .

Као мермер ледни
Непомично бег Љубовић стоји.
Тавним оком мрке капи гледи,
Што злаћено шарају оружје:
Усне дркћу, модре и зелене,

Чело бледо, као крпа бледо,
 Осећа се многих црних дана,
 Разбојишта, борбе и мегдана.
 А сад ледну смрт над собом гледа,
 На је дена, строга, храбра, бледа . . .
 „Ко си ? питам“ . . .

„Ја сам жена слаба!
 Невеста сам Цивљанина Баја.
 На сад гледај судбину ужасну.
 Ти, који си пријеваром црном
 На мегдану јунаке обар'о,
 Од жене ћеш погинути, несто!“ . . .
 Пушка плану, давицкиња мала,
 И из дима загушљиво-густог,
 Што се простр'о по харему сјајном,
 Оком светлим, а крвавом руком
 Мртву главу изнесе Милева . . .
 А на пољу црни ајдук стоји,
 Друг последњи Цивљанина Баја,
 Вољу чека невесте ужасне.
 „Пали дворе!“ . . . она заповеда,
 Строга, храбра, крвава и бледа.

И у часу пламен се расири,
 Греде прште; стреја проканава
 Жеравицом запаљеног црена,

А дим лети у висину горе,
 Све лижући небо и облаке
 Помрачнине сунце са гариштем,
 А са пламом осветлише лице
 Црне земље прљавих долина.
 Буле врште . . . а убица лети
 Преко кама и преко врлети,
 Лети-пусто — далеко, далеко,

Са месецом попоћ сину тиха
 И са зраком бledила и смрти
 Пусто поље Царевога Лаза
 Обасјава. Ал' су груди ладне,
 Уста нема, а рањено срце
 На ранавом камену почива,
 На не може да уздана тужно
 При погледу сетнога месеца.
 'Тутн ладно, немоћно и мирно,
 Рука лежи на палочу тврдом,
 Тамно лице у земљу се ствара.
 Тако двајест почива пљада,
 Без уздаха, без суза, без гласа --
 Крвав откос крвавих мачева,
 Ту у крви вечан санак сива . .

Само један делија незнани
 Тужно поље кораком ситијем
 Обилази горко уздишући.
 За делијом веран слуга језди
 Са погнутом главом и погледом.
 'Куте, језде, као сенке ноћне,
 Што су вичне гробовима црним.
 Ваљда има да полазе драгог,
 Или брата да у крви нађу,
 Да га виде, да га грле, љубе,
 С врране косе мрку крв да стресу,
 На да вечан споменик понесу? . . .

Сад су стали . . . Испод стене кршице
 Шездесет су друга упознали.
 Храбру чету Пивљанина Баја.
 Мушка лица, дуги мрки брци,
 Кости снажне, а чело уморно
 Под рутавим калнаком се бледи.
 Сјајне токе, а груди широке.
 А на грудма ране предубоке

Испод стене у пећину мрачну
 Положише четобашу храброг,
 И крвавом руком утврдише
 Ладну плочу на леденој стени.
 „Ту почивај! споменик ти сво

„Мртва глава бега Љубовића!“
 И са кречом и оловом врелим
 Мртву, бледу залавају главу
 У камену и плочу крваву.

Мртав лежи седи Радомире,
 А над њиме упука је бајна
 Наслонила уморену главу.
 Сунце мисли, да је јоште жива,
 Ал' и она ледено почива.

1862.

П Р И Ч Е С Т.

Већ је сунце зашло.
 Са гвозденим кључем ступа
 Верно чедо манастира,
 Да забрави тврда врата
 Усамљеног мира.

Још последњи поглед шаље
 У то сунце залазеће,
 У шарено оно цвеће,
 Што на крила меке ноћи
 Уморену своју главу

С поуздањем смерно спушта
 Сумрак, тама . . .
 Ох, како је мило души
 Кроз тај сутон погледати,
 Где се сјајни зраци дижу
 Казујући немој ноћи
 Да ће скоро месец доћи,
 Вајно чедо ноћне таме.
 И' онда жубор поточића,
 Што капљама суза својих
 Кам целује горе чарне.
 А шапатом уцвељеним
 Вечитости „с Богом“ тужно
 Посестрими тврдој збори —
 Тужни, тече и жубори :
 С Богом ! с Богом !
 Млад калуђер сузним оком,
 И бијућим срцем сматра
 Час узвишен у природи —
 Види љубав васпоне,
 Иак у тужне мисли тоне.
 Срце бије, суза тренти
 Иснод дугих трепавица,
 Те к'о роса с белог лиска
 Низ бело се спушта лице:
 На клечећи у мислима

Небо гледа, Бога види,
 Благот оца свију жела --
 У створењу створитеља.

Тешко му је у самоћи
 Ладне избе пеноснице,
 Те рукама крије лице,
 А нељубљен љубави се сећа.

Ноћ је пала . . .
 Ујн гора и дубрава
 То коњаник помно јури,
 Преко кама планинскога ;
 Врана коња журно гони,
 Тврдом балчом и мамузом —
 „Напред ! напред ! . . .“ пот умора
 У белу се пену топи ;
 А са журног коњаника
 На грудима распараним
 Потоцима крви лопи . . .

Чело бледо, мутне очи
 Косе су му расплетене,
 И у трку бесна ата
 По зраку се вијугају . . .
 Од куда си ? шта ћеш ? ко си ?

Да си ајдук, бледост чела
 Знаменије црно носи.
 Шта ћеш туда
 По тишини неме ноћи?
 Каква ли те гони жеља
 По околу светитеља?
 То ј' манастир, чуј, грешниче!
 За њим црна сенка виче
 Трк помами што му слéди.

Скоком стреле, муње летом,
 Цри пољаник гору газн,
 А поноре обилази
 Са ужасом и трепетом,
 Груди боле, тишти рана,
 Ал' и кула већ се види
 Планинскога самостапа,
 Месечинном обасјана.

* * *

„Ноћ је нема, гора пуста,
 Зде духове поноћ крије“
 И бришући горке сузе,
 Уз кључева звекет мукли,
 Калуђер се млади диже,
 Да забрави тврде двери
 Посвећене обитељи.

„Не, по Богу! чекај оче!“
 Са потоњом снагом грми
 Цри коњаник испред храма.
 „Шта ћеш? ко си? . . .“
 Млад носеник странца пита.
 „Ја сам сенка страховита,
 Ужас дана, страх поноћи,
 Некад тигар жедан крви
 Да омастим снажне руке --
 Сада причест, свету тајну,
 Уморена душа тражи --
 Ох, причестите ме! . . .“

„Да си ајдук ил' убица,
 Света црква као мелема
 Издишућем не одриче --
 Ступај, оди!“

И већ ено,
 Где га белом руком води
 У светињу манастира.

На престолу Свевишњег
 Плам кандила тихо гори,
 Обасјавши бледим зраком
 Свето лице створитеља.
 Млад служитељ светог храма
 Влађаном се руком маша

За петрахилъ посвећени,
 Што о двер'ма смерно висе;
 И целивав крст на њему,
 С уверењем у Господа,
 На благе га груди меће:
 „Приклони главу, сине планински,
 Некажи терет живота свог;
 Та ко се каје верно и право,
 Радо му вишњи опрашта Бог! . .“

У грудима грех се стрес'о,
 Са купањем срце стаде,
 А душа је малаксала
 Под теретом греха тешка
 Само мутно око звера,
 Кроз самртну таму види
 Благо лице калуђера
 „Оче!
 За поглед један ејајних очију,
 Загрљај мили белих пренију,
 Голијем пожем у десној руци
 Потрести кости црних гробова,
 Са љупког лица мачем и зортом
 Радости сваке уништит' смех —
 Грех је то, грех!
 Презрети оца блага и сада,

И поток суза што стара мајка
 Преклињућ' тужно, плачући горко.
 Љубљаше стоне јединца свог;
 То газит' бесом и гневом, оче!
 Може ли икад опростит' Бог? . . .

„На пустој стази жића проклета
 И ја сам глед'о у сунчев зрак;
 Глед'о сам чедо онога света,
 Љубав и каству, зору и мрак.

„Свиенут' сам хтео, умрети, пасти,
 Изгорет' пусто на зраку том,
 Растопити се у мору сласти,
 Нестат' у рају небеском.
 Ох оче, оче! слуго небесна!
 Знам где ми наде најлепши цвет?
 На мрким грудма Турчина бесна
 Онде је мени помрч'о свет!

„Од тада преста
 У грудима раскинутим
 Знак крности и доброте,
 Душом мојом грех овлада
 И освета страховита.
 Један крви неверничке
 С јатаганом у планини

Попоћи сам дуге стај'о,
 Чекајући плен певини,
 Што несрећа с злокобницом
 Странпутицам' мрачним води,
 Осветнику да угоди.

„Тријест лета дугих, тужних,
 Помнићући име њено,
 Презир'о сам гнев небески,
 Што муњама и громови,
 Грозним шумом, громком уком.
 Ономену страховиту
 Изрицаху срцу моме

„Често ми се у по поћи
 Мач пламени арапџела
 У планини привиђаше;
 Ал' и њена с' тада сенка
 Са очима суза пуних
 У сутону казиваше
 Лена, сјајна, блага, тија.
 Жртва турског насилија!
 Ха, Турцине, робе, скоте!
 Сви анђели неба, земље
 Свемогућством да те штите,
 Заштитили т' нигда не би
 Од освете страховите!

Таким срцем ономеу
 Разјареног Бога, неба
 Сретао сам у беснилу,
 И већ многа глава руса
 Кам целује горе мрачне,
 Само једна јоште стоји
 Неверника, наславика.“

„Муња кресну —
 Ја сам стај'о у харему,
 Где се раскош и милина
 По њилиму свиле меке
 У разблауди превијаху.
 „Стој! и ко си? . . .“ ага грми —
 Грми, пада и издише.

„Већ потеря за мном грми.
 А планина грозним јеком
 Страховито одјекује:
 „Алах, кардаш, ала-пла!“

 „Грех је, грех је, свети оче!
 Кам ваљати са висина,
 Тражит чело певности:
 Ка' што жегла и пренека
 Усев пали, ниве газн

Док и мене не порази
Плам пушака, огањ правде !

„Ох, причестите ме !
Големи је грех и клетва
Што на душу вечно пада !...“

Млад испосник гледа, чује.
Чини му се, да на челу
Очајнога самртника
Бледу светлост оком гледа :
„Грешно си — ал' Бог ено
Милостивим срцем прашта
Нечувеном осветнику.
И ено ти над темном
Светитељска светлост сија —
То је круна мученија
Узми причест ! . . . достојан си !“
Млад свећеник бледом руком
Вожје крви путир држи,
А анђео меком свилом
С обамрлих уста брине
Полевене свете капи . . .

* * *

Већ и зора руди сјајна,
А ајдук се сарањује —

Полажу се свете кости
 У гробницу пред олтаром,
 Да му упуц уцвелели,
 Са неправде и насиља,
 Свете мошти благосиља.

1863

СТРАЖА.

. . . . Сунце седа,
 А месеца зрака бледа
 Кроз вечерњу тавну румен
 У суморну гору гледа.
 У гори је чета мала —
 Сто јунака, сто горштака —
 Од умора, од мегдана,
 И од бола и од рана,
 На го камен понадала
 Гора ћути
 На грудима чисто нија
 Храбру децу Кривошија;
 Лист простире маслинака.
 Да уморном чеду своме
 На камену студеноме
 Душек спреми . . .

Ладне воде жубор нѣми
 Та чисто би да следи,
 Да ни преском капи једне
 Милој деци груди бедне
 Не потреса, не повреди . . .
 — Ох, спавајте децо моја,
 После борбе, после боја,
 После крви, после мука,
 После дивљег мегданлука,
 Синовима Приморија
 Лаки санак добро прија.
 Ох, спавајте децо драга !
 Ваша снага
 Лаког санка потребује . . .
 — Таки звуци сетно брује
 На крилима поветара,
 Те планина мрка, стара
 Њима децу разговара,
 И у сан их уљуљује . . .

X Тамо онет на висини,
 У планини.
 Ближе Бога,
 Близу неба високога —
 Стоји стража
 На стражи је стара бака.
 Кутн, жмирка, к'о да дрема.

Ал' будишје страже нема ;
 А веришје нигда није,
 Него што је мајка јадна,
 Кад душманске дивље чете
 Из варварства и освете
 На реч једну тиранина
 Становнике мирних гора
 На оружје изазову . . .
 А наша је стара бака
 Опремила пет јунака,
 Пет синова -
 А то беше њена снага.
 Њено срце, њена душа.
 На сад стражу чува, слуша,
 Иду л' Швабе ? . .

Иду л' скоти,
 Да јој децу изненаде ? . . .
 На кад чује звекет гвожђа,
 Да им јадна јави даде . . .
 Те преврну лопну снагу
 Све до земље . . .

Пази, слуша,
 А бедна јој стрени душа.
 Сад ка' чује корак пеки,
 Шум и шанут издалеки.

— То су Швабе ! То су скоти !
 Држће бака у страоти,
 Те немоћном тражи руком
 По педрима пушку једну —
 Јер, кад не мож' старим уком,
 Бар са пуком
 Да пробуди децу бедну.
 — Хај на поге, децо драга,
 Врисиула би стара бака,
 Јер за децом срце боли.
 Али тамо, тамо доли
 По понори и синтоли,
 Не чује се глас човечиј' . . .
 Стрени бака;
 И дрктавом руком праша
 Леденице ваљу црну.
 Сад ка' чује корак ближи —
 Стара бака сва претрну,
 А под сувим претом кврцу
 Абердарке ороз тврди;
 Те планина мрко стење
 Громке пушке пук значајни
 Од понора до понора,
 Преко река и провала.
 Преко стења, преко гора
 На слух вичан храброј деци

Громким гласом узвикује :
 „На оружје ! хај на ноге !
 На душмане на злотворе !“ . .
 Рекао би громом громи,
 Или да се стење ломн —
 . . . После чујеш звекет тока,
 Мача, грома, рику лава,
 Што с понора у вис лети,
 Да се бије да се свети.
 За тим пламен где пламени,
 Као да је из Везува
 Појурила лава бесна . . .
 — Беж’те Немци ! беж’те вуци,
 На вас горски лави стреме.

.
 Већ падају главе мрске,
 Те печистом крвљу својом,
 Валајућ’ се с стрмог стења
 По граниту приморскоме,
 У бездане и поноре
 Страховите стазе пипу,
 Куда неће човек ни,
 Пит’ ће какво звере стићи.

.
 Силног цара војска бежи,

Ал' је мучан пут спасења
 Преко кама, преко стења;
 Слаба нога онуд клеца,
 А трунина трула, лења,
 У провале безданице
 Глуу главу сарањује.

.

Али ко су они тамо,
 Што на вису од планина
 Као мермер застадоше? . . .
 То је пород старе баке,
 То су њених пет синова,
 Соколова! . . .

Па шта гледе? . . .
 За што бледе? . . .
 Ах, видеше једну жену
 При пуцању, при пламену,
 По камену,
 Где је подли Немци вуку,
 И познаше по јауку
 Верну стражцу, мајку своју

1871.

РАТАР.

Диван Банат, равно поље,
И Бог му се диви;
А на њему миран ратар,
Вредан Србни живи.

Онде плужни, копа, сеје
И гласно понева —
Лесени се леној нада,
У нади с осмева :

— Биће леба, биће вина,
Биће пуста злата !
Оженићу вредна сина
Из равног Баната.

— Нећу Влајње ,ни Немце,
Нећу помодаре —
Помодарке никад нису
За вредне ратаре.

— Промеркаћу, запросићу
Младу, виту, танку —
Та у целом белом свету
Најлепшу сељанку.

— Па нека се деца љубе,
Милују до века ;

Све нека је њима просто,
Просто од менска! . . .

Узрела је и пшеница,
Стогови се слажу,
Све је хитро, живо, вредно
На зирном салашу.

Једни вршу, други веју,
Трећи носе рану —
Док госнода рахатује
На меку дивану. —

И јесен је веће стигла,
Подруми су пуни;
А у кошу тамо горе
Кукуруз се круни.

И чивути дојездише,
Те раздају нара . . .
Има л' лепше, има л' боље
Од вредног ратара? . . .

— Е сад имам свега доста,
Имам пушта новца —

Весело љу запевати
Старога сватовца . . .

Тако сељак ређа вес'о
Своје жеље лене,
Па му оне муку сладе,
Мучац живот крене . . .

Али ево поно иде
За то мало бира,
— Знадеш, сине хришћанине,
Шта пону кишира :

— Лане сам ти старој мајци
Читао опело;
Укопасмо, саранисмо
Њено мртво тело . . .

Па сад треба . . .
— Треба поно,
Сељак радо даје;
Он кад има, он не броји
Туђе залогаје.

Пона оде, за њим биров
Узастопце следи —
Зловољно се ратар чеше,
Па га само гледи.

Порези је дошло време,
 Треба да се плати
 Многому је голем порез,
 Ал' се не плати . . .

Сад још сво и беамтер
 Баш из главна града,
 За њим јуре жаңдарице —
 Чнтава парада . . .

— Зајам треба цару дати,
 Цару треба нара! . . .
 — Ко ће цару да позајми?
 Сељак одговара . . .

Куд ће ратар позајмити
 Бољем од себека? . . .
 Stille, Kerle! . . . Та на тебе
 Сва држава чека . .

И тако му све разиеше
 До последњег новца —
 Види сељак нема ништа
 Од жељног сватовца . . .

У руке је заронио
 Своју седу главу;
 Отеше му тековину
 Мучну и крјаву.

Гледа себе, гледа сина,
 Срце му се нара —
 Нема леба, нема вина,
 Нема за ратара! . . .

1875.

Ш В А Љ А.

Уморио је сунце село —
 Гледајући невесело
 Кроз редове двокатица,
 Мрачних кућа и улица,
 Она сетна, бледа лица
 Мученица, раденица . . .
 Па када се нагледало,
 Од бола је задрктало,
 Па је доле у мрак пало,
 У ноћни утонуло . . .
 Бледи месец приповеда,
 Да се и то лено чуло,
 Кад је сунце уздануло,
 Гледајући бледа лица
 Раденица, сиротица . . .

На прозору, застртоме
 Сиротиње танким велом,

Са светлошћу невеселом
 Ђорук'о је жијак мали ;
 И к'а они сетни вали
 Зраци су се таласали
 По простору суморноме,
 По простору убогоме
 Невеселе, јадне моме . . .
 И ноноћ се тужна спрема.
 Цела варош к'о да дрема,
 Ил' к'о да је мртва, нема,
 Нема гласка, речи нема,
 Нема песме, нема клика,
 Да разведри, да раздрема
 Раденицу, раденика —
 Мученицу, мученика.

Онде она на прозору
 Сетно чека танку зору,
 Да јој сване, да јој сине,
 Да код њене ладовнице
 Од умора отпочине ;
 Јер већ ево и три данка,
 И две дуге зимске ноћи,
 Што не склапа бајне очи
 Туђем злату спремајући
 Меку свилу, рѹбље бело —
 Не сећа се жеђи, глади,

Тек на своје наго тело
Аљиницу да заради.

Кад је било пола ноћи . . .
Сва претриу у самоћи —
Ко ће бити, ко ће доћи ?
Какви гости у по ноћи ?
Ова дркће, трие, стрени,
А усница корал лени
Са бледилом румен мења . . .
Пред њоме је младожења,
Лица лена, стаса нита —
За хаљину невестину
Дође само да припита,
Што ће сутра златно луче
На венчању да обуче . . .

— „Је л' готова, сашивена
Венчаница, свила њена ? . . .
Пун милине, пун израза,
Пун онога слатког мѣза,
Спротицу шваљу нита.
Оца, смерна и скровита,
Смирено му одговара :
„ — Прва зора, пуна чара,
Дивиће се дивној слици,
Тој богатој невестици,

Чувенога богатара“
 . . — Никад неће, чедо драго,
 Засијати њено благо,
 К’о што сија бело лице,
 Једне шваље сиротице! . . .
 Никад неће“

И он меће
 Своју руку у сијану,
 Опијено, занесено,
 На округло раме њено;
 Она плаче . . . Он не чује,
 Но је више приљубљује
 До извора раскошнога,
 До куцања срца свога.

 Сад све ћути, све се мори,
 И сам жижак тише гори,
 Само једна страст говори
 И плач њезин и јецање —
 На сад и то не мож’ више,
 Обадвоје занемнише

Ко је она лепа дева,
 Пуна чара и осмева,
 Што по парка уској стази
 С младићима што се мазе,

Што их дирка, што их вара,
 Што музиком гласа свога
 Њина јата разговара;
 Она лепа, она мила,
 Што на њојзи блешти свила,
 А по свили обилато
 Затренери суво злато . . .
 Црна ока, бела лика
 У пороку што се ваља,
 Што презире раденика ? . . .
 То је она јадна шваља!
 А сада је спротица —
 Црног јата црна тница —
 Туђег мужа суложница!

1875.

К А Р А У Л А.
 на Вуцјој пољани

На сред куле карауле,
 Око ватре на огњишту,
 Стражари се некупили . . .
 Ватра гори, пламен лиже
 И по тамни дуварови
 Горостасне сенке диже,

Ко да ј' рада из прошлости
 У ватреној занестости
 Витезове да наниже --
 И тим време доба давна
 С нашим даном да изравни.

Дружба ј' мала . . . Пет стражара . . .
 У свакога пушка танка,
 Дуга пушка белгијанка,
 А готова да занара,
 Да зарије са танетом,
 Ил' са љутим бајонетом,
 Кроз редове љуцког блата —
 У колоне Азијата;
 На да онда у напреду
 Црну цевку, пушку бледу
 Турском крви обојати
 Њеном паром да окади.

— Још их нема ? . . Где су, шта су ? .
 Ил' им зверске стрене груди
 На мегдану и ужасу ? . . .
 А кад треба децу клати,
 Слабе жене злостављати,
 Онда ће ти онде бити,
 Спаљивати и робити.
 Наспаници и нељуди !

— Тако збори буљубаша
 И за нож се руком маша.
 Даље тврди стражар стари :
 „Браћо моја, граничари !
 Имам једног побратима,
 А у њему вере има;
 Па ми дође крадимце,
 С оне стране Тисовице,
 Потказа ми турске звери :
 Да су поћас у намери
 Нашој кули огањ дати,
 На нас мучки нападати . . .
 Кол'ко их је ? . . . Побро не зна ! . . .
 Али да је чета бесна,
 Да је дивља, неуредна.
 Крви жељна, крви жедна,
 То му кажу црне очи,
 Свака реч му то сведочи . . .“

Пет другара, пет стражара
 Буљубаше реч су чули,
 Али нису претрнули ;
 Ни пак прта мушког лица
 — Страховања јадни млази —
 Тренет душе да изрази
 И страшљивост кукавица . . .

— Нека дође сто пљада,
 А у српским у грудима
 Један живот нека има,
 И тај један нека пада,
 На бајонет нек се меће;
 Ал' пред четом насилника
 Срце српског Крајишника
 Задрктати никад неће! . . .
 — Пет другара, пет стражара
 Таким гласом одговара.

У то доба неме ноћи
 Затресе се у самоћи
 Мрачна гора, јела вита;
 А ломљава страховита
 Раздираше попоћ мрака,
 К'о да ј' рада таму пџу
 Палевном из пушака
 Пројурити у пламену . . .
 И на кули караули
 Ломљаву су тешку чули,
 Ал' витези граиначари
 Нису неким страхом стали;
 А зидови онет стари
 Никад нису задрктали.
 — Видите ли турску силу,
 Како јури у беснилу?

Двеста их је! . . . Двеста друга! . . .
 Што се сваком праву руга,
 Што с планина јадне раје
 Преко прага српског гази,
 Да нам жене, да нам децу
 Обемчасти и порази
 На иеторо . . . двеста њи је
 Све низама помамније.
 Да л' остати у бој љути? . . .
 У крв ћемо утонути . . .
 А утећи? . . .
 . . . Буљубаша не изусти —
 Заспкташе ножи љути,
 Зазвечаше пушке танке,
 Црне пушке белгијанке:
 — Буљубашо, жена бежи!
 А у нашој крви лежи
 Крв косовска, крв јунака.
 А крв така
 Не затрента од Турака! . . . “

Тако рече нет стражара
 Крајишника, граничара;
 А пушке им огањ бљују
 Ал' и Турци наваљују
 Крвожећу х'јене љуте,

Сипајући пламен живи
 На кров куле нападнуто . . .
 Поноћ гледа силу беса,
 Па се јежи, стрени, стреса.
 Вихар диже урнебеса,
 Риче страшно јечи, стење,
 Ломи дрвље и камење;
 А са крова запаљена
 Пуно гара, дима, жара
 Повијајућ' сила њена
 Чисто сипа из педара
 А у недро граничара.

„На бајонет! . . . На пожеве! . . .“
 Буљубаша виче стари.
 А синови граничари
 Реч му другу не шчекаше:
 У рукама њиховима
 Лицари се заблисташе,
 А крв лонти срца жива
 Са челика и сечива . . .
 Поноћ стаде од милине,
 Па у чуду само уче,
 Гледајући две стотине
 Како бежи и јауче . . .
 Две стотине војске њине —

— Шта ћеш лешне ?... Куда више !..!
Кад Турака две стотине
Пет стражара погонише.

Али у том пламен сину,
 А у грлу Илијину
 Живот запе на свакада.
 Млади другар мртав пада.
 Више њега буљубаша
 С три другара граничара
 Чуда отвара —
 Чак и унук да се сети,
 Како треба у освети
 Срцу своме одолети...

1875.

Ј А Н Х У С.

На сабору косничкоме
 Има ваљда пет стотина
 Црних риза и мантија —
 Али нигде ведре лица:
 Већ ка' она туга тија
 Спустила се помрчина,
 Па се ваља као змија
 По грудима становника...

Само оне црне звери
 Што ђавољи шапат чују —
 Само црни калуђери
 Подмукло се осмејкују.

Пред њима је борац стари,
 Узор свеца и човека,
 Што идејом свога века
 И векова господари.
 Чело му је без облака.
 Мудро око пуно плама,
 Гледа децу црног мрака,
 Гледа чету пустињаза
 У тим црним мантијама . .

„Звали сте ме да поречем
 Својом крвљу што сам пис'о,
 Мојим пожем да пресечем
 Од помисли прву мис'о :
 Да се клањам немој слици,
 Коју не знам нити чујем
 И у њојзи, варалици,
 Христа Бога да поштујем !“

Тако рече смелим гласом
 Поучитељ пове вере,
 А глас му је са ужасом

Испунио калуђере.
 Дигоме се ћелуши
 Ко' да друга коса нице;
 На ко' змија када сиче,
 Сав се сабор запеиуши :

— Тешко теби несрећниче !
 Тешко твојој грешној души !
 Опореци књигу гада
 Књигу греха, књигу јада —

. „Та никада ! . . .“
 — На спалиште ! на спалиште !
 Нак'о своју жртву ниште !
 Душу, тело и списове,
 И јунака вере нове —
 Све нек иде на спалиште !
 На спалиште ! на спалиште ! . . .

Народ ћути, Рајна ћути,
 А учитељ новог знања
 Од судија строгих, крутих,
 И не тражи поравнања :

— „Нека Рајна носи неп'о !
 У Рајни је тако лепо !
 Брда плава, река плава

Од пакости заштићава
И грехове прашта свима :
А наука нова вера,
Потресаће вековима,
Подлу чету калуђера ! . . .

1877.

Штампарске погрешке.

НА СТРАНИ	ВРЕТА	ОЗГО	СТОЈИ	А ТРЕБА :
9	14-та.	. . .	панцира . . .	панцира
14	17-та.	. . .	нас	нас
19	26 (последњој)	у почетку стиха	изостало	А
20	6	. . .	последњи . . .	последњи
20	25	. . .	азбуди	Разбуди
21	21	. . .	ме-волн-о . . .	,вели, о
42	16	. . .	Петених	Неутених
67	9	. . .	леденом	леденим
90	1	. . .	Никад	Никад

11/15/20

7/11
800
2522
1

